

<i>Szépirodalom</i>	
Darvasi László versei	5
Dimény H. Árpád: Nem lehet minden a tied...	11
Kristó Tibor versei	14
Vida Gábor: Senkiháza	22
Kötter Tamás: A kutya az ember legjobb bajtársa	32
Karácsonyi Zsolt: Belső tízezer	41
Szabó Dárió: Úgy vette le	48
Farkas Gábor versei	49
Galántai Zoltán versei	51
Oláh András versei	53
Fecske Csaba versei	56
Ósi Anna versei	59
Bánfai Zsolt versei	61
Ady András versei	63
Franz Hodjak versei (Szenkovics Enikő fordításai)	66
Abafáy-Deák Csillag: Húsvét	74
Zeck Julianna: A napló	77
<i>Literata Hungarica</i>	
Lakatos-Fleisz Katalin: A magyar esszéírói hagyomány fősodrában (Szentkuthy Miklós elfelejtett opusa)	81
<i>Ködoszlás</i>	
Cseke Péter: Két recsenyédi honvéd az Árpád-vonalból	91
<i>Kelet Népe</i>	
Obrusánszky Borbála: A babvetés keleti párhuzamai	112
<i>Irattár</i>	
Balogh László: Napló	123
<i>Aranyág</i>	
Balázs Lajos: Néprajzi reflexiók a család- és gyermekszertet körül	141
<i>Ujjlenyomat</i>	
„Pont mire elegendő lett volna a dologból, arra leszereltünk” (Magyarosi Sándor beszélgetése Váta Lóránddal)	155
<i>Szemle</i>	
Bodó Ágota: Mit írtak a bélyeg alá? (Lőrinczi Dénes: <i>Édes emlék</i> – <i>Szerelmes képeslapok a Nagy Háborúból</i>)	172
Zsidó Ferenc: Az ikrek és a nagy: mind székely (Simó Márton: <i>Iker</i>)	177
Előfizetők névsora	181

E lapszámunkat Kentelki Gábor festményeivel illusztráltuk.

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Zsidó Ferenc (zsidoferenc@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: Magyarosi Sándor (sandormagyarosi@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
MENEDZSER: Mihály Gergő (gergomihaly80@gmail.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Máthé Zsejke (zsejkemathe@gmail.com)
TITKÁRNÓ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Nagy Csilla (harmatcsepp.nagy@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSÁK: Lakatos Mihály, Lőrincz György,
Lövétei Lázár László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánczos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke - Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997-2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz., Pf. 149
Telefonszámok: (004)0266-311 775, (004)0266-311 026 (fax), (004)0746-195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro; honlap: www.szekelyfoldfolyoirat.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: egy évre 84,00 lej
Külföldieknek: egy évre 90,00 lej (6600 Ft / 28 EUR)

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:

Simon Ildikó - Editura Harghita, Pf. 149

Folyószámláink: RO20 TREZ 3512 1G33 5000 XXXX/RO
Editura Harghita, Trezoreria M-Ciuc, Sucursala Harghita
RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR
RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita
SWIFTCOD: RNCBROBU

Darvasi László

VIDÁMAN A JÓSÁGRÓL

Nem tudom, lehet-e érdem (nem), de biztosan
a kegyelem bónusza, ha rápillanthatok a jóra.
2022 júniusának utolsó napján
a szeles Hastingsben újra láttam őt.
Stílszerű volt. Egy rakás giccskép és ő.
Festményének képe az alumínium állványzaton
a négyszáz éves fogadó melletti giftbolt bejáratánál.
Valóban nekem köszön a louveciennes-i békepásztor?
A képeslap hátán a neve, bingó.

Isten mindig a poroszoké, ha mindenkié.
Másnak billeg a fűszál rettentő hegyén,
nem nekem. Más imádkozik,
én biztosan csak egy túlélő mondat
után motyogom át a reggel hűvösét.
Olyan megható, hogy minden vers helyett
választhatom a hallgatást és minden ecsetvonás
helyett lehet ölbe tett kézzel nézni a vérrel telt
befőttésüvegeket, hogy táncolnak a horizont peremén,
Alföld, Hastings, Provance, Dulwich.
Minden kép helyett, minden porosz helyett
van másik. (nincsen)

De mint a szívgödörre mért ütés,
mindig váratlanul ér,
amikor szemem elé kerül.
Egy derűs festő a százezer p
orosz között.

Zöldlustán elnyúló domboldal.
Sárgán kanyarodó kociút,
szoknya tartotta női csipő a kerti csöndben.

Egymásnak suttogó (kiabálnak) tölgyek, hársak,
pontokból összeálló szajnaszagú táj.

Kertek vadvirágos alsó traktusa
kékfejű bogánccsal, csalánvirággal, pipaccsal,
zölden zuhogó folyondárral.

Roskatag fakerítés.

Kiáltások piros kockáiból fölrakott toronyfal,
gyíkok összefutkosta téglaházak,
hol él bűn is, a füledt pokróc alatt és szalma közt,
és reggel bolond kecskét fejnek,
leveled jött Camille, hahó.

Hastingsben telt akkor az élet velem.

Edward szemébe itt röpönt a nyílvevessző,
vak lett ezért, később hullafoltokkal megfestett
holttetem.

Az én jóemberem Pissarro,
kinek dulwichi tucatképét is itt láttam
a halászfekete, széltől szaggatott városkában.

B

árhol és bármikor megpillantom őt,
azt érzem, ez a j
ó.

Amikor 1870-ben Louveciennes
felé masíroztak a víg poroszok,
nője kezét szorítva menekült a műtermi házból,
aztán a füstös Londonban ült
Constable-t és Turnert nézett,
a felhőkből mi lesz,
a tengerből mi lesz,
a mi leszből mi lesz,
a nincsen hogy van,
a van miért nincsen,
és ecsettel a kezében várt,
és amikor lehetett, csomagolt, utazott.

Egy reménytelenül földült ház.
Tépett vásznak, vérnyomok.
Másfél ezer festményt elveszteni.
Nem is emlékezhetett mindre.
Meggfestette őket újra,
egy lassúdad emelkedő,
kertek, virágok táncoltatta külszéle,
állomás füstöt tüszögő vonattal.
Elbambult kecskét fejnek,
aratnak, élnek, fénylenek.
Nincsen semmi szédület, mámor,
nincs alkudozás, nincs látványpékség,
nincs semmi abrakadabra,
csak a részletek újra és újraidézése,
megfesteni, amit már megfestettél,
megírni, amit már megírtál,
szeretni, amit szerettél.
Megtenni, amit már megtett más is.
Megtenni, amit megtesznek utánad.
Másfélezer ilyen kép, az egyszerűség
engesztelése, lecseréltek, leöltek, véred ontották,
visszavonulsz, maradsz.
Maradj. Jönnek újra a. (nem)
Amikor jönnek a poroszok.
Akár a gyilkolásra tanított, tengernyi nagyködök
jönni fognak (igen) és tépni kezdik a vásznakat.
Aztán az a kép, mint folt a foltban,
semmiben a derűre hangolt jó
mégiscsak megmarad.
Leveled jött, Camille. (n)

VIDÁM TÉLI TÁJKÉP, ÚGYIS M

M
 egvárom a hószakadást még (ígérték) és megöllek.
 Megöllek, hogy fehérbe írhasson
 porosz verseket a teameleg a véred.
 Megvárom a hó szisszenését,
 kristálykék táncát, pelyhekre szakadó álmát,
 megvárom a fák fehérén lobbanó szoknyáját,
 az ég szürkéjét tartó karját,
 és megöllek.
 Porosz menyasszonyom.
 A hó nem fog esni, nem hull, megö.
 A park gyalogjárdáján nem halad
 fekete férfilábnyom a semmibe (de igen), megöllek.
 Esett lányanyák nem mossák ölüket
 hóval, megöllek.
 Kutyaíd, szolganéped, rokonságod m.
 Piros arcod, piros ujjaid, m.
 Piros lélegzeted, m.
 Ne verd csizmád a verandafához,
 ne hozz a házba a havat, m.
 Ébredek, hó hullt az éjjel, m.
 Hó nem hullt.
 Énekelj, szolmizáld az eresz csöpögését,
 én porosz lettem,
 már megöltele
 k.

EGY IGENCSAK VIDÁM KUN ÁRPÁD-FUTAM

Kun Árpád a regényében említ egy költőt,
 aki versében azt kérdezi, kié lesz az utolsó szó.
 Költői kérdés egy igenis elképzelhető helyzetről,
 amikor az utolsó embert is lekérlik a színről.

Semmi kétség, a földi varieté egy adott pillanatában ez be fog következni.
Csöndesen vérző alkonyat lesz vagy hóval borított néma reggel.
Az eső sírás lesz, a hőség büntetés.
Üvegharangot lenget a szél,
lottóötös kondulásra.
Lombjuk vesztett, fekete törzsek közt járó,
csillagok túsúrásaival pulzáló óriás éj lesz.
Mint egy forduló női test, olyan reggel.
A cég konyhaasztalán hagyta a kávésbögrét,
karimáján még piroslik ajkának recézett kisladikja.
Egy burgerlandi majorság szénaitatában,
valahol Port-au-Prince Silentio utcájában vagy
egy norvég fjord üvegpálatájában visszhangzik,
mindegy.
Viszont miért mondja, ha nincs is már kinek.
Kie lehetne ez utolsó szó, ha nincs fül, amely fogadhatná.
Hogy melyik lesz az, bele se gondolhatok.
Legkézenfekvőbb, ha az *én* lenne.
Az utolsó ember az utolsó lehetetével azt mondaná, *én*.
Állítás lenne vagy kérdés?
Darvasi László, mondaná, a saját nevét súgná
az előtte gomolygó semmilyen semminek.
Istennek nem kell az emberi beszéd.
A nyelv kell neki.
Annak házában újra mindenés lehetne,
pofás kísértetház gondnoka,
melyet bár az emberre hagyott,
de ő eltéved benne, mint a gazdátlan állat.
A beszéd az embernek kell,
pedig ő meg sem szólalhat.
Ha beszédet hall a szomszéd kertjéből,
mely nyesett fű, vacsorára tálalt áldozati bárány
illatát küldi, s ahol százfélé szalad
folyondár és kék szemekkel bámul a boróka,
vagy ha nevét hallja egy se vége, se hossza sorból,

ha rokonsága csontjai kérdezik őt mindegyre,
ha üres és hideg templomban szólnak hozzá
a kereszt magasából, nem, nem hall semmit.
Ha válaszol, csupán csak kérdez.
Amikor kérdez, azt válasznak tekintik.
Az embernek azért kell a beszéd, mert
úgy hiszi, akármi tűzből kibeszéli az elhamvadt test lelkét.
Beszélve szül, temet, fogan vagy fogantat,
egy evangéliumot firkál újra
vásott szavakkal és ferde mondatokkal.
Csakhogy míg a szavakat szórja szerteszéjjel,
önnön beszédét némítja el, mely már nem szó,
de még nem is nyelv.
Minden emberből egy utolsó lesz.
Minden utolsó szót és minden
utolsó embert kisajátít a beszéd csöndje.
E csönd pedig a nyelvvé lesz,
melyet már nem sérthet sem az én,
sem annak hiánya.
A nyelv végre megpihen.
És nem teremt többé
sem felesleges istent,
sem első és utolsó embert,
sem semmilyen,
hasztalan beszédet.

.....
Emlékezetem szokásosan megcsalt. Az idézett sor Tol Ulven norvég költőtől nem kérdés volt, ellenben így hangzott: *Senkié se lesz az utolsó szó*. Képzeletem ezt a megállapítást kérdéssé formálta. Jellemző. A regény, melyet említettem, a Takarító férfi volt.

Dimény H. Árpád
NEM LEHET MINDEN A TIED...

fiainnak, lányomnak

a tied lehet a reggelek okker fényében repdeső szajkó,
a kertek aljában kúszó ködpára,
ahogy átfolyik a drótháló résein,
a feketéllő szederszemek,
amiket még elérsz ujjaiddal a szomszéd kertjébe átnyúlva,
hogy elnyomtasd a keserű ízt a szádban,
a tiéd lehet a kutya játékba hívó vakkantása,
akkor is, ha éppen semmi kedved hozzá,
inkább sírnál, és arra vágysz,
hogy ne ugráljon körülötted, inkább harapjon,
tépje ki belőled a fájdalmat,
a lábaid között szalalozzó macskáink félreérthetetlen nyávogása,
ahogy hozzád dörgölődznek,
hogy adj már enniük, az ég szerelmére,
legalább addig is van egy célod.

és hidd el, újra a tied lesz a szerelem,
az éj vizének krémes sötétje,
és lesz erőd, hogy ismét belevesd magad,
lehet, hogy elsüllyedsz,
és szépen, lassan bugyogva az aljba érsz,
ahol majd meglesheted a fürdőző napot,
de bele is ragadhatsz mézgaszerű börtönébe,
és érkezni fog az elme úrnője fényes miseruhába öltözve,
hogy ellentmondást nem tűrő hangon kiharancsoljon onnan,
veled együtt a szenvedésgést meg a kicsinyességet,
szélesre tárva ajtaját, megmutatja a kiutat,
amelynek látható végénél ott áll a viharkabátos remény,
lámpájával integet, hogy erre, erre.

és tied lehet a hála a reggeli kávékért,
amiket főzhetsz, vagy amit neked főznek,
a meghitt beszélgetések a még élőkkel,
a tudás, hogy a holtak már nem térnek vissza,
de nincsenek a sírban sem,
nem azért, mert legyőzték a halált,
a tudás, hogy az senkinek nem sikerül,
a tied lehet a megbocsátás és a feledés,
az egyikre felettébb szükséged van, hogy élhess.
és akkor újra tied lehet az összes vidám vers a szerelemről,
vagy az összes szerelmes vers a boldogságról,
kereskedhetsz is velük, elcserélheted álmokra,
és ha jól cseréltél, öltöztetheted a fákat,
felcspikézheted a lombjaikat,
és nem lesznek többé ólomkarjaid,
vízmosásból virágos dombokat,
városok betontömbjei közé hegyeket emelhetsz,
fölejük repülve átszínezheted a folyókat
arannyá vagy vörössé, mint a bor.

a tied lehetnek az esti órák, és üldögélhetsz velem,
mint én a nagyapáddal, aki megtanította,
hogyan szabad inni a szőlő levét,
és a tied lehet e krisztusi vér és a forró nyár elegye,
ahogy a nyelved kamrájában keveredik,
tied lehet a balzsamos bódulat,
a felnőttkor meséi a mezőkről,
ahol pásztorok fekszenek ernyedten,
éjszaka csillagköd alatt,
reggel a megújuló Napnak köszönve,
és a tied lehet a nedvtől csöpögő gyümölcs,
a kövéren döngicsélő méhek,
és a művészetek szédítő szabadsága,
semmiféle diploma, program vagy kinyilatkozás nélkül,
csak úgy, mint a harang lágy hangja, mely a víz tükrére rajzol.

a tied lehet ez az egy vers,
és hiába másolják le majd mások mindenféle titkos füzetekbe,
őrzik féltve, az ölükben szorítva forró augusztusi napon
egy patakparton, vagy egy parkban, a fák alatt,
szerelemre várva, vagy telefonhívásra,
mert ez akkor is csak a tied marad,
mint a mézeskalácsok, amit a konyhába kiosonva megettél,
míg a testvéreid aludtak,
és csak tied lesz, mint édesanyád intő hangja,
amikor halkán figyelmeztetett,
nem lehet mind a tied.

*Absztrakt világ, 2020
(olaj, vászon, 42 x 50 cm)*

Kristó Tibor

MÁRI

a kerítés szögletében
lepedővel álcázta anyám Márit
a szép cigányasszonyt amint
pléhteknőben mosakodott
miután anyaszült meztelenül
kibújt a kemencéből
ahol a búbost kitapasztotta
mert csak a sütőtér belsejében
tapogatózva lehetett kitapasztani
agyaggal kitömni a repedéseket
Mári értett hozzá vajon hányszor
hány helyen vetkőzött pucérra
s bujkált ki és be a kemencékbe
képzélődtem kamaszként
anyám elparancsolt a kerítés sarkától
onnan ahol mosakodott Mári
bezzeg az én fehér lepedőmet csomózta
a kerítés hevedereihez
hogy abban a rejtelmes háromszögben
lemoshassa magáról a sarat
szép barna testére rászáradó tapaszt
anyám minden ügyeskedése ellenére
mégis meglestem Márit
a cigány Vénuszt
azóta is ő az én nőideálom
agyagos teste lelkembe beleégett

VARÁZSSZEM

a rádió
kékes varázsszeme pislogott az éjszakában
s az öntvény kályha tűzteréből
a lyukacsos ajtón át
a kihunyó parázs fehér-kékes
már kihunyóban pirosuló fénnel villant
visszakacsintva a varázsszemre
a rádióból hangzott a szép magyar beszéd
kellemes meleg járta át a testet és a lelket
s János vitéz még Jancsiként indult világgá
próbáltam helyébe képzelni magamat
elmélázni jó meleg takaró alatt
ringatózni a gyönyörű hanghullámokon
míg pislogott a varázsszem
a Stassfurt barnás dobozáról naponta
törölgettem a port s fényesítettem
fehér fogait a hullámváltókat ez volt
a legértékesebb bútor a szobában
na meg a kaszten és az éjjeliszekrény
mert itt lelt otthonára a rádió
a varázsszem
mint valamiféle úrlény szeme
világított az éjszakában
s pislog most
álmaimban olykor

ANTENNA A KÚTGÉMEN

kerestük a jelt az
udvaron kertben pajták tetején
háztetőn fákon kapuzábén
hordoztuk a létra formájú
könnyű szereléket míg benn valaki

figyelte a tévé képernyőjét
havazik intette az ablakon át
a szomszéd csűrének oldalára
szegecselt tákolmánnyal fogta az adást
havazott a készülékben
a „pretyen” báránybőr kucsmában szónokolt
megszoktuk havazott nyáron is
nálam az alufémes antenna
a kútgémre szerelve
kicsiny Jákob-létraként
ágaskodott a felhős ég felé
szórta a jelt fehérén-feketén a képernyőre
s ha a kútostort a vödörrel
mélybe eregettem nem volt adás
s merhettem vissza a nem látott képeket
egyébként nem vesztettünk semmit
barátkozásunk jeleként hordoztuk az antennát
a szomszédnál már csak pajtája tetején
működött az eszkábált szerelék
néha éjszaka megbolydultak
káricsoltak kicsit a tyúkok
tapsikoltak szárnyaikkal
elgágogta magát a gúnár
talán ők is fogták a jelt
netán színesben látták az adást
esetleg
róka járt a közelben

HEMMER ÚR

sok foghíjas földműves
szántott vetett aratott akkoriban
egymás 25 áras földjeit is elszántották
verekedtek kiverték egymás fogait
a brigádos ha fájt a foga hát ráivott

télidőn ráérősebb volt a gazda
a kisváros rejtett pincéjében
rögtönzött rendelőjében
felkereste Hemmer urat
ahol fogat húzott s ha kellett
új fogat teremtett páciensének
tudták róla hogy nem volt
engedélye e szakma gyakorlásához
orvosi végzettsége se hozzá
Bukarestben híres fogorvos
professzor mellett gyakorolta
évekig a szakmát
a kisvárosban alig volt fogorvos
tán nem is volt egy sem
szerették Hemmer urat a dokit
fogakat húzott vésett csiszolt pótolta
zsibbasztót ritkábban használt
bámulatosan csavarta ki spirálos túvel
a foggyökérből az idegszálat
felmutatta lámpafénynél páciensének
reperálta a leroskadtt hidakat
s ha kellett újakat rakott a szájba
nem szűkölködött az amalgámmal
azzal a súlyos fémes anyaggal
tömte ki a lyukas fogakat
dúcolta alá a hidakat
a pártfunkcionáriusok is hozzá jártak
hova máshoz ha azt akarták hogy
új műfogsorral díszeljenek az emelvényen
vagy hogy kimutathassák fogaik fehérjét

Hemmer úr használati utasítása:
*lassabban ejtsék ki a szavakat
kevesebbet beszéljenek elvtársak
s jobban fontolják meg a mondanivalót
mert a nehéz amalgámtól fárad a száj
s ráun a nyelv is fölösleges járatására
mennyire igaza volt*

A SZOBOR

akkor hát úgy lesz esperes úr
szóval ne üljön álljon karddal kezében
jó támaszpont ez számomra is
még csak meg sem inog
ahogy a kard hegyével beleszúr a földbe
ez a hely a miénk volt s lesz esperes úr ahogy
mondja milyen pálinkája van kászoni oroszhegyi
vicei na az jó lesz jöhet aztán
hova akarja elhelyezni megfelelne a cinterem
töltsön még egy pohárával úgy nem jó
más pozícióra kell gondolni nézze csak
ott hol lenyugvóban a nap
arra tekint majd hisz keresztény volt
ne gyűjtsék tovább a rézmozsarakat
nem öntvényre gondolok esperes úr
hanem pléhre nemes lemezre
mert ez illik hozzá a legjobban
e finom fém dukál neki nem más
ebből fogom megformálni
úgy legyen művész úr az isten áldja
de nehogy elfelejtse fejről a koronát
úgy lett

SNITT

írjam oda az ő nevét is a többihez
kérelt Józsi a fenyőalji
amúgy sincs munkahelye ráférne kevés „kőtségpénz”
eregel majd ő is a tömegjelenetben
a templomdomb felé misére igyekvőkkel
amint a huncut szemű segédrendező
tölcsérszerű hangszórójából megadja a jelt
s elkiáltja: „snitt indulni most nepeknek”

s aki csak annyiban különbözött a falubeliektől
hogy a hasától felfelé kezdett keresztvetéshez
snitt hangzott egyre gyakrabban a falu piacterén
snitt felvétel indul F. a színész
dölyfös pózba vágja magát előtte lépdél
Széles Anna szemérmesesen mint menyecske
ahogy a forgatókönyvben meg volt írva
a szőke szépség látására
kigyűltek a falubeliek a piacra bámulták
csodáltak milyen kár hogy épp
ezt a bambuló tömeget nem örökítette meg a kamera
ez nem volt megírva a forgatókönyvben
ők nem szerepeltek a lajstromon sem
melynek vezetésére engem kért fel a segédrendező
akit legényszállásomon gyakran megvendégeltem
estéenként szilvapálinka mellett mindegyre bővült
a lista egyre többen kéreztettek fel a névjegyzékre
már meghaladta a százat is a templomozó statisztéria
mindenki misére akart menni ünnepi feketében
ahogy szokás vasárnaponként kiöltözni
az asszonyok csepeszben férfiak fényezett csizmákban
(még az is aki addig kerülte a templomot)
snitt hangzott egy hónapon át szinte naponta
a fiatal bukaresti segédrendező naprakészen
fizette a „templomosokat” s tanulgatta nyelvüket is
aztán beleunt nehéznek találta
milyen kár hogy nem snittel még néhány hónapig
odalett a hópénz panaszolta
Józsi a fenyőalji

BALERINA

azért szoktam lábujjhegyen járni
hogy jól foroghasson ez a földgolyó
finoman pörgetem könnyű cipellőben

fehér fodros tütüben keringek
karjaimmal igyekszem elérni az eget
pedig ha tudnák mennyire fáj
csontjaimig megkínzott testem
piruettezni akkor is muszáj
forogni épp csak érintve a porondot
egyre légiesebb mozdulatokkal
szobrot készítenek rólam
szobrocskákat giccsek sorozatát
emlékplakettet szuveníreket
megfilmesítenek megfestenek
árverésen mutogatnak mint műtárgyat
ki ad érte többet uraim senki többet
pattog a kalapács egyszer
még egyszer s megint...
ennyit érnek csak a földért tett mozdulataim
csak ennyit

SZÁNALMAS PAPIRREPÜLŐ

a hirtelen támadt áprilisi szél
kikapja az újságot kezemből
forгатja egyre fennebb
a fák koronái közé sodorja
onnan cibálja tovább az utcasarokig
még tovább egy tömbház teraszán
landol ott sem lel olvasójára
már-már lapjaira hullik szét
légörvényben röpködnek oldalai
benne aznapi riportommal
fut a vasárnapi szám úgy ahogy van
ázik a „híres oldal” tócsába merül
a szél markából kimentett másikból
a nagymama papírrepülőt formál
unokájának a parki padon

hadd szaladgáljon utána
s amelyik megúsza szárazon
röppen tovább magasabbra
a tárcám alatt nevemmel
ha már ennyire könnyűnek
üresnek találtatik írásom
nincs értelme szaladnom utána

*Absztrakt világ, 2022
(olaj, vászon, 70 x 100 cm)*

Vida Gábor
SENKIHÁZA
- Erdélyi lektúr -
(részlet)

1. A HÁLÁTLAN UTÓKOR

Ama nevezetes esztendőben, amellyel történetünk fonala kezünkbe kerül, augusztus elseje éppen szombati napra esett. Köznapi esemény volna ez, ha nem azon a napon ülnék városunkban az országos vásárt, mióta világ a világ, és amióta az erre vadászó „nagyivó, ám de vitéz” fejedelem ezen jogot oklevéllel alapozta meg. Ki volt fejedelem akkor, nem érdemes firtatni, mert egy vásárhelyi tudós történész kiderítette, hogy nevezett oklevél már akkor hamisnak találtatott, amikor ezzel Mária Teréziához folyamodtak a kiváltság megerősítése végett. Veszett fejsze nyele, mint a székelyek és más vitéz népek adómentessége. Ám a dolgok állásán ez mit sem változtat. Az is mellékes körülmény, hogy a nagyságos fejedelmet éppen elcsapták volt a hivatalából, nem is vadászott igazából, hanem őrá vadásztak a környék erdősegeiben válogatott hajdúk és felbízott rideglegények, akik elől városunkban lelt menedéket. A gondolat tehát, hogy mi város vagyunk, régről származik, és mélyen gyökerezik a köz tudatában, azóta sem tudta senki feledtetni, pedig volt próbálkozás rá bőven. Hajlunk azon véleményre, hogy a hatóságok nem feltétlenül ellenségesek városunk öntudásával szemben, csak közömbösek, mert a főváros, bár különös módon mindig *b* betűvel kezdődik a neve, igen messze van, az utazás meg petíciózás drága és nehézkes, a posta lassan jár. Viszont az a történész is megéri a pénzét, mert valamiféle tudós igazság nevében a hatósággal tart, meg sem fordul a fejében, hogy őseink a szabadságért harcoltak mind egy szálig, így szerezvén előjogokat és mentességeket maguknak és ivadékaiknak, azt hívén, hogy örök időkre.

A jeles famíliák címerai, melyeket Székely Sándor Boroszlán írnok, heraldikus, cím-, címer- és tájképfestő öreg főlíansokból másolt és kompilált, régebb a városháza tanácstermét díszítették, azután a református templom falaira menekítették át őket. Többször be kellett

venni mindet onnan is, hogy a hatóság nemtetszését elkerüljék, mert címert, zászlót, szobrot nálunk sok veszély fenyeget mindig, akárha emberek volnának. Hümmöghet bárki, hogy semmilyen más regesztumban jeles famíliáink címerrel nem szerepelnek, de az ilyenekre legyinteni szoktunk: ha nem is hiteles egészen, de legalább szép. Sosem azt és úgy olvassák a történészek, amit és ahogy mi szeretnénk, vagy amire felkérve voltak. Nem győztesek írják a történelmet, hanem esendő emberek. Kényes mesterség az övék, a papírokból és könyvekben való búvárkodást kevesen tekintik munkának, az ebből származó eredmény is viszonylagos tud csak lenni. Ha nincs egyetlen igazság a földön, amit békésen, avagy fegyverrel kivívni lehet, mert szét van szórva, akkor dokumentum kell, és furfang, hogy össze lehessen gyűjteni a maradékot. Tudomás van arról is, hogy a nevezett diploma szerint városunk lett volna igazi vásárhely, nem pedig az, amelyiket ma így hívnak, csak hát a mi várunkat már akkor lerontotta az ellen, amikor ők a magukét még fel sem építették. Sok helyütt vet fel a határban idegen eredetű faragott köveket az eke, lehet közöttük római márvány is. De nem az igazság restitúciója most a célunk, hanem csak elmesélünk ezt-azt, látni fogja mikéntjét az olvasó, valamint azt is, hogy távol idők igazát ma már hiába keresnők, elmúltak népek, nemzetek, valóságok, elmúlunk hát mi is. Miért fájhatott bárkinek, hogy vásártartási jogunk van, mint bármely tisztos városnak, hacsak nem az irigység, a haszonlesés vezérli, azt ma már nehéz megítélni. Abból viszont, hogy régebben ily vetélkedések gyakran estek, sok kellemetlenség tud származni a mára, sértődések és fölös szóváltások a szabadság mibenlétéről és beteges hiányáról. Azt is meg lehet érteni, hogy nem lehet minden vásáros hely egyforma nagy és szép, mert akkor mihez képest? Városunk kicsi maradt és jelentéktelen, rajtunk kívül nem okoz senkinek ez gondot, de ha valaki nyeglén és fitymálva nyilatkozik erről, megsértődünk.

A hálátlan utókor mindig többet tud a világról, mint a bölcs és elégedett jelen. Hálátlan utókoknak lenni könnyű, mert nem csak azt tudjuk, amit az elbeszélte események hősei nem, hanem azt is, hogy mit súgnának nekik. Halálos biztonsággal látjuk, mit kell tenniük ahhoz, hogy a nekünk tetsző és kedvező irányba vezesse őket a végzet, és mit ne tegyenek a maguk és maradékaik előnyére. Bár nem adhatunk jó tanácsot nekik, nem is kell velük bukdácsolnunk a göröngyös úton. Pedig arra vágyunk a múlt elbeszélése révén, hogy beleszólhassunk.

Ha én ott lettem volna, ha én csináltam volna, minden egész másként zajlik. Itt és most sem könnyű a dolgokat igazítani vagy elfogadni, ott viszont kiválóan megoldottuk volna az összes megoldatlan feladatot. Ez a mi hálátlanságunk. Kellett volna lenniük olyan időeknek, amelyek a mai reménynélküliséghez más alapokat adnak, vagy reményt, hogy majd jobb lesz minden, legalábbis nem rosszabb.

Nem a kiváltságlevél teszi a várost, ahogy a ruha sem az embert, hanem a viselkedés, a kultúra és a hagyomány. A könyv, amit olvasnak; a zene, amit játszanak és hallgatnak; az ima, ahogy elrebegik a hívők, és megvárják a kételkedők a végét; ahogy nem vágnak szavába annak, aki beszél; a zsebkendő, ahogy vasalják; öltöny, kalap, kesztyű, ha szegényes, kopott is, de tiszta; abrosz és teríték, a pohár csengése, a porcelán meg a nipp; a gesztus, amivel a hölgyet előreengedik; a korrektség, ahogy adósságot törlesztenek; az erő, amivel a sértés miatt elégtételt vesznek; a kimértség, amivel az ember elismeri, ha téved. Úr az, aki úrként viselkedik, pénz és vagyon nem számít, bár sosincs elég. Törekedni kell a jóra és megelégedni azzal, ami van, régen ez így volt, a múlt mindig megszépül. Hálátlan utókornak lenni könnyebb, mint a jelenben vitézkedni, viszont az a múlt, amit nem meséltünk el aprólékos gonddal, meg sem történt. Nincs városunknak igazi, pontos meg részletes krónikája, nehéz dolga volt itt a literátus embernek mindig, drága volt a papír, a tinta és a villany, ha időnk bőséggel adatott is, másra költöttük. Így történhetett meg az is, hogy az a százados juharfa, mely a zsebkendőnyi főtéren áll, és nem tudja senki, hány éves, minden feljegyzésben említetlenül maradt. Pedig akkora fává nőtte magát, hogy a téren bajosan tud megfordulni már egy szekér, és valahányszor nekilát Székely Sándor Boroszlán, hogy jókora táblaképen örökítse meg, azt érzékeli, hogy ez a hatalmas fa fittyet hány a perspektíva klasszikus törvényeinek, sehogy sem fér el a vásznon. Ha német- vagy franciaországi városokban katedrális áll középpontban, nálunk csak ez a juhar, amelyet Kínából hozhattak csemetekorában. Bőséggel termő lependéke nem köt és nem csírázik itt. Szándéka lehetett valakinek vele, aztán feledésbe merült, mint annyi minden, közben egyre fogy a remény, hogy az a gazdagon illusztrált krónika, a *Chronica Namaidiensis* vagy *Namaidorum*, melyben városunk pontos történetét feljegyezték, és amelyet az utolsó előtti nagy meneküléskor látott

valaki, még előkerülhet, a magunk fantáziájára vagyunk bízva hát a múltat illetően. A jelenhez bátorság kell, jövő pedig nincs, de lesz...

2. VÁSÁR

Országos vásárnak lennie kell, ebben mindenki egyet szokott érteni. Ám félő volt az a szombati nap, mert valaki elképzelte, hogy a zsidó kereskedők, akik tartják a hitet, nem fognak eljönni, meg azok sem, akik ugyan nem tartják, de nem akarják, hogy megszólják őket, vagy bármiképpen botránkozzanak. Volt még akkoriban szolidaritás az emberek között. Ha a zsidók nem jönnek, akkor az örmények is elmaradnak, a magyarok és a románok is kevesebben lesznek, a cigányok egymagukban vásárt nem tartanak. A szászok ide ritkán szoktak elvetődni, mindig is a románok felé húztak, volt ebben ráció és taktikai érzék a részükről, elegancia viszont kevés. Híres vásár volt nálunk mindig, Váradtól Csernovicig megfordult itt minden magára valamit adó kereskedő és kupec, jöttek Szigetről, Somlyóról és Bukarestből, no meg a galaci kaldarárok, akik állítólag Bagdad környékéről hozták az acél edzésének művészetét, de őket csak az utóbbi évtizedben veti erre a lehetőség, a hatósági elnézés vagy pártolás.

Ki fog tehát vásárolni, ez volt az alapkérdés. Nehéz idők járnak, mondta Kacsó Kiss Károly polgármester, vagyis az *interimár bizottság* elnöke, akit az utolsó helyi választások érvénytelenítése után megtartott hivatalában a prefektus, hogy legyen, aki a rendeleteket kidoboltassa, és a jelentéktelen helyi ügyekben eljárjon, azaz megkérdezze a román jegyzőt, hogy szabad-e? Moldovan Marius, ha jókedvű volt, azt mondta, hogy *da*, és mosolygott, ha viszont valami nem tetszett neki, megcsóválta szőke fejét, hogy *nu*, és mosolygott, kiabálni ritkán hallották, pedig szép hangja volt. Kacsó Kiss Károly tizenöt év alatt nem tanult meg románul, szavakat úgy-ahogy ki tudott ejteni, és mutatta, hogy erre vagy arra, fölfelé vagy el, ha kellett, kis kört rajzolt a kezével a levegőbe, erősen ráncolta veresedő homlokát, ezen gesztusok helyettesítették nála az igék ragozását, olykor még az őszbe fordult harcsabajsza is mozgott az igyekezettől. Moldovan egy idő után már nem fárasztotta magát, hogy minduntalan figyelmeztesse a tanácsot, hivatalos nyelv a román, megszólalni itt más nyelven nem szabad, még latinul sem. Csak a megyefőnök meg ne tudja...

Nem igazán volt akkor még rajta kívül városunkban román nemzetiségű lakos, csak *plutonyér* Danila, aki '17-ben került ide hadifogolyként több oroszral, akik rettenetesen megverték, amikor nem akart velük szökni, kettőt az őrség agyon is lőtt, vagy hármat, nem lehetett bírni velük, mert kitört a bolsevik forradalom, és beállott a breszt-litovszki béke. Innen szabadult fel Danila, azután itt ragadt csendőrnek, amikor bejöttek az övéi, gyorsan át is vonultak Vásárhely felé. Hetekig ő volt a városparancsnok, a három beteg katonának vezényelt, akikről nem lehetett tudni, mi bajuk, talán csak szimuláltak, de végül nem engedték, hogy a téglatelepi őrszírósás polgártársak kifosszák a városházát, a levegőbe is volt löve többször, ennyi történt nálunk forradalom helyett. Ránkolczy Lázár kastélyát feldúlták, de őt és familiáját már nem találták, Wolf Sámuel téglagyárának irodáit, a Barakkot is feltörték, és az igazgatói lakást, nem vittek el semmit, nem lincseltek meg senkit, pedig volt rá indíttatás, a felbujtók gyorsan kereket oldottak, ám előbb az összes tükröt, ablakot és porcelánt ripityára törték. Danila sokáig abban a barna állatorvosi gúnyában járt, ami a katonai raktárban maradt, lópokrócból varratott magának kabátot, de hamar kihízta. Zavaros időkben többször elvezényelték, mert legtöbbet zavaros idők vannak, de valahogy mindig visszakerült, meg is tanult magyarul, a helybeliek megszokták. Elmondta sokszor, velem jó dolgok van, de ha majd egy igazi plutonyér jön, akkor meglátjátok. Nem volt ez fenyegetés a részéről.

Levelt kell hát írni a kereskedelmi miniszter úr őexcellenciájának Bukarestbe, engedné meg a vásár tartási dátumának módosítását augusztus 4-ére, vagy ha más lehetőség nincs, akkor július 30-ára, bár 29-e még jobb volna. Ezzel indította Kacsó Kiss Károly az *interimár bizottság* ülését egy hideg márciusi napon, előrelátó ember volt, ilyen a hivatal, és lassan jár a posta, nem ritka jelenség, hogy az egyik miniszternek címzett levél másikat talál a székben. A jelenlegi szűkös világban egy rosszul sikerült vásár kész istencsapása, beláthatja ezt a miniszter úr, ő sem akarhat mást, mint jó kereskedelmi forgalmat, végül is ez a szakmája. Moldovan jegyző bólintott, ez azt jelentette, hogy Popa Aurelia kisasszony megkezdhette a jegyzőkönyv piszkozatának felvételét, a jegyző diktálta a pontos szöveget, hülyeséget nem szeret aláírni vagy ellenjegyezni, nem tudni, ki fogja elolvasni, valószínűleg senki.

Igen tisztelt kereskedelmi miniszter úr, mondta volna Moldovan, amikor Ursu Arcadiu tanácsos felállt, és szót kért, mert ő ellenzi ennek a levélnek a megírását, *nu sunt de acord*, mondta szótagolva, és Moldovan látta, hogy kis papírkáról olvas. Neki sem volt elég tizenöt év, hogy megtanulja az állam nyelvét, csak a nevét sikerült románosítani, mert az öregapja pakulár volt, major, ahogy itt mondják, kiderült ez valami régi írásból, amit előtalált. *Ha nem jön a zsidó a vásárba, akkor nem jön*, mondta fojtott hangon Ursu Arcadiu, annál jobb, megtartjuk nélküle. Popa Aurelia kisasszony ezt a mondatot is leírta – *dacă nu vine jidanul la târg, nu vine* –, majd kérdően pillantott a jegyzőre, aki a hirtelen beállott csendben réztárcájából cigarettát vett elő, București, ezt írja rajta, rágyújtott egy hosszú gyufával, jelezvén, hogy neki van és tellik rá, majd elgondolkozott. Ez az ember valóban beiratkozott volna Goga Octavian antiszemita pártjába, talán fel is vették? Vagy csak azt akarja jelezni, hogy ha még lesznek választások, ő fog a Kacsó Kiss Károly helyében ülni az asztalfőn, a súlyos faburkolatú teremben, ahol II. Károly király képe néz le a testületre. Régen a faragott ráma Ferenc József olajnyomatos portréját tartotta, és nem lehetett tudni, megvan-e még a kép alul, de mi már tudjuk, hogy megvolt. II. Károly után Horthy Miklóst ráházták bele, utána Sztálint, majd Ceaușescut, hogy csak a nagyokat említsük. Talán ma is megvan a ráma, és a padláson vár türelmesen valakit – nem politikai számítás ez, hanem takarékoság.

Ursu Arcadiu sokszor elképzelte, amint a gyűlés után elébe teszik le majd azt az öblös rézkancsót, melynek ezüstműből készült eredetijét a fejedelem ajándékozta városunknak, persze most Bécs városában kallódik, mert a legenda szerint sosem ürül ki. Ő töltöget majd a többieknek a város hivatalos borából, ahogy régen volt szokás, amikor nem a Fischer vendéglőbe jártak gyűlés meg szavazás után az urak, hanem a pincéből egyenest a tanácsterembe hozták fel a város borát, akkor az még jó volt mindenkinek. Annyi minden másképpen lesz, vagyis pontosan úgy lesz minden, ahogy régen volt, abban az igazi világban, és ahogy lennie kell, mondogatta. Arról nem tudott, hogy abban a régi szép világban nem lehetett volna tanácsos, meg ez nem is érdekelte. A jegyző bukaresti újságot járatott, pontosan tudta, hiába ígérgetik, igazi és szabad választások nagyon sokára lesznek, mindenki a választások nélküli teljhatalmat álmodja magának az egész világban,

annak van épp divatja. Mi már azt is tudjuk, hogy mire megint szabad választások lehetnek, már csak kevesek emlékeznek, miért volt az fontos, a teljhatalom iránti vágy pedig sehogy sem tud elmúlni, hozzátartozik az emberi természethez, azt mondják.

Románia a románoké, maradjanak a zsidók otthon – ismétli meg Ursu Arcadiu, és ahogy Moldovan szétnéz a teremben, látja, hogy ezek össze vannak beszélve. Losonczy Dénes, Keresztes Lajos, Csiki Dezső, Fekete Jenő, nagydarab, sötét arcú, eltökélt magyar emberek, hajdani céhek mestereinek székében ülnek, derék iparosok mind, és földészek legkivált. A folyó melletti gazdagon termő részeket birtokolják, cséplőgépet és egy-egy keskeny parcellát itt-ott, mindig a megfelelő helyen, hogy ne lehessen eljárni tőle. Szemben velük Kacsó Kiss Károly meg a sógora, Pálfi Benedek, nagydarab, sötét magyar emberek, ugyanabban a posztószagban, szintén komoly iparosok, ők erdőt bírnak, nem is tudni pontosan, mennyit, fűrésztelep és kádárműhely van még hozzá, és rengeteg juh fent a havason.

Szavazzunk, akarta mondani Moldovan. Tapasztalatból tudta, ezt az eljárást kedvelik a magyarok, derüljön ki hamar, ki mit akar, ki kivel van, azután rá lehet térni a következő ügyre. Ősi szokás szerint, mire a városháza órája deket kongat, vége a tanácsülésnek meg a szavazásnak, nem ellenkezik ez az Alkotmánnyal és az általános rendtartás szellemével. Ki van amellett, hogy ne jöjjenek a zsidók, kérdezte hirtelen Ursu, mire Moldovan ingerülten emelte fel a két ujját a füstölő cigarettával, hogy nem ez a kérdés. Pedig a kérdés ez volt. Írjam, kérdezte félénken, szinte cincogó hangon Popa Aurelia kisasszony, aki szép is volt, okos is volt, mégsem kedvelte itt senki. *Nu* – recsent szárazon Moldovan, elnyomta a cigarettát, és dühösen becsapva az ajtót, kiment a teremből. Egy ideig várták, azután szedelőzködni kezdtek, pedig most már lehetett magyarul is beszélni. A jegyzőkönyv nem készült el, a pörkölt megfőtt, az ügy, mint annyi minden, függőben maradt.

Mely napon volt megtartva abban a nevezetes esztendőben az országos vásár, utána lehet járni, mert nem múlik el a heti piac sem bicskázás nélkül, és azt a vásárhelyi sajtó mindig megírja. A hajnali kisvonattal a sérülteket beszállítják a kórházba, ha megélnek addig. A kérdésnek túl nagy jelentősége nincs, nem kronológiát készülünk írni, sem krónikát, hanem csak elbeszélést, amelynek része ugyan az

epikai hitel, de nem feltétele, a hálátlan utókor úgyis azt mesél, amit akar, és ahogyan tudja. Ursu Arcadiu jellemrajzát is csak kitaláljuk, nem világos, hogy összeveszett valamelyik izraelita szomszédjával, azért lépett fel ily módon a tanácsban, vagy tényleg a politika útján kívánt elindulni az éppen divatos radikalizmussal. Városunkban a pártoknak soha dolguk nem volt, egy szavukat is a politikusoknak el nem hitte senki, minden magyar a magyar pártra szavaz, nyilvánosan vagy titkosan, mikor mi a módi, viszont egy ekkora településen nincs titok. Az titok csak mindig, hogy tíz román ember hogy tud harminc szavazatot leadni, vagy többet, ha kell, főleg olyan pártra, melynek itt egyetlen tagja sincs. Húgyozni sem lehet kimenni anélkül, hogy ne tudná mindenki, nem mintha az emberek leskelődéssel töltenék az időt, de mivel kevés dolog történik általában, aki látja, azonnal elmondja annak, aki nem látta, az továbbadja, és már nem fontos, hogy tényleg kiment-e az ember. Ha viszont nem, vagy nem csak húgyozni ment ki, az már történet. Ursu Arcadiuról sem tudjuk, milyen ügyben jár, valamit akar, de nem azt mondja, hozzá fogja majd igazítani magát a valósághoz. Moldovan jegyző haragosan ugrik fel, mégiscsak ő itt a román állam, mégiscsak a miniszterhez íródna levél, mégiscsak ellenzékben van a Goga pártja, mit akarhatnak itt ezek, mitől van már megint a legendás magyar széthúzás?

A jegyző nem tudja, hogy ez éppen az a Goga, aki Ady Endrének volt barátja, és románra fordítja *Az ember tragédiáját*, ez őt nem érdekli, különben is a darab nincs engedélyezve. A magyar széthúzást sem úgy gondolja, a román széthúzást viszont ismeri, mert az ugyanolyan. Ha valamelyik tanácsos felállna, kést vagy pisztolyt rántana rá, azt értené, sok ilyen esik az idő tájt Romániában, lőttek már agyon rendőr prefektust, be sem zárták a gyilkost érte; lőnek agyon minisztert, professzort és detektívet a nyílt utcán; és pofoznak zsidót, ahol érik. Néha olyan rendeleteket olvas fel a hivatalos közlönyből, amelyektől ő is kényelmetlenül érzi magát, bár ezek a világ állásán túl sokat nem változtatnak. Ilyen az *aviatikai bélyeg* is, amit változatos címletekben sok pénzért minden okmányra fel kell ragasztani, azért találta ki a kormány, hogy a légierőt támogassa vele, de mivel repülőt kevesen és ritkán látnak, turpisságot gyanítanak benne, megint kicsalja az állam a szegény ember pénzét. Nem is mer az adóellenőr meg a finánc csendőri felügyelet nélkül ide kiszállni. Az sem érdekel senkit, hogy a

cél nemes, mert amikor a városháza bronzkilincseit vitték el ágyúnak, az is nemes cél volt, nem is hozták vissza. Innen egy végtelen vita szokott elkezdődni, mert ki volt akkor szolgabíró, és mi minden nyomhatja még a lelkét, bár fütyül rá, nyilván, eloptált Pestre, azóta is a kártérítést várja – vesszen Trianon, bár ezt hangosan mondani nem szabad. Moldovan ezekbe nem szokott beleszólni, hátradől, igazi jó karosszék, csináltatni kell egyet, majd ha elkerül innen egy jobb helyre, és lesz saját háza.

Az *interimár bizottság* ülése úgy szokott véget érni, hogy halk nyekergés jelzi a toronyóra szerkezetének beindulását, erről mindenki tudja, kész a pörkölt a Fischer vendéglőben, dél van, aztán ércesen tizenkettőt üt a csilingelő harangon a kalapács. Megkondul hamarosan a reformátusok pótharangja, utána rövid időre harangoznak a katolikusok, sosem szól egy időben a három, a román fatemplomban nincs harang, de lesz, ahogy kőtemplom is, bár ők délre nem harangoznak. Van pedig, aki a vekkert a rádió után állítja, de nincs bizodalom ebben, hogy lehet Bukarestben is ugyanannyi az idő, mint itt? A pörköltöz kell igazítani az órát, mondta egyszer Walter úr, a pincér, aki tudja, hogy régebben a vonatot is a pályaudvari restihez pászították, és nem fordítva. Kacsó Kiss Károly megköszörüli a torkát, feláll, pödör egyet a bajuszán, Moldovánra néz sajnálkozva, és kijelenti, hogy a mai ülés befejeződött, ha elkészül, majd aláírja a jegyzőkönyvet.

Mikor az urak sötéten elvonulnak, de már vidámodik az arcuk, Moldovan odaszól Aurelia kisasszonynak, hogy gépelje be, amit kell, röviden, a lényegét. Nem szeret vele négy szemközt maradni, hírbe vannak hozva, bár ő nem akarja elvenni, a kisasszonyt, aki a hajnali kisvonattal érkezik, a délivel megy is be Vásárhelyre, látták sétálni már egy diákkal, akit politikai nézetek miatt csaptak el a kolozsvári egyetemről, vagy mert beleszeretett valakibe, és nem kellett volna. A hálátlan utókor azt is tudja, hogy Mircea Dragomir az alprefektus unokaöccse volt, monográfiát készült írni egy igazi magyar faluról, divatja volt ennek akkor Romániában, mely divatot a király öfelsége is támogatta, segíteni akarván a nép életkörülményeinek javításában, de ahhoz előbb meg kell érteni a népet. Mircea is azt gondolta, mint oly sokan, hogy a román nép azon dák harcosok egyenes ági leszármazottaiából formálódott, akik nem hódoltak meg Traianus császár légiói előtt, hanem elvonultak a Kárpátok szellős magaslataira, ott őrizték

az ősi hagyományt, a juhokat és a tiszta vért, ennek lesz most szent küldetése felszabadítani Romániát a zsidók, a németek, a magyarok és a ravasz, haszonleső politikusok uralma alól, akik... Hosszan tudta mesélni, átszellemült az arca ilyenkor, színtiszta romantika, ezt érezte, aki hallotta, ez az ember szerelmes. A bácsikáját is úgy helyezték ide, mint egy másik megyébe, mert bizonyos szint fölött az ember nem bukhat bizonyos szint alá, akit Bukarestben szívesen agyonütnének, az egy magyar tartományban jó lesz még valamire. (...)

*Absztrakt kompozíció, 2022
(olaj, vászon, 34 x 43 cm)*

Kötter Tamás

A KUTYA AZ EMBER LEGJOBB BAJTÁRSA

Atábournok elégedettnek tűnt, az első manőverek nem várt sikerrel jártak. A vezetése alatt álló hadtest már az első napon áttörte a Vörös Hadsereg határmenti védelmi állásait, felszámolta az ellenállást, és egy felderítő alakulat még aznap elfoglalta a további előrenyomulás szempontjából létfontosságú airogolai átkelőhelyet; csapataink egyre közelebb kerültek ahhoz, hogy elérjék elsődleges stratégia céljukat, elfoglalják Dvinszket, és lehetőleg sértetlenül kézre kerítsék a város hídjait.

- A 8. páncélosadosztály kiért a Dvinszk felé vezető útra, és a jelentések szerint, legalábbis egyelőre, nem ütközik komolyabb ellenállásba - tért rá a részletekre a tábornok. - Tőle délre - bőkött a térképre - a 3. gépesített hadosztály jóval nehezebb körülmények közt, mellékutakon, de szintén lendületben van. Mindkét alakulat szétzúzta az útjukat elálló szovjet alakulatokat, hetven harcocsit és számos tüzéségi eszközt semmisített meg - foglalta össze az elmúlt két nap eseményeit.

- Ez nagyszerű! - szakadt ki belőlem.

Magával ragadott a hév, a szívem hevesebben vert, illedelmes optimizmusomat vad lelkesedés váltotta fel. Minden, amiről eddig a tábornok beszélt, megelevenedett előttem. Elképzeltem páncélosainkat, akik a kék ég háttérében emeletnyi magasságban úszó poroszlopot verve diadalmasan törnek előre, az őket követő gyalogosokat - zubbonyuk ujja feltúrva, sisakjuk árnyékából elővillan elszánt tekintetük -, a fejük felett elhúzó harci gépek motorzaját, ezt a bonyolult szerkezetekből és emberekből összerakott, olajozottan működő gépezetet, amelyet a német precizitás tartott egyben és működésben.

- A helyzet azért nem ennyire rózsás - hűtötte le a kedélyemet a tábornok.

A térképhez lépett, és pontról pontra elmagyarázta a hadtestet alkotó három hadosztály helyzetét.

- Százhetven kilométer mélyen járunk az ellenséges területen, nemcsak a saját csapatainkat, de a határővezetben lévő orosz alakulatokat is jócskán magunk mögött hagytuk.

- Ezek szerint az oroszok bármikor befoltozhatják a részt, és elvághatnak bennünket az utánpótlástól.

Bár csak tartalékos tiszt voltam, így is elég volt egy pillantást vetnem a falon lógó, apró zászlókkal tarkított hadművelési térképre, hogy lássam, ha az ellenség összeszedi magát, és képes lesz nagyobb erőket bevetni, a hadtest komoly árat fizethet a gyors előrenyomulásért.

- Igen - bólintott a tábornok. - Jól látja, ám ennek ellenére úgy döntöttünk, hogy ha már egyszer sikerült megfogni Fortuna isten-asszony kezét, akkor nem engedjük el. A hadtestparancsnokság a két gépesített hadosztállal tovább tör előre Dvinszk irányába. A 290-esek, gyaloghadosztály lévén, kissé lemaradtak ugyan tőlünk, de ez nem is baj, legalább magukra vonják a körzetben lévő orosz erők egy részének a figyelmét. Van még kérdése? - ült vissza a tábori asztal mögé a tábornok.

- A hadműveletekkel kapcsolatban nincs - feleltem. - De az oroszok érdekelnének.

- Mire gondol?

- Milyen katonák?

- Hogy milyen katonák? - dőlt hátra a tábornok. - Nem is tudom - szűrte lassan a szót. - Az a benyomásom, hogy az arcvonalbeli alakulataikat egyáltalán nem lepte meg a támadás, ellentétben a hadvezetéssel, amely valószínűleg nem számított rá, legalábbis egy ideig még nem. Ennek tudom be, hogy nem jutottak el az erős tartalékok összehangolt bevetéséig. Egyelőre egy esetlenül manőverező tömeggel állunk szemben, amelyet megfosztottak a professzionális hadvezetéstől.

- A tábornokokra gondol? - vettem közbe.

- Igen, amint ön is tudja, hiszen az oroszok nem csináltak belőle titkot, '37-38-ban gyakorlatilag lefejezték a vezérkart és a felsőbb hadvezetést szinte hadtestparancsnoki szintig, hogy aztán a profik helyére karrierpolitikusokat ültessenek.

- Szóval igazza volt a Führernek, amikor azt mondta, hogy a Szovjetunió csak korhadó épület, elég berúgni az ajtaját, és magától összeomlik.

- Az majd a következő hetekben eldől - felelte a tábornok vészjóslóan tárgyilagos hangon.

Mivel úgy láttam, hogy nem vagy nem teljesen osztja a vezér optimista gondolatait, és nem akartam elrontani a köztünk gyorsan kialakult fesztelen hangulatot, úgy döntöttem, nem erőltetem tovább az ügyet, inkább másra terelem a szót.

- És mit tudna mondani a katonáikról?

- Teljesen kiszámíthatatlan a viselkedésük. Európai ésszel felfoghatatlan - tárta szét a karját a tábornok. - Olykor maroknyi csoportok is heves és makacs ellenállást tanúsítanak, az utolsó töltényig harcolnak, és akkor sem adják meg magukat, ha már számukra is nyilvánvaló, hogy semmi értelme az ellenállásnak. Más esetben - folytatta a tábornok -, ugyanilyen érthetetlen okokból, jelentéktelen ellenállás után tömegével adják meg magukat. Természetesen kihallgatjuk őket, de semmiféle mintát vagy okot nem tudunk felfedezni a viselkedésükben. Sem az iskolázottság, sem a származás, sem a politikai szimpátia nem magyarázza ezt az ambivalens viselkedést. Egyszerű, tiszték nélkül maradt parasztkatonák képesek a kemény, szervezett ellenállásra, miközben tőlük néhány kilométerre hivatásosok vezette csapatok szinte ellenállás nélkül teszik le a fegyvert. A következő összecsapásnál aztán éppen fordítva áll a helyzet. Ki tudná...

A tábornokot kopogtatás szakította félbe. Fiatal hadnagy állt az ajtóban.

- Sürgős? - kérdezte a tábornok a tisztet.

- Sajnos igen.

A tábornok intett a hadnagynak, hogy lépjen közelebb.

Úgy sejtettem, hogy valami fontos dologról lehet szó, mert a fiatal tiszt egészen közel hajolt a feljebbvalójához, és fojtott hangon szinte a fülébe suttogetta a jelentenivalóját.

Mialatt beszéltek, szemérmesen az ölembe fektetett jegyzetfüzetemet néztem, próbáltam felidézni a tábornok korábbi gondolatait, hogy lejegyezzem őket. Persze azért az újságírói kíváncsiság sem hagyott nyugodni, lopva fel-felpillantottam, s bár néhány szón kívül semmit sem értettem abból, amiről főleg a fiatal tiszt beszélt - a tábornok csak ritkán szakította félbe a beosztottját egy-egy kérdéssel -, azt észrevettem, hogy a főtiszt arcát előbb a döbbenet, majd a borzalom és végül a harag torzítja el.

- Rossz hírek? - kockáztattam meg egy idő után a kérdést.

Miután a hadnagy mögött becsukódott az ajtó, a tábornok hosszú másodpercekig, mintha ott sem lennék, némán ült, és öklével ütemesen verte az ócska asztal falapját.

A hangomra, mintha álomból ébredt volna, felpillantott.

- Azt hiszem, hogy kaptunk egy kis ízelítőt az orosz katonák hadijoggal kapcsolatos elképzeléseiről – mondta, és felemelte a tábori telefont. - Ha már ennyire érdekli az orosz lélek, kísérje el a segédtsztemet a helyszínre.

Felálltam:

- Szívesen.

A segédtszít Kübelwagenét úgy nagyjából ötven főt számláló, oldal-kocsis motorokon, páncélkocsikon, terepjárókon utazó, gépfegyverekkel felszerelt csapat kísérte. „Nagyon előreszaladtunk, nemcsak előtűnk, hanem mögöttünk és az oldalunkban is folyamatosan mozgásban lévő orosz csapatok vannak, és mivel nincsenek világos frontvonalak, bármikor beleszaladhatunk az egyikbe”, adott magyarázatot a motorzajt túlkiabálva a kisebb konvojnak is beillő kíséretre a százados.

Útközben kiégett vagy még mindig lángoló szalmatető házak mellett haladtunk el, az utat két oldalról szegélyező mezőkön kilőtt, de még mindig forró harcokcsik bukkantak elő, amelyekből sűrű, fekete füst gomolygott. Az út mentén felborult vontatók és hozzájuk erősített, különféle kaliberű ágyúk heverték szétszórva vagy a robbanásoktól görcsösen kicsavarodva, mintha egy óriás marka roppantotta volna össze őket; arrébb kiégett teherautócsontvázak és halott oroszok feküdtek a földön a legkülönbélebb pózokban, ronda földszínű egyenruhában – a pusztítás mértéke jelezte, hogy néhány órája még komoly harcok dúltak a környéken.

- Van fegyvere? – fordult hozzám a százados, amikor utunk során az első temetetlen német halottakat megpillantottuk.

- Nem dísznek hordom – csaptam a Waltheremet rejtő pisztolytáskára.

- Tudja is használni?

- Természetesen.

- Akkor azt javaslom, hogy mindig tartsa magánál, és ne habozzon használni.

- Ha arra kerül a sor, megteszem, ami tőlem telik – feleltem elszántan.

- Automata fegyverek ellen ezzel semmire sem megy - mondta. - Inkább magának tartogassa.

Sok jót nem ígértek a szavai. Idegesen körbepillantottam a tájon, de a távoli ágyúzás tompa zaján, a roncsokon és az itt-ott apró halmokként heverő hullákon kívül semmit sem láttam, ami harcra utalt volna.

- Mire céloz ezzel?

- Arra, hogy kerülje el a fogságba esést - mondta ki, amit a szavai mögött sejtettem. - Ha odaérünk, megérti, hogy miért mondtam - tette hozzá száraz hangon, mintegy magyarázatképpen, aztán elfordult és a szeméhez emelte a látcsövét, ezzel is jelezve, hogy a maga részéről befejezettnek tekinti a beszélgetést.

Egy hatalmas mező közepén magányosan álló tanyaház volt az úticélunk, ahol tábori csendőrök és egy gyalogos egység katonái vártak ránk. A harckocsikkal megerősített ellenség váratlanul bukkant fel déli irányból, és azzal fenyegette a századot, hogy elvágja a főerőktől, bekeríti és megsemmisíti, ezért kénytelenek voltak visszavonulni egy közeli faluba, védelemre berendezkedni, amíg helyreállítják a zászlóalj többi részével a kapcsolatot, és az erősítés megérkezik. A tanyaházban ideiglenes tábori kórház volt, de a támadás miatt fájdalmas döntésre kényszerültek: el kellett hagyniuk a tanyát, anélkül, hogy a súlyos sebesülteket magukkal tudták volna vinni. Másnap, ahogy az erősítés megérkezett, sikerült visszafoglalni az előző nap elveszített területet - foglalta össze az egység parancsnoka, egy főhadnagy a történeteket.

Bent, az egykori elsősegélyhelyen poshadó vér szaga terjengett a füllesztő hőségben. Döglegyek dongtak a halottak felett, hogy lerakják a petéiket.

Néhány katona dermedt csendben állva bámulta egykori bajtársaik élettelen testét; egy egészségügyi tiszt járta végig a halottakat, hogy lefogja a szemüket, amely tele volt kinnal és rémülettel.

- Kihérélték őket - állt fel az egyik halott mellől a tiszt, amikor észrevette a századost. - Tiszta vér minden, valószínűleg még élhettek, amikor megcsonkították őket - magyarázta tárgyilagos hangon.

Szinte láttam magam előtt az egész jelenetet. Egyenként végeztek velük, és a többieknek végig kellett nézniük, hogy lássák, milyen sors vár rájuk is.

A terem egyik sarkában egy emberhalom volt (tornyosult). Kettéhasították a fejüket, valószínűleg egy súlyos baltával.

- Ők nem szenvedtek sokat - mondta az orvos, amikor a segédtsízt közelebb lépett a bajtársaink egymásra dobált testéből álló halomhoz.

- Megírja? - kérdezte a százados, már útban vissza a főhadiszállásra.
- Igen - feleltem összeszorult gyomorral. - Feltétlenül.
- Mindenkinnek tudnia kell erről a gyalázatról - tette még hozzá, figyelmeztetve az ügy fontosságára.

A hadműveletek tovább folytak, de korántsem úgy alakultak, ahogy arra a politikai és hadvezetésünk számított. Előrenyomulásunkat végül a mindent elnyelő távolság, az őszi esőzésekkel sártengerré dagadó sztyeppe, majd a sarkvidéki hideget hozó tél és az oroszok Leningrád, majd Moszkva alatti szilárd eltökéltsége az év végén megállította. A Vörös Hadsereg sem volt már az az ügyetlenül manőverező tömeg, ahogy annak idején, a támadásunk első napjaiban a tábornok nekem jellemezte. Az oroszok helyreállították a tisztikaruk becsületét, előkerültek a váll-lapok és a lovaglósizmák; ismét bevezették a katonai rendfokozatokat, hogy fegyelmet és büszkeséget csöpögtessenek az erősen szorongatott hadseregbe. A marxista ideológia helyett a hazaszeretetről kezdtek el beszélni, Oroszország anyácskáról, míg bennünket az egykori hódító teuton lovagokhoz hasonlítottak. A politikai okokból kinevezett dilettánsok helyett tehetséges, rátermett tisztek vették át a csapatok parancsnokságát. Mindezt maga a tábornok mondta el nekem, akivel majd egy év után volt szerencsém újra találkozni.

A Krím-félszigeten harcolt, de hadtest helyett egy egész hadseregnek parancsolt, és egy további, a 11. hadsereghez kapcsolt román sereg irányítását is ellátta.

- Miről akar írni? - érdeklődött a tábornok.
- Még nem tudom - feleltem. - Ha megengedi, körülnézek, hátha találok valami izgalmas témát.

A tábornoknak nem volt ellenvetése.

- Járjon csak körbe, itt bőven talál anyagot, akár több cikkhez is - ajánlotta készségesen. - Biztos vagyok benne, hogy ugyanolyan méltó lesz hadseregünk és elesett katonáink emlékéhez, mint amilyen az előző volt.

- Á, szóval olvasta! - kiáltottam fel, mert hízelgett a tábornok dicsérete.

- Természetesen.

Valóban jó írás volt, számtalan újság átvette, a minisztériumban is elégedettek voltak velem, és jutalom gyanánt előléptettek.

Bár büszke voltam a főhadnagyi stráfokra, de ahogy Németország az orosz hadjáratot, úgy én sem terveztem túl hosszúra a katonai pályafutásomat. A légkör még mindig optimista volt, a harcok súlypontja áttevődött délre, csapataink már az orosz diktátorról elnevezett Volga menti város, Sztálingrád és a stratégiaileg fontos kaukázusi olajmezők térségében harcoltak. Mindenki az orosz kapitulációra várt, és a háború utáni időkre készült. Úgy terveztem, hogy zsebemben a leszerelő papírokkal, hátam mögött a sikereimmel végre magam mögött hagyhatom álmos kis délnémet szülővárosomat és a helyi lapot, ahol dolgoztam, és felköltözöm a birodalom fővárosába. Bíztam benne, hogy a harctéri riportjaimmal aratott siker jó ajánlólevél lesz Berlinben valamelyik nagy országos laphoz.

Jó egy hétig maradtam még a félszigeten, és szinte minden, a hadműveletek szempontjából fontos helyre eljutottam. Végigjártam a Szevasztopolt védő betonerődök sorát, legalábbis azokat a törmelék-halmokat, amelyeket a mozsárágyúink rombolólövedékei és a rohamutászok robbanótöltetei meghagytak belőlük; leereszkedtem mind közül a legnagyobb mélyére, a föld alatti városként is működő Maxim Gorkij I-be, amely afféle önálló város volt vízművel, áramfejlesztővel, egészségügyi részleggel, kantinnal és géptermekekkel, ahol lőszerszállítók, fegyverraktárak kaptak helyet; bejártam a szétlőtt óvárost, elutaztam a félsziget keleti felébe, egészen Kercsig.

Végül mégsem ezekről a harcokról írtam. A generális nem tudhatta, én pedig nem árulhattam el neki, hogy a hátszobában az előző évhez képest romlott a hangulat. Oroszország nem omlott össze, mint egy korhadó épület, a háború, most már váltakozó szerencséivel ugyan, de folyt tovább, és nekünk egyre nagyobb veszteségeink voltak. A propagandaminisztériumban arra jutottak, hogy a haditudósítók próbáljanak meg, amennyire csak a helyzet engedi, kevésbé drámai hangvételű cikkeket, tudósításokat írni.

„Nem akarok a munkájába beleszólni, hiszen maga profi, én pedig csak egy hivatalnok vagyok, de Németországnak a végső összecsapás előtt optimista hangokra van szüksége. Kérem, hogy ezt vegye figyelembe a témaválasztásánál”, bocsátott utamra a minisztérium utasítá-

sának szellemében a felettesem. Értettem, nagyon is jól értettem a finom célzást, és nem akartam elszúrni a dolgot, ám amikor végigjártam ezt a földi poklot, erős kétségeim támadtak, hogy eleget lehet-e tenni ennek a szelíd, mégis határozott kérésnek. Végül Walter képében rám mosolygott a szerencse.

Egy aknavető üteg katonái nevezték így el a dán doghoz hasonló, jól megtermett, zsemleszínű, bulldog állkapcsú korcsot. Egy ukrán faluban szegődött melléjük, mesélték a katonák, s hamarosan a csapatuk kabalakutyája lett. Ha kellett, üzeneteket vitt a tüzérségi megfigyelőknek, lőszert szállított, egy alkalommal még egy sebesültet is kihúzott a tűzvonalból. A jegyzeteim mellé készítettem néhány fotót a katonáról a kutyával együtt, és rögtön címet is adtam készülő cikkemnek: „A kutya az ember legjobb bajtársa.” Nem éppen a legeredetibb cím, de úgy véltem, hogy jól kifejezi az eb és az üteg tagjai között kialakult, már-már bajtársias kapcsolatot. Elégedett voltam a munkámmal, biztos voltam benne, hogy hasonlóan a korábbi írásaimhoz, ezzel is sikert aratok. Ahogy manapság, úgy akkoriban is sok mindent el lehetett adni az állatokkal, különösen a kutyával, ezzel az engedelmes, szeretetre méltó lényvel, aki oly sok ember életében az egyetlen társ, egyben a hűség szimbóluma. Igaz ugyan, hogy ugat, nyáladzik, megrágja a cipőnket, megtámadja a postást, és mindig oda piszkít, ahova nem lenne szabad, ám, minden hibája ellenére az ember mégis különös módon vonzódik a farkasok leszármazottjához, mert van egy tulajdonsága, amely szinte csak rá jellemző: szereti az embert, ráadásul az egyetlen állat, aki ezt látványosan ki is tudja mutatni. Ezért mi is szeretjük őt. Biztos voltam benne, hogy az olvasók is szeretni fogják Waltert, és persze a cikkemet is, amelyet remek pillanatfelvételekkel illusztráltam.

A fiatal hadnagy, aki idegenvezetőként körbekalauzolt a krími harcmezőkön, ragaszkodott hozzá, hogy búcsúzásként igyak meg velem néhány snapszot a Szevasztopol egyik többé-kevésbé épen maradt szállodájában berendezett tiszti klubban.

Távozóban a tábornok segédtisztjével futottam össze. A tanyaépülethez tett utunk óta nem találkoztam a századossal.

- Látom, megfogadta a tanácsomat – mondta.
- Mire gondol?

Válasz helyett az oldalamon lógó pisztolytáskára bökött.

- Ááá! - csaptam a fekete tokra. - Gondolja, hogy szükségem lesz rá? Csak nem bujkál még néhány komisszár a környéken? - viccelődtem, de a százados nem nevetett velem.

- Jöjjön, szívjunk el egy cigarettát.

A százados elmesélte, hogy még az előző év decemberének végén a szovjet erők offenzívát indítottak a Kerics-félszigetről, melynek nyitányaként sikerült meglepetésszerűen partra szállniuk Feodoszijánál, elfoglalni a várost, és ezzel visszavonulásra kényszeríteni az erőinket. Az orosz partraszállás idején kénytelenek voltunk a város táborig kórházában fekvő sebesülteket katonaoorvosok felügyelete mellett hátrahagyni. Az oroszok nem sokat teketóriáztak, sokat közülük azonnal agyonlőttek; a járóképtelenekre nem pazarolták a lőszert, levonszolták őket a tengerpartra, lelocsolták őket, és hagyták, hogy halálra fagyjanak a dermesztő hidegben.

Egy pillanat alatt kijózanodtam, és a jókedvem is elpárolgott.

- Úgy látom, hogy változtak a módszereik - mondtam.

- Hát igen, a módszerek változnak, de az emberek nem - bölintott a százados. - És a folytatást illetően sem vagyok optimista. Remélem, hogy megírja - nézett rám várakozóan rövid hallgatás után.

- Hát... ha egy mód van rá...

- Legyen így - veregette meg a vállam. - Németországnak tudnia kell, hogy mi történik a katonáival.

- Ahogy mondja - hagytam rá, majd arra hivatkozva, hogy a futárgép, amellyel hazautazom, hamarosan indul, kimentettem magam.

Walterről, a kutyáról az egész beszélgetésünk alatt egy szót sem ejtettem.

Karácsonyi Zsolt

BELSŐ TÍZEZER¹

Az Öreg órájára néz. Azt mondja Illmarinnen, a kovács, igen, ez a foglalkozása, azt mondja Illmarinnen, ne használjak bőrszíjat, inkább valami fémet, mert bezöldül, de nincs szaga, pedig a bőrnek, csak a bőrnek nincs szaga, a bőrnek csak bűze van és illata, de én szeretem a bűzt, a bőr bűzét. A kipárolgást, azt szeretem a bőrben, hogy kiizzadod magadból az egész cirkuszt, a rettegést, amikor megint az oroszlán szájába nyúlsz, vagy a fejedet is bedugod az ismerős és kellőképpen bűdös szájába, a sárgás agyari közé, mintha az oroszlánok egész életükben dohányoznának, szívják a szivart, nyersen is rágnák a dohányleveleket, olyan a szájuk öregkorukra.

A hátsó fogaik hullanak ki először, még mordulnak, bagzanak, de már csorog a nyáluk, úgy kelnek át a porondon, mintha az egy zebra lenne. Nem látják, hogy sárgán mennek át, pirosan olykor, elüti őket valami, egy eszement elefánt vagy csak hátukra zuhan a légtornász, edzés közben. Mert a légtornászok általában bemutató előtt hibáznak, megcsúszik a kezük, nem melegítenek be eléggé, csak egy edzés, két nap a bemutatóig, világszám lesz ez is, de vegyük ma lazára a figurát, és éppen itt rontják el, mert mindig akad egy új fiú vagy frissen mutató artitalány, aki nem tudja, mi is az a háló.

Halló, halló, vegye már észre valaki, hogy nagyon gyorsan zuhanok, hagyja a buzogányokat, a kardokat és azt a bűdös fókát, törődjön már valaki a kötelekkel. De a kötelekkel nem törődik senki, a légtornász rázuhan az oroszlánra, és az oroszlánnak nincs szerencséje, mert csak a légtornász gerince törik el, az oroszlán három repedt bordával ússza meg. Az a három repedt borda egy oroszlánnak sokkal kellemetlenebb; és nem tudja vodkával gyógyítani, mint az erőművész szokta, aki békés ember, de ha mégsem, egyszerre hatnak ugrik neki, amíg a hetedik le nem üti egy hamutállal vagy asztaldarabbal, és az erőművész ilyenkor elhagyja a sört, hetekig csak vodkát iszik.

1 Részlet egy készülő regényből.

Az oroszlánon nem segít senki. Suhog az ostor, bezsibbad az állkapcsa is a szám közepén, be sem tudja csukni, a közönség röhög, milyen béna ez az oroszlán, harapni, ugrani sem tud már, pedig még van szőre, sörénye, a gyerekek még nem látják benne az öregkort, csak a bénázást látják, béna, béna, béna, ezt vinnyogják a ketrece előtt, amíg valaki el nem kergeti őket.

A szájából kiáramló bűz utat talál a rácsok között, végigsüvít az oroszlánt hajdan szállító teherhajó fedélzetén és a szavannákon. Meg sem áll addig a sűrű és szúrós bokorig, ahol a gödör, az a bűzös gödör volt, ahol valamikor, tegnap vagy régen, az ő ketrecből kiáramló szájbúze is megpihenhet végre.

Illmarinnen előveszi a kalapácsot, holnapra mind a három patkónak kész kell lenni, jön a háromlábú ló, aki beszélni is tud, meg kell patkolni rendesen, mert Los Angelesben nagyon kemény az aszfalt. Egy tisztességes háromlábú ló, ha rendőrség kötelékében teljesít szolgálatot, jobb, ha vigyáz magára, szikrázzon a burkolat, amerre jár, a villamosíneken mégse csússzon el velük, mert néha a villamos sín párja között kell vágtatni a többszáz lóerős autók nyomában.

Illmarinnen mindent előkészít, aztán az Öreg órájára néz, még mindig nem cserélte le a szíjat, bűzlik az is rettenetesen, belenéz az oroszlán szájába, beletúr a parázsba, ahogy csak egy cirkuszi cercóf-majom tud mélyen az orrába túrni.

Dél van, hétágra süt a nap, és Illmarinnen azt gondolja, minden előkészülettel ráér délután bibelődni, elnyámmogja a tegnapi hús maradékát, az Öreget nézi, aki éppen az órájára pillant, de nem kérdezi meg mennyi az idő, mert mire az óra ismét az Öreg törzse mellé hanyatlik, az Öreg nem emlékszik úgysem semmire.

Másnap a három patkó ott pihen a tornácon. Illmarinnen alszik, ébredésére várva a háromlábú ló előadást tart növénytanból, aztán a kentaurusok származási helyéről kezd beszélni, egy úszó szigetről, ahol nem esik eső, csak borpárlatok rezegnek hajnaltájt a pálmafák levelén és a hajósok nem mernek kikötni, annyira vészjósló a kentaurusok nyerítése. Ott, a származási helyükön, az úszó szigeten még ugyanolyan pompásan nyerítenek, mint bármely telivér, nincs tekintetükben komorság, csak lázadó jókedv, ami végül hajókra, tutajokra kergeti őket,

akadnak, akik úszva érnek szárazföldre, de ha egyszer partot érnek, és mi így ismerjük őket, nem nyerítenek soha többé.

A háromlábú ló az Öreg órájára néz, látja, fél tizenkettő, belerúg a tornác szürke gerendájába, amiből az ébredező Illmarinnen is megérti: itt a patkolás ideje.

A háromlábú ló vígan szökdécselve távozik, még másfél óra a következő műszakig, elég idő, hogy átússza a Csendes-óceánt és valahogy a déli forgalmon is átverekedje magát.

Illmarinnen szeret lustálkodni, megkéri a Sárkányt, hogy húszpercenként fújjon rá a parázsra, amit a Sárkány be is vállal lazán, negyedóránként az Öregre pillant, aki nagyjából húsz másodpercenként nézi meg, mennyi a pontos idő, csuklóján a szíj bűzlik kegyetlenül, amit a Sárkány messziről is érez, pedig ott lebeg húsz méterre az Öreg feje fölött, néha megmoccantja szárnyait, hogy tartsa a távolságot. Ha lejjebb ereszkedne, összerándulnának a pikkelyei.

Az Öreg formában van ma délután, előveszi az írógépet, beül a Lugas alá, a tábori asztal eresztékei alig bírják a gyorsütemű pötyögést, csapkodást, a zaj átjut még a Kerítésen túlra is, csak azt nem hallani, ahogy az Öreg homlokán összegyűlő izzadtságcseppek olykor a billentyűzet betűi közé hullanak.

Megint esni fog, gondolja az Öreg. Nem is tudom, mikor esett utoljára, nem is tudom, mit jelent az eső, a cseppek összességét, vagy a cseppek ritmusát, ahogy egyik a másikat követi. Talán a sűrűség számít, mennyi víz gyűl össze egy nap alatt a dézsában, hány napig lehet mosakodni azzal. Már nagyon régóta nem esett, és a turisták, ha erre járnak, márpedig erre járnak, így is nézik, mert a kerítéssel övezett rész igazi világszám, kész cirkusz, de a turisták láttak cirkuszt, ilyet még soha, nézik az Öreget szájtátva, hogy lehet nyitott szemmel aludni.

Nézik a sárga agyarait, hogy a hátsó fogai rég kihulltak már, ám ha kivárvák, márpedig kivárvák, mert ilyenek a gépeiket gyorsan kattintgató turisták, akkor megint a gép elé ül, és csapkodja a billentyűket, néha elfelejt új lapot húzni a gépbe, ilyenkor a mondatok megemelkednek, hogy aztán csak ússzanak az ösvény porában, vagy fennakadjanak a kerítésen túli nyárfák valamelyikén.

Az Öreg szereti a nyárfákat és a turistákat, néha szereti, amikor látja őket, amikor nem felejt el felrakni a szemüvegét, mert csakis olyankor

látja őket. Szereti a nyárfák és turisták hullámvásárlását, távol tartja magát a tömegetől, már nem is igazán tudna elcsoszogni addig, ahol a tömegek, a hullámvásárló turisták kezdődnek, de örömmel figyelmeztet rájuk, az izgatottságukra, értelmetlen és töredezett mozdulataikra, ahogy leszállnak vagy leugranak a buszról és közben vigyorognak derűsen és kegyetlenül. Teljesen mindegy, hogy terepjárókkal vagy buszokkal jutnak el ideig, ha ideérnek, ugyanazokat a mozdulatokat ismétlik, amiket már az előzőeknél látott.

Az Idegenvezető tudja: az Öreg délután szokott felélnékölni. Ha reggel nem is jön össze mindig, délutánra, ha jó idő van és a széljárás is kedvező, sikeresen elvitorláz az emlékezés pereméig. Motyogása ilyenkor érthető szavak sorává, néha mondatokká áll össze. Az Idegenvezető csendet parancsol, a turisták pedig néha húsz percig is kibírják, hogy némán hallgassák a felbugyorgó szavakat, vagy csak azt, ahogy a mondatok lassan felszívódnak a beszéd hajdani medrében.

A Sárkány ettől összerezdül a magasban, mintha egy régi macskaszemes rádióból szólna a zene, a sárkányhang a pikkelyek ritmikus összerezdülésével együtt már olyan, mint az erjedő must szagától megrészegült vidéki zenekar, a szöveg pedig a Sárkány fiatalkorát idézi:

*Granz , granz, wikmarill, towge,
Granz, granz, wikmarill, emwe,
Teworge.*

A refrén pedig annyira iszonytató és zokogni való, hogy a távoli szigetek varázslói a Sárkánnyal együtt üvöltik teli torokból:

Ewger, ewger, nuszunne ewger!

Ami az Öreg szerint, aki a zene ritmusára bólogat a Lugas alatt, csak annyit jelent, hogy a holdon is túl hercegnők élnek, akik ránk várnak, csak éppen azt nem tudják ők sem: hogy hol a hold, hogy hol a hold.

Amikor a Sárkány lenyugszik és a turisták is elszélednek, kínzott memóriakártyával, de annál lelkesebben, az Öreg szétnéz a nyári délutánban, és ugyanazt látja, mint a hercegnők, hogy nincs a Hold sehol.

Elfordulok az istenektől, mégis szembejönnek velem. Ezt gondolja az Öreg. Lehajolok az út porába, bekenem magam sárral, vérrel. Kutyákra várok, tépjenek szét, kutyákra várok, daloljanak. Mert én vagyok a kutyaisten, az istenek ezen röhögnek. Mert volt egyszer egy

majomember, aki a tüzet megtalálta, aki a tűzre rázuhant, aki a tűzben szénné égett, annak vörös-szürke füstjéből, onnan jött ki a kutyaisten, nohát, szerintük az lennék én.

A Lányom, ha meglátogat, arra kér, beszéljek róluk, beszéljek neki, most, még egyszer, a régi, földi istenekről. Mert régen nem akadt még isten, aki ne földlakó lett volna. Legesleginkább azt szerették, ha zsíros, agyagos a föld, ami a vizet jól megtartja, legyen miben jól hemperegni, ahogy vaddisznóknak szokása; rőfögni hozzá, felnevetni, kikacagni az úrbe omló komolykodó és rühes bandát, akik akkor még fán aludtak, és néha lezuhantak onnan. De én már nem emlékszem erre, ugyan miért is emlékeznék.

Hephaisztosz, na, az vagány volt, a sánta féreg megkötözte a bombázó csajt meg a kölyköt, a háborúra éhes barmot. Akkor a háború csak szó volt, Árész kiköpte, köpte, nyelte, éveken át nyámmogott rajta, ha volt idő és nem a nője síkos ölébe merült éppen. Hephaisztosz nézte sokáig, hogy nyög, nyel, üzekedik Árész, súlyos, nehéz kancsót kovácsolt, tudjanak nőies fiúk is Zeusz mellett megizmosodni, vagy hagyta Árész üzekedni, folyópartra rákászni indult, mert fegyferműves, jó stratégá csakis a rákóktól tanulja, milyen a tényleg erős páncél, milyen a fénylőn gyilkos fegyver, mikor is kell visszavonulni.

Az Öreg maga elé nézett, hosszú percekig meg sem szólalt, a Lánya gyors egymásutánban Illmarinnen ölébe huppant. Mert az idő gyors, lassan múlik, és Illmarinnen nem ernyed el, Lánya visszatért az Öreghez, hogy hallgassa a folytatást is.

Először fénykardot kovácsolt a rákrajongó sánta isten, hajlította, és szívérvány lett, szoritotta: lecsapó villám, esőcseppek között suhant át, vasát a zivatar se fogta, a harmat sosem települt rá.

Megint ugat a kutyaisten, morogtak túl a Kerítésen. Az Öreg nem mondta tovább. Óraszíja erősen büzlött, Lánya inkább magára hagyta, négy szellebélelt turistával elindult ebédelni ő is.

Faljunk valamit mi is végre, szólt az Öreg az orozslánhoz. Az orozslán tátotta száját, az Öreg szépen beleugrott és köhögött a gyomorbüztől, míg az orozslán emésztette, rá egy hétre, pont úgy, mint régen: kikecmergett a magas fűből, elbaktatott az első tócsa igazságot mondó vizéig.

Szevasz, szevasz, te kutyaisten, én vagyok az igazi tócsa, szárazságból és zord esőből lettem, és rád várok azóta. Ha nem lett volna kutyaisten,

tán meg is retten az Öreg, de válaszolt fennhangon, szépen, földből tört elő motyogása.

Jól van, jól van, látom, látom, én vagyok én, ne emlékeztess, inkább a szép nevedet mondd meg, inkább a jó nevedet mondd meg. Mire a tócsa hallgatott, idő múltán ezt énekelte:

*Fa az erdőn, ha hajladozna,
Ágai közt te hajladozz ma,
Tűz a vízen, ha futna messze,
Megint csak te juss az eszembe.*

Tetszett a tócsának az Öreg, tetszett a tócsa az Öregnek. Le is vetkőzött meztelenre, fürdött a tócsában kevélyen, de csak addig, míg fél szemével az Ápoló Nőt meg nem látta. Hosszú ostort kapott elő és ütötte-verte a porzó földet. Megmondtam, Föld, ne henteregjél, habzó úrben ne mind forogjál, egy napon te is szétesel, egy szép napon elolvadsz úgyis. A Nap téged is felzabál majd, nem emlékszel rá, ki is voltál, sötéten fénylő napüregben, akár egy süllyedő dobozban felejtett emlék leszel úgyis.

A világ fölött nincs hatalmam. Mondta magának az Öreg. Megint hazudsz, mondta a krétai harcos, aki az Öreg fejéből pattant elő. Legelőször is: idehívtál, hogy juttassak eszedbe mindent, de nagyon békés kedvű vagyok ma, és nagyon szomorú vagyok ma, mert miattad vagyok ma itt én.

Igen, igen, elkezdtem köveket dobálni, ahogy a gyerekek szokták, hogy ugráljon a víz felszínén a könnyű, laposra súrolt kő, aztán egy házat építettem, hidat emeltem, várat, várost. Hagyjuk a köveket, te ember, a kutya istenit, még máma, ilyen szépen krétai harcos csak ritkán szokott káromkodni, de az Öreg nem hitt szavának. Ha nem hiszed, hát járj utánam, dalolta a krétai harcos, mert mióta megérkezett, ők egymáshoz dalolva szóltak, az udvari rend így kívánta.

Milyen harcos vagy, milyen vérből, a fejből mért pattantál ki. Fénylő bőrödön pattanás csak, nem is vagyok igazi harcos, csak egy kóborló sejtszövet, mert: a rendszer kidobott magából. Bőrfelszínből kipattintott kő, ennyi vagyok, te kutyaisten. Te is tudsz hát az istenekről. Persze, bátyám, éppen ők küldtek, hogy ébredj végre, óserejű, nagy csontjaidat végre mozgasd, térj istenek házához vitézül, mert jó régóta szólongatnak. Eriggy innen, mit akarhatnak, nem látod,

favágó lettem, annyi nagy fát egyedül vágtam, hogy pusztaság termett körülöttem. Jó, jó, mordul a krétai harcos, nem látod, hogy mindez hazugság, nem látod bővizű folyódat, a partján fénylő pálmafákat. A hegyen rengetegnagy erdő, pisztráng szökken a patakokból, oroszlán fürdik vízesésnél, a bokrok közt gazella szökken.

Illmarinnen másnapos fejjel lépett ki a tornácra és sokáig, reggeltől délutánig meg se moccant. Az Öreget nézte, ahogy néha-néha még összerándul a porban. A Lugastól indulhatott el valamerre, látszott, hogy egy darabig az írógépet is maga után húzta. Megéhezett, de enni nem akar, megint kígyónak képzei magát, féregnek, gilisztának, befúrja magát az emlékei közé, az elfelejtett emlékei közé. Amikor felébred, érthetetlen szavakat mormol. Ezt csinálja. Tetszik neki, hogy senki és semmi, mozgó föld a felszín felett, limuzinból kihajított fekete aktatáska.

A hegy, 2021
(olaj, vászon, 48 x 100 cm)

Szabó Dárió
ÚGY VETTE LE

a szemüvegét, mikor gondterhelt volt,
ahogy csak egy gazdag ember veheti le,
aki nem fél, hogy újat kénytelen beszerezni
hanyag és heves mozdulata miatt. Más a reggeli
kitakarózást is óvatosabban végzi,
érintkezések sorával indul a nap.
Nekem ugyan nincs szemüvegem, csak
a mozdulat szépségét irigylem, sárm,
ahogy lekerül, sárm, ahogy vissza,
nyert úgy lenne az élet. A saját arccommal
a legnehezebb bármit is kezdenem,
szemüveg nélkül nem sok minden marad.
Csak egy könyök, amely az
asztallal érintkezik, egy orrmozgatás,
amelyet remélem valaki kedvesnek tart.
Egy szemöldökránc, amely mintha kifelé
szólna, mégis beleszorulok, miközben észleled.
Egy bólogatás és egy állvakarás hallgatás
közben csillogó tekintettel, amelyben meg-
akad a mozdulatod, és csak matatod, hogy
nézne ki rajtam a szemüveged. Mi mindenre
lennék benne képes, többé gondolkodnom
sem kéne, hogy okos és gyönyörű legyek
egyszerre, amíg beszélsz. De én a mozdulattól,
milyen levenni, félnék örökké.

Farkas Gábor

[LÉTELEM]

Dermedt hó a tested, és te alatta
szunnyadó vetés vagy, kínokat termő
örökkévalóság, napfény vagy felhő,
roskadó ég, ami ketté szakadna,

ha a hőmérséklet engedné éppen.
És ez az el nem engedés lételem.
Apa és anya itt van: elégtelen
egész vagy a bennük nyugvó két félben.

A rég nem hallott csengő után mennél,
mint felnőtt, aki hazudja, hogy nem fél,
de elejtett morzsaként a szél felkap,

ide-oda cibálja gyenge tested.
Sírsz, vagy mosolyt színlelsz, mert az feledtet,
reszketsz, miközben minden emlék megfagy.

[MÁSODPERCNYI VILÁG]

Cilinderéből a nyúl kiszimatol,
körülötte egy másodperc a világ –
testében a remegés vatta-szilánk –
ahogy a mindenbe a semmi hatol.

Volt, amikor erdő, szagok és szelek
mutatták az időt, az évszakokat,
most meg mindent fed, eltakar a kalap.
Mit akarnak körülötted itt ezek?

Mint az emlékeid, úgy présel a taps,
mert közönséged az ismeretlen tér –
jöttödöt fogadta, mikor elmentél.

Így metszett valóságot félve ha kapsz,
már annak is örülsz, mert van, van határ –
a közönség olcsó varázslatra vár.

Absztrakt világ, 2022
(olaj, vászon, 34 x 43 cm)

Galántai Zoltán

FÉNY ÉS IDŐ

HEGYI TEMETŐ

Az idő korszakai mindig is kövekből voltak
(nehéz hegyoldalban lezúduló kő a fürgeteg)
kőszobor (= arkangyal) a fénné megdermedő holnap

és a fagyos hegyi patak: az annyira hideg
éjszakák és a zúgók meg a felzúgó fenyvesek
(így vagy úgy de mindegyik egyetlen akarat)

zúg és zúg az ezüst víz és elrohanna veled
de ha nem a víz: a hideg ég lesz az ami elsodor.
A páfrányok gyökere szétfeszíti a nehéz követ

és végül a lábad elé zuhan az angyalszobor
míg a víz zubog és az árnyék növeszt új lombokat
vagy az éj. Ám egy reggel most is végtelen lehet.
Ki rendelte így? Beteljesült szándék. És most fekszenek.

A MECSEKNÁDASDI TEMETŐDOMBON

A temetődomb a végtelen fű és kő a végtelen.
Nem a heideggeri jelenvaló vagy „itt-lét”.
Talán nem is volt soha név a sírköveken

és biztosan nem az a kérdés, hogy „mi van”
(az is mindegy már, hogy mi volt valaha)
mert eggyé váltak a saját lényegükkel a talajban

a testek. Alkonyatkor mégis végtelenül kék az ég
és áttűnik mögüle a kozmosz sötét anyaga:
lám súlyosak a szóvá lett (= kimondott) igék –

és a csönd. Mert ennyi csak a lét az idő meg a filozófia

EZEK AZ ISTENI SZAVAK

Ez a hit a megnyitott sírgödör fölött
az elmormolt sötét és isteni nevek:
teológia? Fekete szél suhog és zörög:
a nem múltó idő sosem a kezdet:

aztán ennyi vagy még ennyi sem marad.
Mély? Feküdj hát te is mozdulatlanul.
A gödörben végső és súlyos az agyag
felette a magasság éppen eléri az eget

de talán lehajol majd tehozzád az Úr
és az agyagból megformált nehéz szavak:
egymás után mind a nyitott szemedbe hull.

Egy másik kék világ, 2022
(olaj, vászon, 80 x 150 cm)

Oláh András
[RENDHAGYÓ REGGEL]

rendhagyó reggel ez: nem szól a vekker
nincs siettető kényszer
nem zuhan ránk a mennyezet
a sötétítő csak parányi réseket enged
amitől zebracsíkos az ág s a fal
ide még a tegnap is átcipelhető
rizikó nélkül
ezt a nyugalmat kerestük a
sóhalmok között s a gyógyvíz
kénes illatát alig fagyponthoz fölött
belehallgattunk a csöndbe
érintésed lettem
kiszívott ráncos ujjbegy
didergésmentes pillanat
de a holnap nem vállal kockázatot
nem felejtí el
milyen láthatatlanná válni
s mire felébredünk
az egészről semmi sem marad

BÜNTETÉSEINK

tisztán hallatszik ahogy az eső
a terasztetőn kopog
ma az a büntetésem
hogy esőcseppeket számoljak
s kikalkuláljam mikor telik meg
a dézsa a csatorna alatt
ezek most kövér cseppek
nem is cseppek hanem hosszú szálak

majdnem egybeérnek
feszülten figyelek
a csatorna nyilván túlfolyik
a felhőket altatom
szemközt a nyírfa tetején két
galamb gubbaszt
nem keresnek rejteket
ekkor látlak meg az utcán
kajla esernyő alatt kerülgeted a tócsákat
a kapu előtt összehúzod az ernyőt
gyors mozdulattal lerázod
róla a vizet
nem nézel fel
s én sem árulom el soha
hogy láttam az esőcseppekbe
mosódó könnyeket

HA KÖZELEBB JÖNNEK A HEGYEK

a suliban kizárólag
nekem volt újjeländi bélyegem
egy sielőt ábrázolt
Zsófi nénitől szereztem
akinek fiókjaiban
számtalan titok lappangott
gyerekként ebből a kredencből
tanultam a történelmet
volt ott Kossuth-bankó
gyászkeretes újság
amelyben a meggyilkolt
trónörököst siratta az ország
frontról küldött katonalevelek
kartondoboznyi töredezett szélű
fénykép és egy törött szárú pipa is

a malenkij robotra hurcolt
Marci bácsit gyászoltuk
s a kitelepítetteket
hallgattuk a müncheni rádiót
és imádkoztunk hogy egyszer majd
közelebb jöjjenek a hegyek

Napfelkelte, 2022
(olaj, vászon, 235 x 200 cm)

Fecske Csaba

ŐSZI LÉGY

Miskolcra tegnap beszökött az ősz
a Déryné utcán szembejött velem
mintha súgott volna valamit de nem
állt meg úgy tűnt az útja sietős
fiatalok ültek a teraszokon
tisztá szemük mint vadvíz csillogott
jókedvüket én nem vettem zokon
mint bágyadt őszi légy ódöngtem ott
a lemenő napban lángra gyúlt a hegy
pernyeként libbentek a madarak
sírtak a megpörkölődött levelek
nesztelenül tört rám az alkonyat
vénasszonyok nyara ez sovány öröm
mi fájóbb ami elmegy vagy ami jön
a kis utcát mohón falják lépteim
lapockává korcsosult már a szárnyam
mi enyém volt rég összetörve látom
lányszemek csillogó kirakatában

KIS PORCELÁNEDÉNY

templom oldalfalában nyughelyed
porrá lettél ahogy az írva van
még mindig csordultig vagyok veled
könnyem nincsen sírásom hangtalan
már elaludt a fájdalom bennem

az idő dolgozik érdekemben
egyszersmind ellenem is keményen
ki szűken voltál az életemben

elférsz egy kis porcelánedényben
egyszerű ez de én mégsem értem

számtalan emlék rajzik fejemben
egy régi nyárban felejtettelek
mintha te hívnál meglátogatlak
gyertyát gyújtok és magamra hagylok
már hallom a titkolódzó csöndben

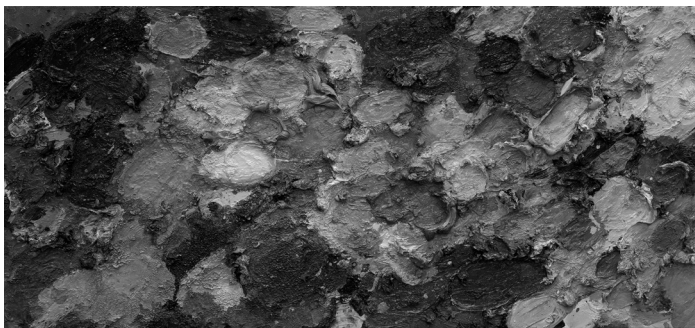
hogyan helyéről az idő kizökken
súgja hang *csak az van ami lehet*
és ami van füstként elszivárog
hagyj békén végre csak arra várok
hogyan ne gyötörne többé hiányod

KULCSZÖRGÉS

benéz az ős az ablakon
nyála végigcsorog a homályos üvegen
régien kopott szálloda egy idegen városban
mintha Szindbád távolodó lépteit hallanád
a kihalt folyosón emlékező falak közt lézeng
a félhomály ami többet takar el mint ami van
csak azért hogy szép legyen csupasz égő
fénye kaparásza retinád átlátsz a falakon
lelepleződik múlt és szerelem fájt-e valakinek
nem tudhatod legföljebb sejtet
elfordul a kulcs a zárban sokat ígérő hang a
durva kattanas ajtó nyílik és lehetőség
megtörténik ami meg (és nem ami nem)
és vers lesz belőle vagy keserű szájíz

KÉTELKEDŐ

fügefafa vagy a telkemen
árnyékot terítesz nekem
amikor nagyon tűz a nap
s izzik a hús a bőr alatt
rigó fütyül az ágakon
hangjukban öröm fájdalom
becsukott szemmel hallgatom
fűszál cirógat szél legyint
azt álmodom hogy nem vagy itt
kipattan a szemem s látom
árny suhan át retinámon
azzal áltatsz hogy létezel
de én sehogy sem érlek el
nincs rajtad még egy füge sem
ágaid lógnak üresen
azt hittem táplálsz majd de nem
olyan fa vagy te Istenem
amelyik gyümölcsöt terem
így hát csak nyálamat nyelem
a hiányoddal vagy jelen
én miért vagyok ha te nem

Paletta interpretáció, 2021
(olaj, vászon, 49 x 90 cm)

Ósi Anna
HAJLÓ HÍNÁR

Mély vagy, mint egy erdei tó – mondod.
Látom szemedben, alámerülnél,
hogymosd melleid közül
az odaragadt piszkot.
Apró hideg kezeimmel dörzsölöm én is,
folyjon csak végig a mocsok,
lassan csöpögve szépen
a hullámzó fodrok közé.

HIÁNYBETEGSÉG

hátamon tépdeselem
a leszáradt bőrt
a pattanásokról körmöm alá
ragad a kiserkent genny így
lapulsz te is az álom
és ébrenlét közé szorult elmémbe
épphogy kellemetlenül
feszítve combjaim közt
az örömagyat

MEGVONÁSI TÜNETEK

nem igazán tudok enni
nyelnék de bezárul a torkom
kihűlt teát kávét szobameleg vizet
még megiszom
a hegy tetejére érve
feltolul a vér

homlokomban lüktet az érverésem
átszaggat az üresség
anélkül hagytad magad után
hogy valaha betöltötted volna

ÍRÓK VACSORÁJA

vergődöm a ropogósra vasalt lepedőn
mint fehér zörgő szatyorban a hal
leütöd nyugodjon már le szépen veszítse
eszméletét fuldokoljon a levegőn
mert neked azért mégiscsak finomabb úgy

hogy nem sokkal előtte még meghalni készült

MARADÉK

Alkonyatkor felmegyek a házunk
mögött emelkedő sziklákhöz.
Ott szélesre tárja lábait alattam
az emberlakta, erdőfoltos vidék.
Bakancsom alól a hegyoldal porhanyós
törmeléke a mélybe pereg.
Őszapók ugrálnak a levelek közt.
Illegnek, fejüket oldalra döntve
pislognak rám, szárnyas kis díszei
lombkoronámnak. Legalább
még ezért érdemes élnem.

Bánfai Zsolt

BUSÓTÁNC

Arcom helyén bikavérrel festett álarc.
Máteusz, a sokác faragta, mikor ujjai még, mint a sas karma,
szeme éles borotva, keze akkortájt nem remegett.
Bundámhoz kilenc bárányt öltem,

gatyaszáramban hat kiló szalma.
A festék tehát mélybordó, lángoló patak,
úgy emlékszem, ekkor fedeztem fel először a szépséget,
ahogy forrón ömlik a lüktető nyílásból.

A mohamedán erőst babonás nép, fele holdja
fénylik, mint az alma, mit ránk hagyott. Az éj leple alatt kitakarva
romboltuk az ellent, kos szarvát kölcsön kapva,

bevasalva talizmánt, ékszert, kardot, dárdát,
asszonyölet. A buja éjszaka rétjei kitágulnak a tudatban –
hűvös órán, talán álmukban törtünk rájuk.

GŐZGOMBÓC

Az egész gyerekkort áthatotta a héveknédli,
a sváb bableveshez való kenyér illata.
A kukta melegében, sós vízben főtt meg a megkelt
kalács, a kenyérféle gőzgombóc, mint apa,
a kertí munkás feje nyáron, saját levében, mikor
földet ásott, rákszerű csápokkal, apró pontszemekkel.
Bajsza nem volt, ahogy az izzadságban csúszott,
mégis néha hasonlított egy kapitális harcsára.
A kertben mindig volt mit ásni. Egyszer
lánctalpakat találtunk, uniformisokat, meg

katonák csontjait. Volt, amikor melegházat tártunk fel, üveglapok közötti tömegsírt. És a kantint, hol a főtisztek étkeztek. A feltárást később kiterjesztettük a tábornokok gyomortartalmára is: héveknédli volt bennük, félig emésztett. Anya gombócai, háborúk után.

Apokalipszis most (1979), 2023
(olaj, vászon, 165 x 190 cm)

Ady András

MARADUNK, VAGYUNK

És itt fogunk élni, Kedves, ezen a máris hazácska Maliácskán, itt a tenger és valami komoly hegy-fedőlap közé szorítottan, de semmi bibi, éltünk már szarabbú' is, volt otthon ezer más keményfedeles kartotékokban.

Ez jobb, de olyan balos fíling: nemzethű és -tlen itt mindenféle transznacionálisan fehérítő raki és úzóiban a hülyegyerek angol, a francos poeta-frank, a józan-részeg éber-berúgott nyemecki... és a helyi anyókák, ó, ők, kik esernyővel védekeznek a csendesen zuhogó, belülről nedves turisták ellen.

Itt lesz csak élet, Kedves, míg érett görögdinnye-kerékpárján huppogva a helyi fiskus/hekus/postás el nem kap, s míg le nem fizetjük egy echte korondi csuporral, mert Kedves, nekünk nincs időnk csak úgy, grófi passzióból itt illegalizálni, minket in saecula saeculorum vár a Tenger és elvár a Part!

LEFELÉ

Itt lenne tán az első – és utolsó? – hely, ahol el tudnék játszani az ejtőernyő ki-nem-nyílásának gondolatával, játszani... mikor a harmadik lépcsőfokon már szédülök... no, de kimondottan vonzana, ha például földet érnék, egyre beljebb hatolnék a talajfelületbe, olyan rétegek mellett furakodnék le, amelyeket csak a három évvel ezelőtti mediterrán esők néhány cseppje ért el, és azokat is elhappolta valamely olajfa gyökere, olyan sztrátumokban érezném magam cseppet sem eltemetve, melyekből néha felszínre dőlnek mindenféle helyi, ám de univerzális történelmek... mondom, így minden teljesen okay lenne azzal, ha nem nyílna ki az ernyőm, csak... két dolog idegesít:

az időhiány: elvileg és lefelé jövet már készítenék valami jegyzetet, valami helyismereti óda-vázlatkát,

tudom is én, annak előkészítését, hogy milyen faszagyerek helyzetben vagyok, hogy egy ilyen helyen plattyanhatok, s ez *contraire aux apparences* nem a vég; és a rettenet: annak a helynek a maradjbüszke-und-hülye ököljog-keménymagos, urambátyám-rokon gravitációja, ahonnan épp boldogan kiesek, visszaránt ebből a kisebb nehézkedési erőből, melyet viszont önfeladón keresek.

MALIA-KÉPESLAP

Elöl a tenger, valami végtelen kék róna, kék rajta a búza, kék a sziget-parasztház, sárga napcsősz lilás csónakkomondorral, sőt görget a szél, zizzennek a habok. Fehérek a partok, az emberek, ki-kiloccsan rájuk az azúr, fehérek, majd hirtelen lesznek rézbőrűek, óvatos, tónus- és nüansz tengerkalászok közt lépkedő vadiúj bennszülöttek.

Hátoldalon otthonra szánt sorok: vidámra vett vicinális helyett rozsdával és cementtel rakott tehervonatok, talpfa-gondolatok, állomásmentes látomás-pályák...

MALIA-ŐSZ

Egyre pucérabbak a szárítókötelek, nem, az mégsem lehet, hogy egész istencsaládok hagyták abba a nagymosást, csak a nagy meleg lettek kis melegek, vitorlák sem legyeznek a már nem izzadó tengert, s közben, főleg déltájban mézsfehér alakok lepik el a partokat, vagy partok az alakokat... egyre megy: idáig hallatszik a

leejtett/fejtett gyolcsok gyermek-tottyánása,
idáig hallatszik ez a furcsa rakpart.
Valahol a hegyoldalban óvatos barlangot nyit
a csend, bent valami ős, vagy maga az ősz...
lelépek, teljesen belépek.

AKÁRMI

Hogy miért állandóak a hitbéli gondok,
ha itt, ha nem otthon, miért állandóan
a görög és nem a honi képlet, hát nem
értem, nem értitek?!... a föld lennék itt,
a fura rézbőrű szövedék, melyen nem
lakik csimasz, csak negyedarasz hangyák,
az istentől, embertől el- és kiragadott
mineral-valami, olajfák és paradicsomok
tanösvénye, tengerpart és sós víztől irtózó
sziklák sóban ázó televénye, hát nem értem,
értitek (nem, ugye ti sem?)... itt valami nagyon
régí színtelen, szagtalan hatalom érvényesül
most is, szalma-fűkoronás, babérövezett-fejű
istenek jönnek-mennek, a mostani papok is meghajolva
járnak, nem tudják, dehogy értik, miként jobbágyok
a fata morgana jellegű urakat csak lesik, kilesik
az éppen elsuhanó istenséget, hiszik ők, elhiszik,
hogy megbízható, szavatolt Ford-szalagon gyártják
a vízhatlan aktuál-imákat... talaj lennék itt, az tudja
igazán, ki mindenki jár felette, a király, az istenek,
a királyi istenek meztelenek istenigazán, és nekem
fáj a szemem, a felfelé leső, a végiggyalogolt,
le nem húnyt, a talpnyomokkal teli és rőt poros.
Nincs szégyenem: talajod lennék, többszörös, egyetlenem!

Franz Hodjak

ALMAVIRÁG

Apfelblüte

Első dolgom, valahányszor reggel
felkelek, hogy szavakat keresek,
a felhőket elúzendő. Ha minden kötél szakad,

a nyelvre mindig lehet
számítani, különösen reggelente. Ha már
semmi egyebet nem találunk, akkor

bár megfelelő szavakat. Az ablak
alatt ámul az idő, mely
deszkák, téglák, válaszfalak mentén halkán

szaxofonozik. Én ütöm hozzá a ritmust
az erkélykorláton, mely félreállít
hidegen. Egy üres

esküvői hintó halad el. A kertben
laposan hever a remény,
és kicsivel több napsütésre vár.

Almavirágban látom a szemem,
mely bámul rám. Akárha felszólítana,
csak nem tudom, mire. A kényelmes

heverőnél mindig is fontosabb volt számomra
a kényelmes cipő. Aki egy kisebbséghez tartozik,
annak gyorsnak kell lennie.

FOLYÓTÖRTÉNET

Flussgeschichte

A reggeli nap kijelöli
az utat az álomtörténetekből
az éberekbe.
Elállt
az eső.
A folyón fölfelé
vadkacsák úsznak. Akinek célja van,
úgy gondolom, felhagy
a kereséssel.
Széllökések vitorlázó repülőket és
sárkányokat forgatnak a szélben,
akár hervadt leveleket.
A remény nem sokkal több,
mint egy vízcsepp
a forró kövön,
és minden,
amit megélünk,
kényszerítően kezdődik és
véletlenül ér véget.
Szalmakalapom a homlokomba
nyomom, s egy percet
szentelek
az elveszett
nyelvek emlékének.

NOVEMBERI NAPOK

Novembertage

Novemberben a napok
zsákból kiszökött szürke macskák.

A türelmetlenség csúcsideje ez.
Az új év ajtókaparása

tisztán hallik. Az első
világháború halottai
és a második világháború halottai is
ünnepelni akarnak. Ez az egyszeri türelmetlenség

egyszeri alkalom az egyszeri
élő közvetítésre. Az eső keresztrímekben
esik. A söröshordókat hexameterekben
nyitják. A novembert

és decembert gyakorlatilag összevonták. Aki most szerelmes,
nem kell fáznia. Döbbenet jövünk rá, hogy
fontosabb dolgok is vannak a boldogságnál. Korábban
ezeket a dolgokat érechegységben

örökre fába zárták. Akkoriban még nem
spóroltak az örökkévalósággal, ájtatossággal,
gyásszal. Most hóból is kevesebb hull.
Az öreg boszorkákat sem égetik meg, akik ha

gazdagok, már vágyott menyasszonyok.
Novemberhez a kakukkóra passzol, decemberhez
a vasúti óra. A kakukkórához a maradás
passzol, a vasúti órához a távozás.

NEM ÁLMODOZÓKNAK VALÓ

Nichts für Träumer

Hétfévente, különösen
ha borús az ég, mindig azt hiszem,
a káosz maga a szabadság,
a megzabolázása előtt. Az idő több órát
kínál fel. Csak épp álmodozásra nem,
erre sajnálná. Most fotókat küldözgethetnék arról,
hogy összecsapok egy könyvet és nem olvasom
végig, vagy hogy a maradék bort a mosogatóba
öntöm. A legszívesebben azonban jó szellemekről
küldözgetnék fotót, akik
nem tartják szükségesnek, hogy válaszoljanak,
ha szólítom őket. Mielőtt a házat elhagyom,
megpróbálok egy darabka napot csempészni
a felhők közé, majd elgondolkodom,
hogy kiírassam-e magam betegnek, és
útra keljek a Dunán. Hetipiacra
megyek, csak hogy kicsivel több
zürzavart tapasztaljak, több nyelvet
halljak, több boldogságot lássak. Még mindig hiszek
a jövőben, az ellenkezőjében nem vagyok annyira
biztos. Néha az az érzésem,
hogy a bizalom császármetszéssel
jött világra. Késztetést érzek
a kávézásra. Valahányszor nem tudom,
hogyan tovább, mindig kávézóba megyek.
Mindennek, amit teszek, értelme van, de nem mindenhez
szükséges értelem. Cipőmet
automatával pucoltatom.
Régebb mindig csónakra vágytam,
a tengeri utat tévesen
a határtalan szabadság élményének véltem.
Ma úgy élek, mintha az élet
nem álmodozóknak való lenne.

ÓVÁROS

Altstadt

A piactér büszkesége:
központnak lenni, kiindulópontnak, célnak,
a dolgok és velük együtt a publikum
eltűnés- és felbukkanás-csodasüvegének. Éjjelente itt
a holdnak és békének nagy mozgástere van. Az emberek
a bizonytalanságból érkeznek vagy arrafele
tartanak. Ha nincs ok elmenetelre,
az már ok a maradásra. Az emberek
kávéznek, szerelmesek lesznek, örülnek
a faszervezeteknek, hársillatnak, komédiásoknak. Itt
számtalan kérvényt írtam a jövőnek,
melyeket nem vettek figyelembe.
Most, a renden és káoszon átkószálva,
sok olyanra gondolok,
ami sosem jön el, és ha
tétovázol, mondta anyám, amikor útra keltem,
akkor csak az indulás miatt tétováz,
és ne a vargabetűk miatt.

FOR EVER

For ever

For ever. Mintha a végérvényes
örökre szólna. Hogy az emberek

úgy váltották a nyelveket, mint vonatokat
az állomáson, már

gyerekkoromban ismertem. Így lehetett
lerövidíteni az időt, melyből

több volt, mint amennyi szükségeltett. És
minél idősebbek lettek, annál több

pályát üzemen kívül helyeztek. Mindez
addig megy így,

míg az utolsó pályát
is leállítják.

ELTÉVELYEDÉSEK

Irrtümer

Időközben bebizonyították, hogy az idő
a múlt évben eltévelyedett. A húsvét
túl korán érkezett, Jézus még

nem jutott oda, hogy teljes mértékben
a feltámadásra koncentráljon. Egy rövid
séta megteszi, nem kell

rögtön az álmok összes kontinensén
átkocogni. Az emberek, a trend függvényében,
mindig készek újra

feltalálni magukat. Már az ókori görögök
tudták, hogy a hétfő olyan nap, amikor
alig éri meg szeretni.

Valahányszor koncertről jövök, hol a várost
nem találom, ahol lakom, hol
a házat, hol a kulcsot. Mit

mondhatok? Csak azt, hogy jól vagyok.
Szeretem az életem, még ha
folyton el is tévedek benne.

LÉLEGZETVÉTELEK

Atemzüge

Délutánonként, valahányszor a szél
a felhőket ráncigálja, téged is egyik ürességből
taszít a másikba. Az elugrás akkor sikerül,
ha felteszed Mahler harmadik szimfóniáját.

Érzed a világ lélegzetvételeit. A kedved,
hogy megnézd a Bécsi-erdőt, mindig
megjön, ha Mahlert hallgatsz. Világosan
látod, amit hallasz.

Ki ne ismerné e hármashangzat iránti vágyat?
Ez az idő ahelyett, hogy múlna,
visszatér folyton. Ami pedig azokra az évekre

emlékeztet téged, amikor határvidéken, ahonnan
származol, a hallgatás is politikai volt.

A DUNÁNÁL

An der Donau

Az erdei tisztás
egy szem, amelyből
egy ideig a világot
figyelem,
szerelmet látok
a szemedben.

Az erdei bagoly kikiáltja
a fény köztársaságát.

Hallani a vonatok
zaját, melyet olykor-olykor

félbeszakítanak
a csend szívverései.
Testünk

egymásra csúszik,
mint télen jégtáblák
a Dunán.
A város messze van.
A gyermekkor mindegyre
visszatér, akár a vándormadár.

Az ég
melegvizes palack.
Mindenütt gyermekláncfű virágzik.
A biciklik az árnyékban hevernek.
Szavaink hidakat
keresnek, melyek a boldogság
egyik végéből
a másikig vezetnek.

Szenkovics Enikő fordításai

FRANZ HODJAK (1944, Nagyszeben) költő, író, szerkesztő, műfordító, 1970-ben végzett a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem német–román szakán. 1970–1992 között a Dacia Könyvkiadó német szerkesztője. 1992-ben, az utolsó kivándorló százok egyikeként hagyta el hazáját és választott városát, Kolozsvárt. Jelenleg a németországi Usingenben él. Több tucat könyvet írt, írói munkásságát számos irodalmi díjjal méltatták. Jelen versválogatás a 2022-ben a Leipziger Literaturverlagnál megjelent *Gedenkminute für verschollene Sprachen (Emlékpercek eltűnt nyelvekért)* című kötetéből való.

Abafáy-Deák Csillag

HÚSVÉT

Csak ül a padon, mintha találkája lenne. Nincs. Pedig szeretné. Végre nem kell alkalmazkodnia, tehet, amit akar, nem üldözik felesleges kérdésekkel, miért jöttél későn, miért nem adtál elég ételt a kutyának, láthatod, hogy mennyire éhes, miért nem öltözködsz egy kicsit ízlésesebben. Ezeket a gondolatokat szeretné kivenni a fejéből. Mindennap erre sétál, korábban is ezt tette, de nem egyedül. Nem a férjével. Ő már egy éve halott, nem volt beteg, szívinfarktus vitte el. Sétálás, meg ilyen haszontalan dolgok eszébe se jutottak, vagyis közös séták, csak a kutyát sétáltatta naponta, ott Lujzinak nem sok szerepe volt, még beszélgetni se lehetett.

Karcsi csak a kutya kedvében akart járni. Mucusnak. Mucus még azt se engedte meg Lujzinak, hogy rátegye a pórázt, belekapott a kezébe, arra várt, hogy Karcsi megérkezzen, olyankor engedelmesen állt előtte, és elindultak. Karcsi vádlóan nézett Lujzi vérző kezére, már megint összekaptatok, több eszed lehetne, mint egy kutyának. Lujzinak több esze lett, nem erőltette a barátkozást, együtt sétálást, próbált nem arra gondolni, hogy mi lenne, ha ő lenne a kutya és akkor milyen jó dolga lenne. Azért kutyába nem ment le, lenyelte a sértéseket, szelektív hallása lett, igyekezett minél kevesebbet tartózkodni otthon, plusz munkákat vállalt. Férje gyakran rászólt, ez így nem fog menni, ilyenkor Lujzi csak annyit mondott, és akkor miből vennénk meg, amire annyira vágysz, a jeepet, amit megrendeltünk. Karcsi ideges lett, persze, mindig csak a pénz. Lujzi ezt már meg se hallotta.

Magára is költött a pénzből, márkás cuccokat vásárolt, jól állt neki. Ha lenne egy gyerekünk, ezt nem tehetné meg, ismételtette Karcsi, akkor nem is lehetnél ilyen önző, pazarló. Gyerek? Lujzi csak ennyit kérdezett. Karcsi elpirult, nem ok nélkül. Neked meg ott van gyerek helyett a kutya, tette hozzá Lujzi és kiment a szobából.

Karcsi váratlan halála után Lujzira maradt a kutya, a sétáltatással együtt. Barátnői felvilágosították, ne társkeresőre jelentkezzen, most, hogy szabad lett, a kutya (esetleg a gyerek, akit játszótérre lehet vinni), az a legjobb módszer. Biztos talál megfelelő párt, nagy a választék a

kutyasétáltatók között, és az ismerkedés nem tűnik tolakodásnak. Lujzi csak annyit mondott, még csak ez kéne, mikor a kutya is nyűg a nyakán, de nem fojthatja vízbe, amire azért gyenge pillanataiban gondolt, el kell látnia az ártatlan állatot. Vitte is naponta, Mucus már kezdte megszokni új gazdáját, csak új gazdi, őt nem annyira.

Barátnőinek igaza volt. Alig bírta elhárítani a sok kutyas férfi közeledését. Már azon gondolkodott, valami eldugott helyre megy a kutyával, amikor Mucus váratlanul kimúlt. Az állatorvos szerint szívproblémái voltak, ilyen a kutyáknál is létezik, néhány faj hajlamosabb erre, ide tartozik Mucus is. Lujzinak ne legyen lelkiismeret-furdalása, látszik, hogy az állat nem szenvedett hiányt semmiben, és azt is tudja, mert látta a nőt szinte naponta, hogy sétáltatta. Lujzinak nem is volt lelkiismeret-furdalása, de hiánya igen. A megkönnyebbülés, hogy nem kell gondoskodnia Mucusról, hamar elpárolgott. Naponta leült a padra és csak maga elé meredt, felidézte a Karcsival töltött éveket, a rossz is jónak tűnt a mostani helyzethez képest.

Egy jólöltözött férfi zavarta meg gondolataiban, leülhetek, kérdezte. Lujzi csak bólintott és továbbra is maga elé meredt. A férfi bemutatkozott, Ritók Aladár vagyok, és ne haragudjon a tolakodásért, már sokszor láttam a parkban itt ülni a padon, nagyon szomorúan, biztos közeli hozzátartozót veszített el. Lujzi nem reagált, rá se nézett a férfira. Aladár folytatta, azt is láttam, kutyája is van, talán ez az oka szomorúságának. Megözvegyültem, mondta szinte szótagolva Lujzi. Őszinte részvétem, ne haragudjon a tolakodásért, és higgye el, én nagyon megértem magát, én is nemrégiben özvegyültem meg, nem találok a helyem, szégyellem is, hogy ide leültem és kérdezgetem. Lujzi most nézte meg jobban a férfit, ápolt megjelenés, még a cipője is fényes. Özvegy, de ad magára, korát meg se lehet állapítani, fiatalos és beszéde választékos. Nem csak a férjem ment el, itt szünetet tartott Lujzi, le se engedte a hangját. A férfi nem kérdezett, csak a nő szemébe nézett és várt. Mucus is itt hagyott. A kutyám. Aladár megfogta a nő kezét, gyöngéden, és egy fél óra múlva már egymás mellett sétálgattak. Lujzi mesélt, Aladár szellemes történetekkel szórakoztatta a nőt, másnapra megbeszéltek egy találkát.

Mindennaposak lettek a találkozások, nagy volt az egyetértés. Nem sok idő kellett, és már csak azt kellett eldönteniük, Lujzi vagy Aladár lakásában lesz a közös fészük, ezt Aladár nevezte így. Nem vagyunk

mi madarak, szólt be kissé nyersen Lujzi, de Aladár látta a nő szemében a csillogást. Nevettek.

A döntés az lett, hogy Aladár lakásába költözik Lujzi, az övét eladják, már a vevő is megvolt, csak az átadás volt hátra. Azt tervezték, a pénzből utazni fognak, már nem olyan fiatalok, bár még van munkájuk, de minek gürcölni annyit, ilyen hamar és váratlanul jöhet az infarktus, minden percet ki kell használni. A lakásért kapott előlegből Lujzi új, modern és nagyon drága bútorokat rendelt, ez Aladárnak nem nagyon tetszett, de ezt csak finoman jelezte, Lujzi szerint az is fontos, hogy a környezetük a lehető legkellemesebb legyen. A fürdőszoba átépítését rábízta egy komoly cégre, nehogy kiszúrjanak velük és hónapokig tűrniük kelljen a felfordított lakást.

Húsvét előtti napon Aladár már otthon volt, amikor Lujzi megérkezett a szokásos vásárlói túrájáról és el akarta újságolni, mi mindent rendelt a megújuló lakásba, amikor Aladár kissé zavartan jelezte, húsvéti ajándék várja a félig kész fürdőben. A húsvét a feltámadás ünnepe, sokat gondolkozott, mivel lepje meg szerelmét. Diadalmasan nyitotta ki a fürdőszoba ajtaját. A hatalmas kutya ugatva rohant Lujzi felé, ráugrott, nyakát nyalogatta, a nő nem bírta levakarni magáról. Na, ugye, jó ötlet ez, mondta Aladár és kiment a konyhába. A kutya ekkor csaholva futott a férfi után. Lujzi lerogyott a székre, nyakát törölgette az izzadságtól és a kutyanyáltól, közben az járt a fejében, veszi a táskáját és elmegy. Egy perc se telt el, a kutya újból előtte termett, a nő behunyta a szemét, meg se mert mozdulni, megint jön a nyalogatás, gondolta. Kinyitotta a szemét, kis piros ékszerdobozt látott. Szép kis leánykérés. Kinyitotta, egy csillogó bokalánc volt benne, aranyból, de az is lehet, csak aranyozott volt, vagy bizsu. Azt világosan látta, illetve gondolta, a kis lánc nem éri át a bokáját. A kutya felé nyújtotta, az eltűnt vele a konyhaajtó mögött.

Zeck Julianna

A NAPLÓ

Először egy kávézóban találkoztam vele. Nagyon izgultam, tudtam, mennyire fontos ember ő Dávid életében, hiszen minden hétfőn találkozik vele. A hétfő az ő napjuk, erre a napra nem tervezhettem semmilyen közös programot. Mondtam neki, hogy tegyék át valamelyik másik napra, hogy kicsit több időnk legyen együtt, mert nekem a vasárnap és a hétfő a szabadnapom, de a nőnek nem volt jó, úgyhogy maradt a hétfő. Miután Dávid hazajött a vele való találkozások után, mindig kicsit hidegebb volt velem, kiderült, hogy a nő miatt, ő gondolja rólam azokat az eszeveszett dolgokat, hogy én egy manipulátor vagyok, önös érdekeimre használom fel Dávidot, behálózom, aztán eldobom, hogy én egy ragadozó vagyok, egy önző kis dög. Ez volt a hétfők gyümölcse, amit aztán követett a hétfő esti szokásos veszekedés, és a megtört keddek, amikor szétbarmolt lelkünket kellett újra összerakni.

A nő ötven fölött volt, már várt minket az egyik asztalnál. A bejárati ajtóval szemben ült, keze összekulcsolva az asztalon. Tartása merev, arcán a ráncok mély árkok, szemei mélyén örvény. Dávid azonnal elengedte a kezem, ahogy beléptünk a kávézóba. „Jó napot kívánok”-kal köszöntem és bemutatkoztam. Ijesztő volt a tekintete, mintha ott helyben, egy életre meggyűlölt volna. Onnantól kezdve végig átnézett rajtam, csak Dáviddal beszélgetett, akivel láthatóan nagyon közeli barátságban voltak. Megtudtam, hogy ő volt az osztályfőnöke a gimnáziumban. Gondoltam, elmegyek a mosdóba, azalatt összeszedem magam. Mire visszaértem, felszabadultan nevettek, de érkezésemre feszültebb lett a hangulat. Szívből utáltam a nőt, aki valahogy birtokolja az én pasimat, de nem értettem, hogyan. Hiszen nőként szóba sem jöhetett, mélyen ülő gombszemei rosszindulatot sugároztak, nyaka szinte egybe nőtt a mellkasával, onnantól lefelé ráncos és hájas volt, hatalmas csípővel. Szorítást éreztem a mellkasomban, szóltam Dávidnak, hogy menni szeretnék. A hátamban éreztem a tekintetét, miközben az ajtó felé mentünk, alig vártam, hogy kiérjek az utcára. Vettem egy nagy levegőt, hátrahajtottam a fejem, aztán megráztam magam,

mint a kutyák a tóparti fürdőzés után. Onnantól fogva rám telepedett valami furcsa sejtelem.

Dávidnak születésnapja volt. Ugyanabban a kávézóban rendezte a nő, mint ahol először találkoztam vele. Nagy társaság gyűlt össze, nem az én társaságom, az Övéké. Kértem Dávidot, hogy ünnepeljünk kettesben, de nem akarta megbántani a nőt, hiszen nagyon készült erre az alkalomra. Nyüstölt, hogy legyek jóban vele, mert neki nagyon fontos, anyja helyett anyja volt, szinte az ő családjával nőtt fel tizennégy éves korától kezdve. Alsónadrágot kapott tőle, különböző színű boxer-alsókat. Ott ültem mellette, amikor kibontotta a csomagot, megfagyott bennem a vér, elöntött a szégyen, nem tudtam, hova kapjam a fejem, hogy elrejtsem vörösödő arcomat. Megint a mosdót választottam, magamra zártam a budi ajtaját és sírtam. Kapirgáltam a szürke vécéajtón a színes matricákat. Tudtam, hogy lényegében nekem szólt a műsor, hogy a nő tudatni akart velem valamit, hogy ez a ránciba töpörödött rondaság ki akar ütni a nyeregből. Egész este némán, összeszorított ajkakkal ültem, és azon voltam, hogy ne sírjam el magam nyilvánosan. Otthon voltunk már, amikor kifakadtam.

- Ez mi volt? - kérdeztem dühödten. - Nem értem - mondta Dávid összeráncolt szemöldökkel, teljesen értetlenül. - Dugtok? - kérdeztem. - Úristen! Te miről beszélsz? - mondta undorodva, és úgy nézett rám, mint a kicsinyesség mintaképe. - Alsónadrágot kaptál ajándékba! - kínos és megalázó volt ezt kimondani. - És? Az csak egy ruhadarab - mondta ártatlanul. Egy pillanatra elhittem, hogy nincs ezzel semmi baj, hogy csak én vagyok ilyen végtelenül prúd.

- Most mondd el, ha van valami köztetek, vagy ha volt...

- Sokat kell még tanulnod - mondta, mintha az apám lenne, pedig csak öt évvel volt idősebb nálam.

Ezzel dühödten kiviharzott, és elkezdte keresni az előző nap kidobott füvet a szemetesben. Hajnal volt már. Amíg vitatkoztunk, érkezett jó pár üzenete. Tőle. Követeltem, hogy mutassa meg, de nem akarta. Valami családi gondja van, vissza kell hívja. Nagyon hosszan beszéltek, mondtam, hogy ilyen többet ne legyen, ez a mi magánéletünk, nem kereshet hajnalban, ilyen nincs. Ezzel valamennyire egyetértett. Elfáradtam, le akartam feküdni, nem akartam gondolni semmire.

Következő nap azzal jött haza délután, hogy vett magának néhány új nadrágot meg inget. A haja is le volt vágva. Izgatottan bújt bele a

ruhákba, és mint egy kisgyerek, lelkesen öltözött át és illegette magát előttem. Kértem, hogy legközelebb szóljon, szívesen elmegyek vele vásárolni, hiszen szeretek, és akkor kicsit úgy lehet csinos, ahogy én szeretem. Mondta, hogy ő segített neki. És hogy ő vágta le a haját is, az egész délutánt vele töltötte. Boldogan mondta, vigyorogva, mintha ez olyan természetes lenne. Elképzelttem, ahogy elhúzza a próbafülke függönyét és megmutatja magát előlről és hátulról, hogy ő eldönthesse, jól áll-e neki a nadrág, elég csinos-e a fenekénél, nem gyűrődik-e indokolatlanul az anyag az ágyékánál. Ő meg nézi, hagyja, hogy többet is felpróbáljon, hoz neki másik méretet, ha kell, vagy bekukucskál a függöny nyílásán át. Dávid meg meztelen felsőtesttel áll, rajta az új farmer. Elöntött valami könnyes düh. Persze nem értette, mi bajom van. Én meg azt nem értettem, hogy miért nem érti? Az a gombszemű szörnyeteg sosem fog kilépni az életünkből. Vagy én léptem bele az övékbe?

Korán reggel elment. Sokáig forgolódtam az ágyban. Kibotorkáltam a konyhába és lefőztem egy kávé. Kivettem a teraszra és zsinórban szívtam a cigiket. A földszinten laktunk, a terasz plafonig rácsos volt. Volt kint pár fonnyadt növény és rengeteg hamutál. Ezek korábban a szobában heverték szerteszét, hogy bárhol lehessen kényelmesen hamuzni a lakásban. Bugyiban voltam, meg egy nagy pólóban, amit Dávidtól loptam. Ültem a terasz kövén, bámultam a zöldellő fákat és a csenevész bokrokat az utcán. Tavasz. És én boldogtalan vagyok, és nem tudom, mit csináljak. Ezek tutira dugnak. Kell hogy legyen rá bizonyíték vagy cáfolat. Félttem kideríteni, mert akkor az is kiderülhet, hogy Dávid kilenc hónapja hazudik nekem.

Hetek óta halomban álltak a könyvek és a füzetek a parkettán, gondoltam, a pakolás jót fog tenni. Elkezdtem ábécé sorrendben felrakni a könyveket a polcra, és amikor ezzel megvoltam, következtek a füzetek. Mindegyikbe belenéztem, hogy téma szerint tudjam csoportosítani őket és elsüllyeszteni a fiókokban. Kinyitottam egy soron következő füzetet valahol középen, és ott volt a neve. Annak a nőnek a neve nagy betűkkel. Tudtam, hogy nem lenne szabad tovább olvasnom, ez egy napló. Megfordítottam az elejére, de nem volt ráírva semmi. Tudtam, ha ezt most tovább olvasom, sohasem fogok tudni szabadulni tőle. Elolvastam a bekezdést. Arról szólt, hogy nem tud szabadulni a nőtől. Előre lapoztam, és lihegve, kapkodva, mert bármi-

kor hazajöhetett, elolvastam az egészet elejétől a végéig. Bár ne tettem volna. Tizenöt éves kora óta lefeküdtek a nővel, aki a tanára volt. Rájöttem, hogy én képzeletben lejátszottam már ezt a mozi, ami kettejükkel történt, pont így, ahogy leírva is láttam. És hogy ez a mozi engem érdekelt, visolyogtató, de érdekes volt mégis. Eldöntöttem, hogy nem mondok Dávidnak semmit.

A teraszon cigarettáztam, már sötétedett. Kijött hozzám, kedves volt, figyelmes. Azonnal észrevette, hogy valami baj van. Én meg azonnal belekezdtem, egy másodpercig sem tudtam tartani magam a döntésemhez, ki kellett mondanom, hogy olvastam, elolvastam az egészet, tudok mindent, és eddig is tudtam. Először csak annyit mondott, hogy nem beszélhetek erről senkinek, nehogy a nőnek baja legyen, neki családja van, őt tisztelik a gimnáziumban, az sem számít, ha nekünk vége. Akkor mentem ki a konyhába, nem tudom, miért, talán mert mindig ott szoktunk veszekedni.

A konyhapulthoz álltam, neki háttal, és úgy tettem, mintha csinálnék valamit, de a kezem remegett, alig tudtam visszafojtani a könnyeimet, a szemhéjam körül ugrálni kezdett egy ideg. Közben csak mondta, csak mondta a magáét, mintha sohasem akarná abbahagyni.

- Hogy lehetsz ennyire gyerekes? Téged védtelek azzal, hogy nem mondtam el, meg őt, de legfőképpen téged! Tudtam, hogy nem bírod elviselni ezt a súlyt, mert ez az én keresztem - mondta előre hajolva, egyenesen a szemembe nézve, olyan meggyőződéssel, hogy egy pillanatra megfeledeztem a saját igazamról. - De hazudtál, kilenc hónapja folyamatosan hazudsz. Ezt tudtam csak ismételtetni, mint egy monomániás.

És tovább, mindent, a legapróbb hibáig, mindent egymás fejéhez vágunk, már kezdtem elhinni, hogy én vagyok a világ legrosszabb embere. Még mindig a konyhapultot támasztottam, kellett valami, ami megtart, ő pedig üvöltött velem fel-alá járkálva abban a miniatűr helyiségben. Többször nekem lendült, azt hittem, megüt, de mindig vissza tudta fogni magát az utolsó pillanatban. Vágytam rá, hogy megüssön, jó erősen, akkor talán vége lenne az egésznek. Sírhatnék legalább.

Lakatos-Fleisz Katalin

A MAGYAR ESSZÉÍRÓI HAGYOMÁNY FŐSODRÁBAN

– Szentkuthy Miklós elfelejtett opusa¹ –

Szentkuthy Miklós (1908–1988) kritikáiban és esszéiben egy másik, a regényírótól elütő szerzővel találkozhat az olvasó.² Ezek a szövegek személyesek, tele vannak ötlettel, játékosággal, nem eresztik el egykönnyen olvasójukat. Háttértudásként óriási műveltséganyagot mozgatnak. Ez a háttértudás viszont ügyesen forgatott kardként soha nem vérezteti ki a vizsgálandó műveket. Szentkuthy úgy marad meg a legjobb értelemben vett naiv olvasónak, hogy az egyes szövegek nyomán egy európai irodalmi hagyományt nyit meg.³

Az esszé, kritika erős mondanivalójú műfajok. (Ha jól művelik, persze.) Szentkuthy írásaiban a gondolat sugárzásának a személyesség a garanciája. Egy-egy alkotó portréján belül képet kapunk a beszélőt foglalkoztató legfontosabb kérdésekről Szentkuthy, bár magáról ír, egy másik alkotó álarcát felöltve teszi. (Miközben az olvasó az álarcot igaznak látja.)

Szentkuthyt folyamatosan foglalkoztatta műveltség/művészet és élet viszonya. A kritikáknak és esszéknek is sok helyütt értelmezői elve ez a kérdés. S hogy mennyire elítéli az élet ellenében vett művészet merev és erőszakolt felfogását, elég csak fellapozni a *Műveltség és irodalom* című esszéjét. Szentkuthy számára a műveltség, a tudásanyag nem

1 Jelen tanulmány az NKA támogatásával készült.

2 Az írói életművet gondozó Tompa Mária-nak köszönhetően Szentkuthy munkásságának ez a vonulata a legteljesebben a *Műzsák testamentuma* című, 1985-ben megjelent kötetben érhető el. Az író kritikáit, esszéit, esszénovelláit kapja itt kézbe az olvasó az 1927-es évektől 1983-ig felölelően. Filológiai pontosságra vall, hogy minden írás azok eredeti lelőhelyével és a megjelenés évével szerepel. (Megj.: e tanulmány lábjegyzeteinek lelőhelyei végig erre a kötetre utalnak, vagyis a továbbiakban: *Műzsák testamentuma* = i. m.)

3 Szentkuthy itt tárgyalt írásai az esszé- és kritikáírás a magyar irodalmi hagyományban élő fénykorához tartoznak, Babits Mihály, Szerb Antal, Halász Gábor, Hamvas Béla írásaival rokoníthatók.

elraktározott, poros könyvkultúra. Nem a „magasröptű szellem”, sokkal inkább az élettani jelenségek sorába tartozik. Teremtő aktivitás. A hozzá való helyes hozzáállás tehát nem a sápadt áhítat, hanem a szinte kölyökállati mohóság.⁴

Az író, akinek nemcsak a humán, hanem természettudományos, technikai, építészeti műveltsége is szerteágazó volt, egy olyan műveltségisményt tár az olvasó elé, amely manapság megfontolandó lehet. Amikor tudományterületek, nézetek pluralitása vesz körül mindenütt, sokszor nehéz kiválasztanunk a számunkra érvényes mintákat. S nem ilyenkor van-e szükség a gondolkodásmódok játékba hozására, ütköztetésére? Hogy magunkon átszűrve életként váljanak érvényessé? Nem véletlenül vonzódott a színházhoz és az olyan alkotókhoz, akik önmaguk játékba hozásával kísérleteztek. Szerb Antalhoz például, akit finom iróniája mellett saját egyéniségének felvállalása miatt dicsér. Szerb Antal ugyanolyan álarcos színész, mint később az esszéíró Szentkuthy. *„Naivabb emberek azt hiszik, hogy az a nagy színész, aki minden alakításában »más és más«. Súlyos tévedés. Nagy színész az, akinek az egyénisége olyan, hogy szívesen vesszük: „más és más” figurákat ebben az egyéniségben lássunk megfürödve. Szerb Antalnál is az az izgalmas, hogy Széchenyit, Vörösmartyt, Zrínyit a saját »mal du siècle«-es egyéniségén keresztül mutatja.»*⁵

A művészportrék ezerarcú figurái mögött is ezt az egységbe rendező szándékot lehet felfedezni. Ami persze nem iskolásan leszűkítő módon a változatok mögött változatlan lényegyet keresi. Ellenkezőleg, amely a különböző portrékat meghagyja saját ezerarcúságukban, de épp ez az ezerarcúság az egység, a harmonikus összerendeződés biztosítója. Jó példája mindennek a Mozart-esszé. Az ellentétek egységéről, a formaalkotás paradox folyamatairól beszél úgy, hogy közben érezzük: ez a világlátás nem a bravúros hatás érdekében alkalmazza a paradoxont, hanem – bármilyen nagy szónak tűnik is – az igazságkeresés vágyából.

4 „A teljes ember pedig szív és agy, értelmetlen dolog kijátszani egyiket a másik ellen: ha a természet az agyat adta, hogy éppúgy vágyódjék a világ legteljesebb ismeretére (vagyis műveltségre), mint szerelmi ösztönöm a szerelmi tárgyra, akkor a kettőt (intellektust és ösztönírást): »az ember el ne válassza.«” *Műveltség és irodalom. I. m.* 85. p.

5 Szentkuthy Miklós: *Szerb Antal*. I. m. 75. p.

Az ellentétezés, a kontrasztok keresése mögött ott van a reflexív fegyelem. A másság termékenyítő feszültsége.⁶

Az ellentétek egységének szimbóluma Ben Jonson és a nevével fémjelzett XVII. és XVIII. századi angol dráma, ahol intellektus és érzésintenzitás még nem vált el élesen egymástól. (Nem úgy, mint a későbbi – hanyatlásként látott – romantikában.) Szentkuthy Ben Johnsonról szóló doktori dolgozata – ami olvasmányos esszének is kiváló – azt bizonyítja, hogy „*az intellektus uralma nem az irodalom élettelené válását jelenti, hanem ellenkezőleg, a vitalitás maximumát csakis a klasszikus és más intellektuális irány érte el (...)*.”⁷

A kötetben ellenpéldáját is adja mindennek. A túlburjánzó, romantikus életelvűségnek egyik negatív mintáját látja meg Kerényi Károlyban és az általa művelt ókortudományban. Amikor intellektust és életet problémátlanul keverjük, azaz az intellektus nyelvén beszélünk az életről, abból a naiv lelkesedésen túl, sem fogalmi pontosság, sem művészi teljesség nem származik – állítja az esszé.⁸ Mennyire más az, amikor az intellektus *csak* át életbe, mint ahogy ezt Ben Jonson esetében üdvözlí. (Egyébként érdemes megfigyelni különösen Thomas Mannról írt esszéiben a németes „mítoszéhségnek” a Szentkuthy által adott kritikáját.)

Mindenütt ez az erős lobogású mondanivaló teszi élvezetessé az esszék olvasását. Hogy Szentkuthy többek között Mozart, James Joyce,

6 „Mozart élete és műve a legnagyobb ellentétek csodálatos természetességű harmóniája, (...) osztrák, aki az olasz Dél minden trillázó színességét és a német Észak minden érzelmi és gondolati súlyosságát egyesíti magában; nem egoldalú, nem vész el egyik alkotóelemében sem, nem tépődik szét közöttük, hanem egyesít, nem híg leszűkítéssel, hanem konkrétan (...). És épp a népi helyzetből adódó alapegyszerűség végtelen sok változatban ismétlődik benne: mindig megmarad meghatóan gyermeki léleknek, de ugyanakkor fausti géniusz; mindig ott lebeg műveiben a bécsi bálók táncangulata, de közben a művészet gyökereinél viaskodó fekete démon; egyszerre templomba járó, buzgó katolikus és a felvilágosodás páholyaiban is magát otthon érző francia liberális; akrobataként végighurcolt, elkényeztetett csodagyerek, de az Éj Királynőjének örök búskomor mostohagyermek: csupa grandiózus ellentét, de ezerszer grandiózusabb kibékülése ezen ellentéteknek.” *Mozart*. I. m. 7. p.

7 *Ben Jonson*. I. m. 502. p.

8 Hiszen mi más az egész romantika, különösen bölcselkedő részeiben, mint az értelem vágya az *élet után*, az intellektus kolduskörmenete az ősi *ösztönök*, a »fontos vitae« kapui előtt? És van-e *meddőbb* prozessió a világon? Van-e mérgezőbb és bénítóbb csapda szellem és könyv számára, mint az »élet ősforrásai«? Aligha. Az értelem nem tud mit kezdeni az élet nyers életszerűségével, és éppúgy nem az élet legegyszerűbb gondolati alapjaival sem. Vagy pontosabban: éppenhogy csak kezdeni tud, de e kezdetnél, egypár alapvető, szinte triviális és magától értetődő megállapításnál tovább egyáltalán *nem* tud haladni.” (Kiemelések az eredetiben.) *A mítosz mítosza*. I. m. 17. p.

Szabó Lőrinc többszólamú művészete által saját mű- és életeszmenyéról beszél. Halász Gábor is barokk-rokon, igazi angol „common sense”-örökös, akinek hideg intellektusa mögött sötét tűzű démónia ég. Van, hogy egy apró részletben, egy Weöres- vagy egy Rilke-verssorban találja meg ezt a vágyott egységet.⁹

Egyik legragyogóbb írás a kötetben a Jane Austen *Büszkeség és balítélet* című regényéről szóló esszé. Érezzük Szentkuthy mély rokonszenvét az egészséges, józan angolság íróónójéhez, ugyanakkor egy beteg társadalom ragyogó tablóját kapjuk csakis az esszéből, anélkül, hogy elolvassnánk a regényt! Írói etika és jellem, mesterségbeli tudás és társadalomábrázolás pazarul ötletes színes nyelvi készséggel áll előtünk. Az olvasó nemcsak a regényt, de az író Jane Austent is legbensőbb barátjává fogadja az írás végére. Azt hiszem, ennél többet egy esszétől nem várhatunk.

HANG ÉS VONAL

Szentkuthy sokszor hangoztatta, hogy számára a nyelv ahhoz, hogy célját betöltsse, kétféle módon működhet. Egyrészt nagyon is gyakorlati, a világban való boldogulás eszköze, másrészt művészi eszközként arra szolgál, hogy „kifejezze a kifejezhetőt”. Vagy más szóval a világ távoli dolgait illessze össze. (A fogalmilag pontos, meghatározásokat adó nyelvről nem volt jó véleménye.)¹⁰ Nyelv és ötlet nem léteznek külön-külön, a gondolat és képzelet már eleve nyelvi formában jelennek meg – mondja a *Az emberi szó jelene és jövője* című esszéjében.

Szentkuthy viszont azt is mondja, hogy a nyelv, még a legművészbiben használt nyelv is csak késleltetett hatásokat képes kiváltani. Mint olvasó meg kell szenvedni, erőfeszítéseket kell tenni a hatás érdekében. A kép és a zene érzékibb médiumok révén azonnalibb hatásokra képesek. Ezért is vonzódott egész életén keresztül a képhez, zenéhez, írásainak inspiráló forrásait is jelentették.

Álljon itt mindjárt két, egymáshoz sok tekintetben hasonló szöveg: az egyik a már említett *Mozart* című 1941-es esszé, továbbá *Az alázat*

9 *Ha lényed mélyén dédelgeted egyéniséged: akár ha gyomrodban viselnéd a ruhát és fázó csupasz testeddel melengetnéd.* Weöres Sándor. I. m. 148–149. p.
„S mellel fénylik, mint az értelem.” Szerelmes versek. I. m. 454. p. (Kiemelés az eredetiben.)

10 „Vagyis: tény, hogy meghatározni okvetlenül kell, de az is tény, hogy a lehető legnagyobb óvatossággal, szinte kötelező bizalmatlansággal.” *Műveltség és irodalom.* I. m. 83. p.

kalendáriumában (1935-1936) megjelent *Házaseletem Rembrandttal* című Rembrandt-festményekről szóló naplójegyzet. Szentkuthy ezekben az írásokban valósággal a pedagógus szerepébe bújik, hallani és látni tanít. Persze nem iskolásan, didaktikusan, hanem nagyon is konkrét, élvezetes formában.

Mi újat mondhat még egy huszadik századi magyar író egy könyvtárnyi életrajzzal, szakirodalommal rendelkező zseniális alkotóról? – kérdezheti az olvasó a Mozart-esszé kapcsán. Minderre az esszé gondolkodási formája adja meg a választ.

A figyelmes olvasónak rögtön feltűnik a fogalmak szétválasztásának, egyesítésének szenvedélyes kettőssége. A beszélőnek mintha kedvelte az aprólékos szembeállításokban, de csak azért, hogy a távoli dolgok között összefüggéseket állítson föl. Paradoxonon alapul ez a gondolkodás, ugyanis az ellentéteket ellentétekként hagyva válnak mégis a rokonság forrásává. A határok határok maradnak ugyan, de szüntelen átlépésre invitálnak. S az egyik izgalmas szembenállás: Mozart kispolgári életmódja és műveinek zenei bonyolultsága. (Megint csak a 18. század iránti vonzalmát árulja itt el Szentkuthy, a romantikát megelőző egyensúlyt élet és művészet között.) Igénye: az életet a maga banális sodrásában meghagyni, nem keverni össze a művel, de szigorúan elhatárolni sem attól. A kulcsszó tehát az egyensúly, az átmenet.

A másik szembeállítás a „lélek”, a „mélység” és a technikai tudás kettőssége. A lélek, a mélység sokkal inkább a hangszerek, a technikai tudás dolga, semmint valami előzetesen meghatározott – állítja az esszé. Nem a lélekből kell tehát magyarázni a műveket, hanem a hangból és a technikából eredtetni minden sokértelműséget, mélyet, egyszóval művészetet. A lélek és technika között megmarad ugyan a határ, de nem szembeállítottként, hanem egyfajta „közép”-ként. A művész sem egyik, sem másik oldalon nem áll, hanem a kettő metszéspontján.

A zenei techné kérdésköre lényegileg kapcsolódik a képekkel való találkozás tapasztalatához. Ha a zene értelmét a technikai hozzáértéssel való megszólaltatás jelenti, a képekét a festéknyom, rajz, a valóság utánzásának primér képessége. Egészen különös tapasztalat ez Szentkuthynál, mivel a legalapvetőbb formák keresése egyenesen a primitívbe, sőt a nem művészibe csap át. „*A művészen a legérdekesebb pont, a problematikus és döntő az, ami benne a nem-művész: valami elemi,*

eltörölhetetlen otrombaság, prózaiság, ízléstelenség, szóval par excellence esztétikán kívüli vonás.” (Kiemelés a szerzőtől.)¹¹

A kiindulás, az alapok keresése tehát megelőz minden „művészt.” Valamit művészi alkotásként látni már konvenciókön, megegyezéseken alapuló látás – ezért szükös is. Ezzel szemben a látást újra meg kell tanulnunk, még mielőtt a műélvező erőltetett elvárásával épp a lényegileg újszerűtől, váratlantól fosztanánk meg magunkat. Szentkuthy szerint Rembrandt ennek a minden konvenciótól megtisztított látásnak – a benne felfedezett mesteremberi rajztudás révén – jó alanya. A másolás „művészete” – aktok, önarcképek, családtagok portréi – a műfaj iskolás hagyományán túl sokkal inkább a kísérletező kedvet, a festékekkel, ecsettel való belefeledkező játékot teszik meg a képek eredetének.

Szentkuthynál gyakori, hogy polemikus formában fejt ki nézeteit egy-egy jelenség kapcsán. (A vita külön erőt, sodrást ad a mondanivalónak.) Ez történik a *Gyermek keresztes hadjárat* című esszéjében, amelyben a tiszta szín- és formaélvezet nevében ítéli el a képekre telepedő erőltetett teóriagyártást, misztifikációt.¹² Szentkuthy különösen kedvelte az itt védelmébe vett szürrealista alkotókat (Klee, Miró, Laurens, Arp, Kandinsky), akiknek műveiből kiállítás nyílt az Andrassy úti „Művészbolt” kirakatában. (1947-ben járunk.) Szentkuthy a pátosz-teli képmagyarázatokat az igazság nevében kritizálja, az agyonmagyarázástól ugyanis a kép épp képiségét veszíti el, azt, ami legsajátabb önmaga – állítja.¹³ „A festő számára csak **egy** mélység: az érzéki világ érzéki felülete.”¹⁴ (Kiemelés az eredetiben.)

Summázva az eddigieket, hogyan lesz a nem művészből, a rútból, modorosból mégis művészi? – tehetjük fel a kérdést. Ennek érdekében a látást alapjáig kell lebontanunk. Szentkuthy Rembrandt-értelmezése arról beszél, hogy egy-egy részlet: furcsán meghúzott vonal, festéknyom többet árulhat el, szélesebb tapasztalatot nyújthat, mint a mindenáron

11 Szentkuthy Miklós: *Az alázat kalendáriuma*, Budapest, 1998, Magvető, 57. p.

12 Szentkuthy itt valójában Hamvas Béla és Kerényi Katalin *Forradalom a Művészetben* című könyvéről beszél.

13 „Különben is: minek egy képet azért ünnepelni, mert valami *más*, mint kép? (...) Hol »igazság«, hol »isten«, hol »biológiai felfedezés«, hol ez a metafizika, hol az a pupillapedagógia van az egyébként *ártatlanul helyes* ábrácskában, csak éppen kép nincs!” (Kiemelés az eredetiben.) *Gyermek keresztes hadjárat*. I. m. 154. p.

14 I. m. 155. p.

„művészi” látásmód erőltetése. Az idegen, a meglepetésszerű látás üdvösebb, mint az elvárt, az ismerős. *„A nagyon szenzibilis szem felfedezi a nem-»rembrandtos« képekben is a mestert, a még szenzibilisebb szem viszont a legtipikusabban Rembrandt-képeken is idegenségeket, hapax legomenonok tömegét találja.»*¹⁵

Ha a szépség eredetére vonatkozó kérdést keressük, a kettősségek átmenetére, a folyamatra, a változásra kell tehát figyelnünk. Ahogyan Rembrandtban a nyers naturalizmus, otrombaság fordul át spiritualizmusba, és ez az átfordulás lesz mégis szép, esztétikus. A szép – Szentkuthy teljes, részletekbe menően aprólékos elemzése ez bizonyítja – valahol a furcsán megrajzolt, túlstilizált vagy elnagyolt között van, azaz éppen hogy a technikai modorosság teszi megjelenővé. A technikai modorosság ugyanis az anyagszerűt, a festmény festékre, ecsetre, másolókedvre való ráutaltságát nagyítja fel. A képek értelmezésre hívó feszültsége pontosan onnan származik, hogy problematikussá teszi a valóság, szépség, stilizáltság fogalmait. *„Ha az órástanonc horkol a pajta sarkában szalmazsákján, így szokott lélegezni, ha a másik oldalára fordul: piszkos hálóing és »creator spiritus« egyszerre. Ez a kettősség nem úgy érződik, ahogy azt Rembrandt-komentátorok rendszeren írni szokták, hogy t.i. a művészen egyszerre volt meg az érzék a durva naturalizmus és a vallásos spiritualizmus iránt, – az a »spiritualizmus«, mely ebben az álom-barokkban érvényesül, nem ellentéte, hanem éppen legszerveesebb folytatása a »naturalizmusnak«. Hogy megint az intonáló szót és fogalmat vegyem elő: »ordenáré« álom.»*¹⁶

A naplórészletet és az esszét tehát a látáshoz kínált konkrét módszertanként is olvashatjuk. A képek aprólékos megfigyelése, vázlatyszerű elemekre való lebontása mélységesen személyes tapasztalatot kíván. A képekhez forduló nyitottság, rácsodálkozás, az „itt és most” élmény szükséges ahhoz, hogy látni tudjunk.

MAGYARSÁG

A *Műzsák testamentuma* című kötetben vegyesen szerepelnek esszék, műbírálatok magyar és a világ- (szűkebben az európai) irodalom nagyjairól. Szentkuthyt egy műben vagy életműben mindig a megmu-

15 *Az alázat kalendárium*a. 61. p.

16 Uo. 63. p.

tatott világ érdekelte, hogy magyar vagy világirodalom ajándékozta meg élménnyel, számára mellékes volt. Csak azért, mert magyar, nem számított több megbecsülésre egy alkotó. Sőt a magyar alkotókat szerette az európai irodalom egy-egy fő sodrába elhelyezni. Ilyen értelemben Szabó Lőrinc költészete a 17. századi angol barokk költészet rokona. (Igaz, európai költőket is magyarral rokonít – például Baudelaire költészetét Adyval és Szabó Lőrincével.)

Mindamellet Szentkuthy számára nagyon fontos volt saját magyarsága, a magyar író státusa, aminek bizonyosságát adta, hogy angliai ösztöndíjas időszakának letöltése után, 1948 őszén hazajött. (Habár megtehetette volna, hogy kint marad az akkori társadalmi helyzetben boldogulását megkönnyítendő.)

Érdeemes olyan esszéket is fellapoznunk a kötetben, amelyekben súlyosan esik latba alkotójuk magyarsága. És akik inkább keltik fel a magyar író, a magyarság témájának képzetét, mint más magyar alkotók. Mert érdekes azt is megfigyelni, melyik magyar alkotónál merül fel a magyar mint jelző, mint életművének valamilyen egyöntetű tulajdonsága. Arany János esetében mindenképp, József Attilánál, Nagy Etelnél is. De már Weöres Sándor, Csáth Géza, Szabó Lőrinc esetében nem.

Mondhatjuk persze utóbbi alkotók egyetemesebb, a magyarságon túlmutató mondanivalók felé irányítanak (Weöresnél maga a költészet mint olyan, Csáth-nál, Szabó Lőrincnél a „démónia” mutatkoznak lényeges kérdéseknek.)

Vajon csak nagyvonalú, benyomásokon, homályos képzeteken alapuló „magyarkodás” ez Szentkuthynál, vagy létezik „magyar”, sőt „magyarabb” irodalom, ahol is a magyar jelentése kirajzolódik? Ki a magyar író? (Ha van ilyen egyáltalán.)

A József Attiláról írt esszében ezt olvassuk: „*magyar táj, magyar nyelv, magyar ritmus, magyar realizmus, magyar elemző józanság és magyar jobbágyszomorúság olyan összefoglalását jelentik, amiért érdemes odaadni a nyugati irodalmak felét.*”¹⁷

Az esszé a költészetet magyarázva maga is költői magasságokba emelkedik. Képei ugyanakkor fejtörést (empátiát, érzésszeli ráhangolódást?) kívánnak az olvasótól. Mit jelent a „*herkulesi méltóságú magyar*

17 József Attila. I. m. 165. p.

humor”, az ilyen verssorokat magyarázandó, mint: „*a széles fejsze mosolyog*” – tehetjük fel a kérdést.

Külön bájt ad az írásnak, hogy József Attila maga is „barokk költő” (minden valamire való költő barokk a kötetben), ami itt az egyetemességhez való kapcsolódást, szív és ész egyensúlyát jelenti, és nem korstílust.

József Atilla magyarságát elsősorban a magyar népdalokkal való rokonságában látja az esszé. Beleérező módon, képekkel szemléltetve bizonyítja, mennyire élő hatásokat tud kiváltani a népdalokhoz való hasonlóság, a konkrét és elvont tömör összekapcsoltsága. Ugyanúgy, mint Szentkuthy minden esszéje, egyszerre érzi és érti ezt a sötét tűzű József Attila-i világot. A nyomorban meglátott „ideges szépség” paraszt- és munkásnyomorúságot egyesítő erejét. A magyar föld, az Arany János-i bölөгató eperfalomb rokona ő, verseiben egyszerre ott a magyar népi játék (*Betlehem*), magyar röghöz kötöttség, falusi vallásosság – mindez idegi determináltságban –, summázza az írás.

Egy egész életművet magába sűrítő, sodróan megírt szöveg az Arany Jánosról szóló esszé. Amellett, hogy Arany Bosch módra haláltánc, rabelais-i panoráma – tehát az egész Arany vurstli, színház, álarcos „grand guignol” (mennyire szentkuthys mindez!) – mégis lát benne egy ki nem billenthető egyensúlyt. Ez az egyensúly pedig magyarság és európaiság szintézise. Ennek az egyensúlynak egyrészt világirodalmi műveltsége, nyelvtudása (fordítások!) a letéteményese, korszerű természettudományos ismeretei. Alakjaiban tehát nemcsak a magyar múlt, de egy egész európai hagyomány hőstípusai fellelhetők – foglalható össze az Arany-jelenség.

Másrészt Aranynál a magyarság legelső sorban nyelv, sőt „ősnyelv.” „*Arany János, bibliai József kútjánál és kútjában legmélyebben merített magyar nyelvünk legősibb vizeiből, kezdeteknek kezdetéből. (...) Ismerte, nevette, szerette, gúnyolta a korabeli pesti utcanyelvet, argót, jampeczsargont, svábot, cigányt, bécsit, tolvajt és: mennyek zengését, visszhangzó vonzalommal olvasta a Bibliát, Károli magyarját, Jeromos latinját (...) alexandrin soraiban a zsoltárok maiestasát és gyötrelmét, zenei számozott basszusként, sohasem felelte.*”¹⁸

Nagy Etel, táncművész (aki nem mellesleg Kassák Lajos fogadott lánya, valamint Vas István első szerelme) magyarsága Zrínyi Miklósok és Csokonaik, Apor Péterek és Kemény Zsigmondok magyarsága.

18 *Legmodernebb, legmagyarabb*. I. m. 393. p.

Összetevői: „*paraszti földhöz kötöttség, természetes, büszke arisztokratikum, dacos puritánság, ritmusteremtő tömörség, csontos logika, végzetérző fekete idegek, teóriátlan ösztönös realizmus és a mezei virágcsokorra emlékeztető modor, mely mámorában és pazar szeszélyeiben is (...) konkrét*”.¹⁹

„*Az utóbbi évek magyar művészetében kevés dolgot tudnék találni, amely oly fenséges, hősi és gyermeki volna egyszerre, mint Nagy Etel magyar táncai: egy idegeivel küszködő fiatal nő, sárga kuruccsizmában vagy sötét ünneplőben sokkal keményebben, tragikusabban és minden történelmi pesszimizmusa ellenére sokkal diadalmasabban fejezte ki ennek a népnek a lényegét, mint bárki más körülötte. Az igazi magyarságnak egy ismervéhez szoktam ragaszkodni: az **egyéni** élet, test, gondolat, érzés legyen élettanilag determinálva, mint az egész magyar nép és történelem – ne elv legyen, hanem részegség és kétségbeesés, valahol az idegek gyökereinél.*”²⁰
(Kiemelés az eredetiben.)

Nagy Etel esetében nincs szó nyelvről mint a magyarság megmutatózó formájáról. A tánc a leginkább nyelven, fajon, nemzeten, etnikumon túllépő művészet. A tánc kétségbeesés jellegű, valami vergődés van benne a „mozgáskényszer” és „mozgáscéltalanság” között – állítja az esszé. Még a formán innen van, mert maga találja ki a formát. Félredobja itt Szentkuthy a 18. századi sokoldalú, humanista európai ember kultuszát, hogy visszamenjen egy primitívebb, földközelibb, sorsközösségibb műveltség felé. Ugyan nagy itt a romantika, a magyarkodás, tatárkodás, ősiség kísértése, de mind Aranynál, mind József Attilánál, sőt még a földtől leginkább elrugaszkodott táncművész Nagy Etel alakjánál a munkásnegyed, a nyelv múltba vivő mélységei, a tánc indulatos sokszínűségei, mint egy fénykéve, egy pontba mutatnak. Szentkuthy számára a magyar, ha van ilyen, nem statikus, készen kapott fogalom, vagy valamiféle műtárgy, amit múzeumokban mutogatnak, hanem alakuló, formálódó életdarab. Ahogy az Arany-esszében olvassuk: „*a nyelvi csoda magva ott van, hogy egy-egy archaikus vagy népi szó, magyar csuda kémiával, egyesít magában realiztikus megfigyelést, zenét, humort, elégiát, Hungáriát, hipochondriát, Vörösmarty pátoszát és – falba fejét vakon verő éji bogarat.*”²¹

19 *In memoriam.* I. m. 449. p.

20 *In memoriam.* I. m. 449–450. p.

21 *Legmodernebb, legmagyarabb.* I. m. 394. p.

Cseke Péter

KÉT RECSENYÉDI HONVÉD AZ ÁRPÁD-VONALBÓL¹

– *Akik egy „halálraitélt zászlóalj”-ban harcoltak* –

1. „A második világháború magyar katonája duplán legyőzött katonává alázódott: amellett, hogy vesztes katonája volt a háborúnak, a háborús áldozatára való kegyeletes emlékezés természetes emberi jogát is elveszítette. Kegyelet helyett szégyen, tisztesség helyett gyalázat volt még az elhunyt katonák emléke is. A háborúban a keletről nyugatra hadakozó győztesek győzelme duplává glorifikálódott: amellett, hogy győztek, hadi útjuk nyomában mindenféle pompás győzelmi emlékművek emelkedtek, maguknak a legyőzötteknek a műveként, ahol évtizedeken át maguk a legyőzöttek ünnepelték dicsóítva, koszorúzva, hálás emlékezéssel a legyőzőiket, akik a felszabadítók erkölcsi magaslatán álltak, s ennél fogva a legyőzött katona minden harci cselekménye büntettnek minősült, minek folytán a legyőzött súlyos erkölcsi jóvátételt is fizetett hosszú évtizedeken keresztül a legyőzőjének.”

Szabó Gyula kegyeleti tisztességadását 1994-ben olvashattuk *A névtelen katona*² című „historiai esszéjében”. Édesapja katonai naplójegyzetei alapján készült „háborús emlékműve” a székely határórség kilenc hónapját idézi mementóként az utókor emlékezetébe. Hadtörténészek is hivatkoznak munkájra.³ Alighanem ezzel a kétszeresen elvesztett háború jelképévé emelkedő dokumentum-közléssel kezdődött mifelénk az 1944 utáni tabutémák szociográfiai feltárása. Ugyancsak 1994-ben vehettük kézbe Ferenczes István *Székely apokalipszisét* (1994), aminek elevenbe vágó témáját, a Maniu-gárdisták vérengzéseinek hiteles feltárását Benkő Levente folytatta *Szárarajta* (1995) című kötetével; Sylvester Lajos *Úz-völgyi hegyomlása* (1996) a román átállást követő székely határvédelmi harcok „temetetlen hőseit” hozta vissza közösségi tudatunkba. Maguk a túlélők, illetve az áldozatok hozzátartozói is csak

1 Fejezet a *Pegazus a háztetőn* című készülő szülőföld-szociográfiából.

2 Szabó Gyula: *A névtelen katona*. Budapest, 1994, Püski Könyvkiadó Kft.

3 Lásd Suba János: Erdély határvédelme 1940–1944. *Rendvédelem-történeti füzetek*, 2016. 75–86. p.

attól kezdve ébredtek nyomasztó lélektani tehertételeik tudatára, miután Ferenczes, Benkő Levente és Sylvester „zaklató kérdéseivel” találkozottak.

A tényfeltárás és szociográfia-írás egyetemi előadójaként 2001 őszétől szemináriumi megbeszéléseket kezdeményeztem a tabutémák szerzőivel. Megkeresésemre Sylvester Lajos⁴ válaszolt elsőként, aki nemcsak a könyvét adta az újságíró szakos hallgatók kezébe, hanem a forgatókönyve alapján készült 65 perces dokumentumfilmet is bemutatta. Később tudtam meg, hogy a film rendezője és producere, a Dunatáj Alapítványt vezető Buglya Sándor egyik későbbi mesterképzős hallgatómat is bevonta a műhelymunka alkotási folyamataiba. A Székelyudvarhelyi Városi Könyvtárba került Szabó Károly – immár dokumentumfilmesként – 2011 nyarán egy homoródmenti filmmonográfiához keresett forgatási helyszínt. Nagy Adél recsenyédi lelkész nő Bomhér Dénes falumbeli honvédet ajánlotta figyelmébe, aki nemcsak hogy folyamatosan mesélte el egykori front- és fogság-élmékeit, de helyzetről helyzetre érzékeltetni is tudta a vele együtt szenvedő bajtársak öntudatlan harctéri „tűrőképességét”. „Olyan tisztán emlékszem, mintha a szemem láttára történe” – mondja az egyik epizód felidézésekor Szabó Károly felvevőgépe előtt. Amire nemcsak közbeszédhez szokott „szószólói” gyakorlata a magyarázat: nem akarta sírba vinni a szovjetek betörésekor átélt gyimesi rettenetet. Leánya, a négy gyerekkel és hat unokával megáldott Péter Sándorné Bomhér Ilona mondta e sorok rögzítésekor, hogy édesapja 2011 nyarán már várta azt a marosvásárhelyi történészt, akinek a helyszínen megmutathatja a lövészárkok maradványait. Egy egész napot töltött Benkő Józseffel a régi ezeréves határnál, az Ugra- és a Boros-patakok völgyében. Onnan hívta fel telefonon a lányát: „Ilus, itt vagyok azon a helyen, ahonnan löttem az ellenséget...!”

Élete alkonyán hasonló gondolatok foglalkoztatták másik falus társamat, Dáné Gábort is, aki 1995-ben három fiúunokája számára gépelte le katonai naplójegyzeteit, hogy utódai tudjanak arról „a rettenetes, hosszan tartó és szenvedésekkel telített második világháborúról” – amit szerencsére sikerült túlélnie.

4 Halálának tizedik évfordulóján szobrot emelnek Sepsiszentgyörgyön. Lásd: szekelyhon.ro 2022. nov. 2.

2. Az 1921-ben született Dáné Gábor számára 1942. október 5-én érkezett meg a „várva várt behívó” – miként az 57 sűrűn gépelt oldalt számláló *Katonai jegyzetek* bevezetőjében írja. Már az 1942. október 5-től 1945. október 10-ig vezetett feljegyzések első bekezdéséből megtudjuk, hogy a Székelyudvarhelyi Katonai Hadkiegészítő Parancsnokságon vele együtt jelentkezett Vass Miklós (Jánosfalva), Sándor Áron (Városfalva), Tóth Elek és Máthé Ferenc (Szentpéter), Dáné Sándor (Recsenyéd), Gódra Mózes (Szentmárton), Sándor Gyula (Lókod), Kelemen László (Gyepes), Gergely Albert (Abásfalva), Szabó Gyula (Keményfalva). Székelykeresztúrról Patakfalvi Dénes, Agyagfalváról Istók Péter, Magyarósról Istók Vilmos gyarapította a névsort. Veress Ferenc, Veress Vilmos, Istók Vilmos önkéntesek a Dél-Erdélybe szakadt Székelyderzsből szöktek át.

Még aznap bevonultak Gyergyószentmiklósról, az ott állomásozó 9. határvadász híradószázadhoz. Innen november 15-én átköltöztek Csíkszeredába, a Mikó-várban kialakított laktanyába. Az itteni kiképzés után elküldték Kolozsvárra, hogy a Brassóba tervezett 10. hadtest parancsnoksága számára felkészüljön a 200-as telefonközpontok kezelésére. 1944. november 20-án azonban a 9. hadtestparancsnokság is felbomlott, és őt visszahelyezték a régi csíkszeredai alakulatához, amelyik akkor Szombathely megyében, Kenéz községben állomásozott. Három évi katonai szolgálat és hat hónapi fogság után ért vissza Recsenyédre.

Bomhér Dénes tizennyolc éves korában, 1943 augusztusában került sor alá. Október 5-én már Szentkeresztbányán találta magát, ahol az Oklánd járásbeli leventekatonákat készítették fel honvédelemre.⁵ Két esztendő és hét hónap múltán, 1946. április 22-én érkezett haza a recsenyédiek nagy ámulatára.

3. A román átállást követően a szovjet csapatok 1944. augusztus 26-án törtek be az Úz-völgyébe. A védelmi rendszer első vonalában elhelyezett 11. székely határőr-zászlóalj 17–18 éves fiúkból álló elővédjei kapták az első csapást.⁶ Rettenetes volt a pusztítás. Ráadásul a

5 A Magyar Királyi Honvédségben évente általában a huszonegyedik életévüket betöltött férfiaknak kellett bevonulniuk katonai szolgálatra. A korábban behívotakat neveztek leventekatonáknak. Ők kiképzésüket követően általában valamelyik, idősebb korosztályokból felállított határőr zászlóalj kötelékébe kerültek.

6 A zászlóalj állományát valójában nagyrészt a 42 és 60 év közötti tartalékosok és póttartalékosok alkották.

köves, sziklás talajba nemigen lehetett tömegsírt ásni. Sokukat ott kaparták el – ásónyom mélységnyire –, ahol megtalálták holttestüket. Az *Úz-völgyi hegyomlással* Sylvester Lajos elindította a még élő honvédek emléklavináját. Az általa készített hangfelvételek, a hozzá eljuttatott írásos dokumentumok és levelek jó részét – amiket sem könyvében, sem filmjében nem tudott használni – elküldte Szabó József János hadtörténésznek, aki *Az Árpád-vonal* című könyvében⁷ történelmi összefüggésükbe helyezte a visszaemlékezéseket. „Az Árpád-vonálnak nincs még egy olyan völgyzára, amelyről annyi visszaemlékezés gyűlt volna össze, mint az Úz-völgyi »Mátyás király« erődéről – összegezte benyomásait. – A sok visszaemlékezés sok helyen és sok tekintetben ellentmond egymásnak... [...] Igyekeztem tehát csak azokat az adatokat figyelembe venni, amelyek közlője az esemény időpontjában nagy valószínűséggel a helyszínen tartózkodott.”⁸

Az Úz-völgyi támadás másnapján az Ojtozi-szorosban jelentek meg a szovjet csapatok,⁹ augusztus 28-án pedig a Gyimesi-szorosban is elérték az országhatárt. Itt a 32. székely határvadász zászlóalj¹⁰ határportyázó-század örsei¹¹ teljesítettek szolgálatot Sebő Ödön parancsnoksága alatt.¹² A fiatal hadnagy 1998-as memoárkötetében, *A halálraitélt zászlóaljban* újraéli azt a három hetet, amíg sikerült feltartóztatniuk a túlerőt.¹³

A Székely Határőrség történetének részletes feltárását a gyergyóremetei Nagy József 2018-as doktori értekezésének köszönhetjük.¹⁴ Tizenhárom évnyi kutatómunkája során a szerző több száz egykori

7 Szabó József János: *Az Árpád-vonal*. A Magyar Királyi Honvédség védelmi rendszere a Keleti-Kárpátokban, 1940–1944. Budapest, 2002, Timp Kiadó.

8 Uo. 140. p.

9 A 2. Ukrán Front egységei. Vö.: Szabó József János: *Úz-völgyi kérdőjelek. Háromszék*, 2021. 27.

10 Lásd: Suba János: *Erdély határvédelme 1940–1944. Rendvédelem-történeti füzetek*, 2016. 75–86. p.

11 Az őrsök állandó járőrmenetekkel (portyázással) végezték a határvonal őrzését.

12 A Gyimesi-szorosnál az első arcból indított támadásra csak szeptember 2-án került sor. A szoros védelmét a 32. határvadász zászlóalj egy harccsoportja és a német 46. gyaloghadosztály 72. gránátoszászlóalja látta el. Vö. Illésfalvi Péter, Szabó Péter, Számvéber Norbert: *Erdély a hadak útján 1940–1944*, Budapest, Püedlo Kiadó, 86. p. (a szerk. megjegyzése).

13 Sebő Ödön: *A halálra ítélt zászlóalj. Gyimesi szoros 1944*. Budapest, 1998, Magyar Könyvklub.

14 Nagy József: *A Székely Határvédelmi Erők története a visszaemlékezések tükrében (1940–1944)*. ELTE, 2018. Témavezetője Szakály Sándor történész, a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár főigazgatója volt.

honvédet keresett fel, hogy a korszak kollektív emlékezetét megörökíthesse. *Békeévek Mars árnyékában* című kötete 2021-ben jelent meg a Kriterion Könyvkiadó gondozásában. Ebből tudható, hogy a Székely Határőrség létszáma elérte a 25 000 főt. Húsz zászlóaljából állt, mindegyikük egyenként 1100 főt számlált.

„PREMILITAR”- ÉS LEVENTE-KIKÉPZÉSBEN

1. „Homoródszentpálon volt a nagy állami iskola – jegyezte fel Dáné Gábor. – Egy Borcoman Ioan nevezetű román tanár nyilvántartásba vette az ifjakat, és – felsőbb utasításra – hetente egyszer »premilitar«-képzést¹⁵ tartott. Még csemeteültetni is eljártunk az oklándi erdőbe, amit szívesen tettünk, mert nekünk ott négy hold erdőrészünk volt, és innen évente négy szekér tűzifát kaptunk...

Az akkori főszolgabíró, Cionca¹⁶ hetente egyszer-kétszer gumikerekűjén végigkocsikázott a Nagy-Homoród mentén. Mellette mindig ott feszített a járási csendőrparancsnok is, akivel Szentmártonba hajtottak, és felkeresték az ottani Nyáguly, Ópra, Daradics, Gódra, Balága és más, hasonló nevű családokat. Arról próbálták meggyőzni őket, hogy elődeik voltaképpen elmagyarosított románok. Sok meggyőző munkával és sok fenyegetéssel ezeket mind »átállították« románnak, majd áttérítették az ortodox vallásra.¹⁷ És 1939-ben a község piacán felépítették az ortodox templomot.”

Dáné Gábor 19 éves volt, amikor a magyar csapatok Recsenyédre is bevonultak. Ráadásul egy század honvéd Szentpál, Karácsonyfalva és Oklánd térségében gyakorlatozott. Aminek nemcsak a fiatalok voltak szemlélői, hanem az idősebbek is. Akik meghagyták a pásztnak: addig ne engedje haza a csordát, amíg a honvédek be nem fejezik a „gyönyörű mutatóványokat”.

15 Premilitar: katonai előkészítő kiképzésen részvevő fiatal.

16 Macedon Cionca oklándi főszolgabíró, udvarhelyi főispánhelyettes. Lásd: Gidó Csaba: Udvarhely megye közigazgatás-története impériumváltástól impériumváltásig (1918–1940). *Areopolisz*, 14. 225–279. p.

17 A téma iránt érdeklődő fiatal történészek azóta kimutatták, hogy a községhez tartozó Homoródkeményfalván, Gyepesben és Abásfalván is románosított Cionca. Családi érintettség okán itt említem meg, hogy Bálint Albert gyepesi lelkész 1934. szeptember 30-án arról értesítette az Egyházi Képviselő Tanácsot: a főszolgabíró névelmezés alapján ötven családot nyilvánított románná. Köztük a Beke-, a Cseke-, a Demeter-, a Gál-, a László-familiákat. Vö.: Pál János: Vissza- és elrománosítási kísérletek a székelyföldi unitárius egyházközségekben. *Magyar Kisebbség*, 2008. 1–2. 176., 196. p.

Decemberben beindult a levente-oktatás.¹⁸ „Homoródszentpál volt a leventecsapat központja – emlékezett vissza 1995. május 3-án Dáné Gábor. – Ide járt hetente Recsenyéd, Szentpál, Szentpéter, Városfalva és Jánosfalva ifjúsága. Dr. Gyarmathy Dezső földbirtokos zászlós úr volt a parancsnokunk, a leventeoktatást Imre László végezte. Csapatunk három szakaszból állt. Az egyiknek én, a másikkal Bartha Miklós és a harmadikkal Török Dénes volt a parancsnoka. Mi ezeken a kiképzéseken olyan nevelést kaptunk, hogy vezetőink már előre jelezték: amire bevonulunk, teljesen kiképzett katonákká válunk. Mindenkünknek járt a *Levente Újság*, amelyik időről időre bemutatta az ország levente-csapatait. Akárcsak barátainknak, nekem is az tetszett a legjobban, amikor a lap képeket közölt országos parancsnokunk, Vitéz Béli Alajos altábornagy szemrevételezéseiről.”

A főparancsnok 1942 nyarán az erdélyi levente-csapatok teljesítményére volt kíváncsi. Az egyik szentpáli csapat is a kiválasztottak közé tartozott, amelyik aztán különleges kiképzésben részesült. A kitűzött időpontra minden leventének elkészült a székely ruhája. „Amikor megérkeztünk Kolozsvárra, székely ruhába öltöztünk, ugyanígy Gyarmathy Dezső zászlós úr is, és a parajdi levente-rezesbanda után mi nyitottuk meg a felvonulást. Összesen tízezer levente vonult fel a Mátyás szobor körüli főtéren. A szemle és az azt követő háromórás műsor után a Törökvágásban megtekintettük a honvédség hadgyakorlatát. Miután befejeztük kolozsvári küldetésünket, háromhetes ifjúságvezetői kiképzésre vittek Szilágypanitra. Itt aztán valóban elsajátíthatuk mindazt, amire egy honvédnek szüksége lehet a katonai alakulatoknál. Így aztán valósággal várta az ember az időt, amikor megjön a behívó, hogy honvéddé válhasson.”

HONVÉDSÉGI KIKÉPZŐTÁBOROKBAN

1. „Magyarországról valami tisztetek jöttek kiképezni minket, s azok olyan rusnyán bántak velünk – idézte fel Bomhér Dénes a dokumentumfilmes Szabó Károly felvevőgépe előtt a Szentkeresztbányán töltött időt. – Takarót nem adtak, villany sem volt, itthonról vittük a gyertyát

18 A leventék kor szerint elkülönülő csoportokban kaptak katonai előképzést; a 12–15 évesek elemi, a 15–18 évesek alap-, a 19–21 évesek szak-alapelőképzésben részesültek. (Szabó János: A levente-intézmény és társadalmi környezete. *Hadtörténeti Közlemények*, 1989. 4. 495–520. p.

és a lópokrócot. Este kilenckor takaródó, de előtte be kellett menni a hideg patakba mosakodni, lábat mosni. Az jó messze volt. A barakk előtti ruhalécre kellett aggatni a holminkat: alul a köpeny, utána a blúz, a nadrág, a sapka. Jött a riadó, olyankor a tisztetek szuronnal levették a földre a ruhákat, fel kellett kelni, azt összeszedni, s amikor megint lefeküdtünk, hát megint riadó. Azt is mondták olyankor, hogy »patát vizsgára«. A lábunkat ki kellett nyújtsuk, megfogták a nagylábujjunkat, s szuronnal piszkálták, hogy mocskot kapnak-e. Ha ezen túlestünk, akkor kezdtek azzal, hogy mondj mesét, s ha nem tudtál mesét mondani, akkor azt kellett mondd, hogy: »anyám, küldj mesét a buta fiadnak«. Így virradtunk meg valahogy.

Reggel aztán megint ott kellett a jeges Homoródban mosakodni, a reggelit futva megenni, s egész nap kiképzés. A bányán alul volt a gyakorlótér, oda mentünk. Minden héten volt menetoszlop. Ami azt jelentette, hogy Szentkeresztbányától le kellett jöjjünk egészen Karácsonyfalváig. Amikor jöttünk vissza, a szakaszt beállították az útra, s hármat örökké kijelöltek oldalbiztosítóknak, hogy védjék a többit, és pont mi, recsenyédiek kellett hogy oldalt jöjjünk. Olyan is volt, hogy a lövétei temetőnél a kapun bementünk, mert kellett sietni, hogy az úton haladókat utolérjük, s hát a túloldalon alig tudtunk a kerten átmászni, jól megütöttük magunkat. Aztán így értünk le valahogy Karácsonyfalváig, ott megfordultunk, s mentünk vissza. Máskor pedig a Cekend tető felé volt a menetoszlop.

Ahogy eljött a tavasz, a 40–45 éves emberekből létrehozták a tizenötödik határzászlóajt¹⁹, és minket beosztottak közéjük. Lekerültünk Oklándra, s ott azt mondták, hogy az öregeket haza eresztik, ez 1944 májusában lehetett, minket felvittek egy Csíkon túli völgybe, hogy betonállásokat építsünk. Futóárkokat kellett ásni, s ággal kifonni rendszeren, úgy, ahogy a kertet szokták.²⁰ De mielőtt Oklándról oda kerültünk, előtte el kellett menni Szentgyörgyre gyalog. Ott felöltöztettek más ruhába, s mikor minden munkálat lejárt, vissza kellett

19 Valójában a 15. határőr zászlóaljról van szó.

20 1944 nyarán a Keleti-Kárpátokban lázas erődítés folyt. Kubikusok, leventék, egyetemi munkaszolgálatosok, zsidó közmunka-szolgalatosok és fiatal székely határőrök ásták a tábori erődítések állásait a hegygerinceken. A cél Székelyföld körkörös erődítésének kiépítése volt.

menni Szentgyörgyre megint, azt leadni, s a poggyászból a régi ruhát visszavenni.

Oklándon nem voltunk többet két-három napnál. Azt mondták, hogy irány ki a Gyimesekbe, a vonalba. Akkor már az öregek is ott voltak, együtt indultunk el reggeli után gyalog, s egyfolytában éjjel-nappal menni kellett, amíg oda nem értünk.

Nekem szerencsém volt, mert mert mi egy géppuskás rajban kilencen voltunk, abban volt öt abásfalvi, három szentpéteri s én. Én voltam a géppuskakezelő, a puská 22 kg volt s az állványa 18, az a szentpéterié volt, s a másik két fiatal a rakaszt²¹ kellett hogy vigye, mindenikben 250 töltény... Volt két fogatosunk, a szekér telerakva lőszerrel, aztán így szépen megindultunk, s mikor megsetédtünk, s meg kellett állni, hát a társaság esett össze, ugye, álmosak is voltak, nem volt egy csepp pihenő. Nekem az volt a szerencsém, hogy a géppuskás kocsit után mentem, abba kapaszkodtam, így tudtam egy kicsit menet közben is aludni...”

2. „Miután kiválogattak, szakaszonként helyeztek el – jegyezte fel naplójában Dáné Gábor. – Az alaki kiképzések a laktanya udvarán és a kertben folytak, legtöbbit azon a magas hegyen, ahol most a megyei kórház van. Századunk parancsnoka Mattay százados úr volt, a vezetékes szakaszé Markos zászlós, Budai András továbbszolgáló szakaszvezető, aki szintén Ürmösről szökött át. Az elméleti oktatás délután a nagy tanteremben zajlott.

1943. február 17-én a vezetékes szakasz egyhetes menetgyakorlatra és síkiképzésre²² indult. Kétnapi gyalogmenet után Vaslábnál letértünk az útról, és hol gyalog, hol síléccel elindultunk a Hargita észak-nyugati nyúlványai felé. Harmadnap megérkeztünk a csíkmadarasi Zsigmond fűrésztelephez. Ott rábukkantunk egy nagyon jó sípályára, ahol nagy-szerűen tudtunk gyakorlatokat végezni. Este 11 órakor értünk fel a Bagolyvárhoz, amely a Hargita legmagasabb csúcsán fekszik. Itt harminchét fokos hidegben ütöttünk táborot, 1,75 méteres vastag hóban, úgyhogy a lovak, a lóvezetők és azok az emberek, akiknek nem

21 Rakasz: lőszer tárolására és hordozására való fém- vagy faláda.

22 A hegyi szolgálatot teljesítő zászlóaljknál nélkülözhetetlen volt a síkiképzés. A kolozsvári 9. hadtest valamennyi csapatteste számára Hargitafüredön szervezték meg – 1942. január 12-től – a síoktató tanfolyamot.

voltak sílécei, nem is tudták megközelíteni a magaslatot. Állandóan tüzelve virrasztottuk át az éjszakát. De én nem virrasztottam, hanem Vass Miklóssal közösen a két sátorlapunkat összekapcsolva felépítettük a közös sátrunkat, azt hóval körülraktuk, és nyugodalmasan aludtunk. Reggel csak az volt a baj, hogy amikor onnan ki kellett bújjunk, mind a ketten nagyon meg voltunk izzadva, de a jó forró rumos fekete helyrehozott bennünket.

Másnap reggel korán elindultunk síléccel, összejártuk a Hargita nagy részét.

Hatodik napon délben sílécre szálltunk, és két óra alatt leszaladtunk a Hargitáról Csíkdánfalvára. Ott éjjeleztünk, és másnap reggel gyalog indultunk Csíkszeredába. Azt azonban mondanom sem kell, hogy bármilyen nagy hidegben és nehéz körülmények között töltöttük el ezt a rettenetes hideg hetet – és ez alatt mindig a szabadban éjjeleztünk –, mégis szépen szárnyaló nótaszóval vonultunk be Csíkszeredába. Azt fűjtük, hogy *Szeredai leányok járnak az erdőben*.

Szintén gyalog indult az egész század 1943. április 7-én a gyimesi hegyekbe. Első szállásunk Csíkszépvíz volt, ezután másnap Gyimesfelsőlokon és Középlokon át Gyimesbükkbe értünk. A régi iskolában helyeztek el, a román határtól csupán 800 méterre. Második nap a rajparancsnokok megkapták az eligazítást, és nyolc órakeret már elhangoztak a vezényszavak, hogy »Kezdd meg az építést!« Fél óra múlva az egyik raj ezen, a másik meg azon az éktelennek tűnő, csúnya bozotos hegyen viaskodott a vezeték-építéssel. Naponta 6–7 dob kábelt kellett kiépíteni, ami hat-hét kilométer hosszúságot tesz ki. Ez így ment egy hétig, kettőig.

A harmadik hét elején parancsot kaptunk – Rainberger karpaszományos őrzővezető, Vass Miklós és én –, hogy ellenőrizzük a Gyimesfelsőlok és Madéfalva közötti vasútvonal mentén húzódó állandó- és távírővezetékeket. Két napi gyors gyaloglás után megérkeztünk Madéfalvára. A feladatunk nem volt könnyű, mert az útirány a viadukton vezetett, és minekünk ezen gyalog kellett átmennünk. A híd hossza 250 m, magassága 70 m, a karzata egy m magas volt. Az őrbódé akkorán látszott fentről, mint egy gyufásskatulya, az emberek pedig mint a hangyák. Nem mertünk sehova nézni, csak a bakancsunk orrára, nehogy a vaslemezről le találjunk lépni. A hídnak mind a két felénél egy egész szakasz őrség állt, akik tetőtől talpig átkutattak bennünket,

nehogy valami robbanószert tartsunk magunknál. Megbízatusunknak eleget téve Madéfalváról vonattal jöttünk vissza Gyimesbükkre.

Az ötödik hét elején, pünkösöd harmadnapján a Békás-szoros felé indult a század az Egyeskö nyugati oldalán. A Békás-szoroson át kijutottunk a Gyilkos-tóhoz, és ott éjjeleztünk. Onnan bementünk Gyergyószentmiklóstra a régi újonckiképző helyünkre, Gyergyószentmiklósról pedig elindultunk Gyergyóújfalu felé. Ditrónál letértünk a nagy útról, és nekiestünk az erdőnek. A Jávoroson át az Udvarhely megyei Varságba jutottunk. Aztán egy napi pihenő után elindultunk Fenyéd felé. Azonban nem tértünk be Fenyédre, hanem átmentünk Nagyláhfaluba. Itt megebédeltünk, és egy órai pihenő után a Tolvajos tétőn át értünk be Csíkszeredába.

Ez volt augusztus 4-én; 12-én kéthetes dandárgyakorlatra gyalogolt az egész század. Maroshévízen állomást telepítettem a 9. határvadász dandárparancsnokság részére. A vezetékes rajparancsnokok összesen 40 darab teljesen új dobot építettek ki, összesen 40 km-t. A nyomvonal főleg a Maroshévíz-Bélbor-Borszék felé vezető utak mentén vezetett át. Itt voltam 13 napig. Augusztus 25-én éjfélkor riadót rendeltek el, és a legénység azonnal felpakolt egy Polski gépkocsira, és 26-án reggel 5 órakor már Csíkszeredában voltunk.”

KILENCEN EGY BUNKERBEN

A Gyimesi-szorosban két helyen építettek ki völgyzárát: Gyimes-felsőlokon és előtte 6 km-rel Gyimesközéploknál. Azért telepítettek kettőt, mert a felsőloki a tulajdonképpeni Gyimesi-szoros bejáratát zárta le, a középloki a falu alatt a Tatrosba torkolló Hidegség völgyét.

„Gyimesközéplokon ki kellett menjünk egy patakba²³ – emlékezett Bomhér Dénes –, ahol még ott voltak a zsidók.²⁴ A hely kiépítve, a futóárkok kiásva s ággal kifonva. Szóval olyan bunkerek voltak ezek, mint a pince, s kívülről nem is látszott. Egyszer jöttek valami motorbiciklisek, azt mondták, németek, s azt a hírt hozták, hogy közelednek az oroszok, s körülnéznek, hogy hogy vannak elosztva a csapatok... Ráduly József bácsi, édesapám unokatestvére, a századparancsnok legénye volt, mondta is, hogy ebből baj lesz, de én akkor még

23 Borospatakba.

24 Zsidó munkaszolgálatosok. Vö.: Szabó: i. m. 154. p.

nem féltem. Aztán jöttek az oroszok augusztus utolsó napjaiban,²⁵ de nem onnan, ahol mi vártuk őket.²⁶

A géppuskával és mindennel kimentünk a tetőre. Minket előrébb állítottak, mint a gyalogságot, s haragudtunk is, hogy a 22 kg-os puskával elől kell lenni. Volt két foganytyúja a géppuskának, a hüvelykujjammal nyomtam rajta a gombot, s irányítottam, s hát a dombon, akik jöttek szembe, mind hullanak el. A társam, aki a rakaszt cserélte, mondja, hogy adjam oda neki is, de aztán nem adtam. Lövögtem, addig nem is volt baj, de egyszer elkezdtek onnan is löni vissza. Besötétedett, a miénkek kezdtek elcsendesülni, aztán mondtam a társamnak, hogy a géppuskát fordítsuk keresztbe, s a fejünköt tegyük neki, hogy ha lőnek, ne találjanak el. Senki nem mozdult, semmit nem lehetett hallani, s hát egyszer egy szentmártoni törzsőrmester keres. »Hol vagytok, te? Mindenféle visszavonult, nem vettétek észre? Utána-tok jöttem, hogy gyertek ti is.« Meg is indultunk, egy kicsit vittük a géppuskát, de aztán elhagytuk. Egy nagy fenýőerdőn jöttünk befele, sok fa le volt vágva, s hát egyszer látjuk, hogy a völgyben van egy ház, és elkezdünk tanakodni, hogy be kellene menjünk. Hallám, az oroszok jártak-e itt. Be is kopogtunk, otthon is voltak, s azt mondták, hogy itt még nem jártak, így aztán szépen be tudtunk jönni Középkokra. Ott tanakodtunk, hogy mit csináljunk. Ismerősökkel is találkoztunk: éjszaka ellentámadásba kell menni.

Mondtam is a társamnak: Laci, valahogy innen el kellene mi menjünk. Ő nem jött, én elindultam, s ahogy a kapun kimentem, hát jött egy dályai ismerős ember, Gergely Sándor bácsi, s kérdem, merre megy. Azt mondja, a vonatosztagot keresi, ahol a szekerek s a konyha is volt. Aztán elindultunk ketten a sok nép között. Egyszer hallunk valami ismerős hangot. Fekete Pál bácsi szakaszvezető volt Recsenyédéről. Egy társasággal arra vigyáztak, nehogy valaki elszökjön, mert akkor éjjel nem lesz, aki támadásba menjen. Szerencsére valaki szólt nekik, hogy ne menjenek, mert alá van aknázva, s tényleg egy bányi, velem egykorú, ráment ott az aknára, s meg is halt. Aztán Pál bácsi tanácsára azt mondtuk, hogy se puskánk, se lőszerünk... Hát hajnal

25 Augusztus 28-án.

26 Nem Csíkszereda, hanem a moldvai Dormánfalva felől. Vö.: Illésfalvi Péter: A székely határórség története, 1940–1944. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2019. 3. 641–668. p.

fele olyan harc van...! Ott volt a konyha, minden, hát azt mondják nekem és még két fiatalabbnak, hogy menjünk vissza, s nézzünk körül, hogy hogy lehetne a miénkeknek ételmet vinni. Mi el is mentünk, mert a parancs az volt, hogy menni kell. Igen, de az oroszok már annyira voltak, hogy az úton a tankból ki voltak könyökölve, s lövöldöztek mindenfelé. Mi megfutamodtunk visszafelé, igen, de a többiek már nem voltak a Görge-pataknál, ahol hagytuk őket.

Lóvész-tetőnek hívják, tisztán emlékszem, mintha ma volna, mind oda menekültek ki, s mi is oda mentünk, mert tudtuk, hogy más irány nincs, ahová ellenni. Utol is értük őket, ott volt Ráduly József bácsi a recsenyédiekkel, s azt mondják, hogy estére megint támadás lesz. Dáné Lajos bácsi²⁷ volt a konyhakocsis, két ló előtte, s egy nagy kétkerekű szekéren két üst. Egyikben főzték a levest, a másikban a másodikat. Jóban voltam mindegyikkel itthon is, hát mikor mondják, hogy vissza kell menni, azt mondja Lajos bácsi, hogy te bújj be ide a konyha alá, hogy ne kapjanak meg. Én bebújtam, de egyszer jön József bácsi,²⁸ hogy Dénest nem láttátok-e. Én csak hallgattam a konyha alatt. Lajos bácsi csak megkérdezte, hogy ejsze el akartok szökni. Mondták, hogy nem s nem, de László Gábor bácsi, aki tizedes volt, gyepesi, az szervezte, hogy szökjenek el, s azért jöttek, hogy nekem is szóljanak, s mi is menjünk. Aztán akkor én is kibújtam a kocsialól... Mentünk elől József bácsival, s hát egyszer azt mondja valaki, hogy állj. A 32-esek már oda is ki voltak állítva, hogy ne tudjunk elmenni. Igen, de ha hátrább jöttünk volna, mi akkor hazajöttünk volna, de minket kettőnket elfogtak, odaállítottak elejükbe, hogy őket védjük, az oroszok lent voltak a völgyben. József bácsi azt mondja, hogy te maradj feljebb, én lemegyek, de tisztán emlékszem, hogy azt mondtam neki: ne hogy itt hagyjon. Hát nézem egyszer, hogy mindjárt kezd virradni, s József bácsi nem jön... Nem volt mit csináljak, megfutamodtam az oroszok felé, hogy a 32-esek ne vegyenek észre, s az oldalban kerüljek valahogy vissza a többiekhez. Aztán József bácsi is visszajött, de másnap kezdődött a harc, s tanakodtunk, hogy mit csináljunk... Akkor még ott volt a vonatosztág, minden, s szóltak, hogy oldalbiztosítéknak kell menni. Én jelentkeztem is, mert az azt jelentette, hogy előre kell menni,

27 Dáné Gábor édesapja.

28 Ráduly József.

s ha valamit észreveszel, a többieknek szólni... Hát egyszer látjuk, hogy a kocsisok a völgyön kezdtek jönni lefele. Mi is beálltunk oda, a szekerekről még a löszert s ami olyan volt, taszították le, hogy jobban tudjanak jönni. Ajnádnál²⁹ megálltunk, egy csűrben gyülekeztünk, s hát József bácsi is jön, és kérdi, hogy Dénest láttátok-e. Mondom, itt vagyok. Ott minket leengedtek Csicsóba, le is mentünk, de senki nem foglalkozott velünk, pedig onnan haza jöhettünk volna, de nem mertünk. Az almásiak sokan hazajöttek, s ezek a gyepesiek, László Gábor bácsiék is... Aztán mondták apáméknak, hogy ott láttak, és én is akartam jönni, de ott megrekedtünk. Ha nem elől jövünk, mi is haza tudtunk volna jutni.

Egyszer csak azt mondták, hogy irány Balánbánya felé. Egy hétig jól is telt nekünk. Igen, de mikor ott a harc lejárt, menekülni kellett Gyergyószentmiklós felé. Adtak egy szekeret, és engem is megbíztak, hogy legyek kocsis. Jöttünk vissza Szászrégen felé. Régenen erről, Alsóbölkényen álltunk meg... A halottakat hozták be, ott volt a temető. A templom mellett örökké ásni kellett, nem is sírokat, hanem egy hosszú árkot. Oda tettük belé a halottakat, egy köpenyt a fejére, a pap elmondott egy imádságot, s úgy takarni kelle be. Rengeteg halott volt. A szomszédom mondta, hogy ő Maroshévíz fölött volt, s ott is sokan elesetek.

Ahogy elértünk Szászrégenig, egy udvaron háltunk, s hát reggel találkozom Dáné Lászlóval.³⁰ Azt mondja, hogy ahol ő volt, gúnyát és élelmet adnak. Amíg haza nem lehet menni, maradjunk ott. Nekem a szekér megvolt, nem akartam maradni. Aztán László is kapott egy lovat, s így mentünk tovább egészen Cserépfaluig.³¹ Ott összekerültünk egy árkosival, Lőrincz Dénesnek hívták, s egy csíkszeredaival, Nagy Gyulával. Két nap múlva azt mondják, hogy indulás ki a frontra. Mezőkövesdig jutottunk, s hát az oroszok ott vannak a tanyák között. Nekünk kiadták, hogy hajnalban ellentámadásba kell menni. Hát reggel aztán tényleg akkora csetepaté volt...! Mi az oroszokat el is szakasztottuk, de aztán úgy kezdtek löni, hogy nem lehetett felállni. Egy csíki

29 Az 1944 szeptemberében az orosz hadsereg betörése nyomán felégetett települések lakói Vas megyéig menekültek, majd hazatérve új életet kezdtek a romokon. Vö.: Farkas Endre: *Ajnád – a porig égett falu*. Maszol, 2021. nov. 12.

30 Recsenyédi levante-katona volt a harmadik szomszédom.

31 Cserépfalu: Borsod-Abaúj-Zemplén megyei község a mezőkövesdi járásban. Itt született Cserépfalvi Imre könyvkiadó.

meg is sebesült, hasba kapott szilánkot, nem tudtunk egyebet csinálni, hanem négyen a földön kúszva a pokrócán húztuk vissza az elsősegélyhelyre.

November hatodikán megegyeztük volt, hogy mi karácsonyra hazamegyünk, akár gyalog is. Gondoltuk, hogy az oroszok átmennek rajtunk, s akkor el tudunk jönni. De eleinte még maradtunk, nehogy fogságba vigyenek. Sok szalmakaszaly volt, s mi Gyulával bebújtunk az egyik alá. Pedig jól tudtuk, hogy amikor visszavonulás lesz, azokat mind felgyújtják, de mi mégis bebújtunk... Hát egyszer olyan harc van...! Örvendettünk, hogy itt vannak az oroszok, s akkor mi gyalog hazamegyünk karácsonyra. Félni féltünk, hogy ha a kaszalyt megtalálják gyújtani, akkor mi lesz, de aztán elcsendesedett minden... Amikor kimásztunk, hát az istálló előtt minden ötven méterre örök vannak. Azt hittük oroszok, de kiderült, hogy a miénkek. Amikor odamentünk, mondták, parancs van, hogy ne eressenek el minket.

Be a parancsnokságra, az egy pincében volt, ott eleget hazudoztunk, hogy így volt, úgy volt. Aztán egyszer azt mondják az egyiknek, hogy menjen ki, s hívjon négy embert. Kiadták a parancsot, hogy kettő ügyel reám, s kettő Gyulára. Az volt aztán egy éj...! A sötétben egy ceruzával írogattam, hogy ha hazamentek, mondjátok meg, hogy hol haltam meg... Mert, ugye, ki volt adva parancsba, hogy reggel kihallgatás, és lőnek is fejbe. Reggel ki is vittek Mezőkövesden a pusztára, ott valami kórorok voltak egymásnak állítva, s minden kettő oda kellett álljon egy mellé, ásson egy kicsi gödröt s megbújjon oda. Én láttam, hogy jön a zászlóalj, hát leültem egy kévére, tudtam, hogy lőnek fejbe. Kicsit ültök ott, s hát az egyik fogja a hasát. Vesszük elé a sebkötöző csomagot, mert ugye mindenkinek volt, hát arra fogja a bal kezét. Akkora lyuk volt a kézfejen, hogy átal lehetett látni. Én, hogy kötözni kéne, kötözni kéne, s indulok, de úgy elmelekedtem. Szilánkokat kaptam a lábamba. Mondom Gyulának, hogy gyere, te, mert megsebesültem. Azt mondta, hogy ő is meg, vállba kapott szilánkot. Aztán jött két csíki, a kezüket keresztben összefogták, én rárültem, a nyakukat megöleltem. Amikor nem lőttek, úgy vittek, s amikor lőttek, akkor a földön másztunk. A két csíki visszavitt az elsősegélyhelyre. Ott bekötöztek, injekciót adtak, s tettek szekérre. Aztán Mezőkövesden egy hordágyon áttettek egy kicsi mentőkocsiba, s vittek Nagykátára. Azon az este német doktorok operáltak, s másnap vittek Pestre. Tisztán emlékszem, hogy 505-ös

hadikórház volt. Ott is csak egy hét-formát tartottak, mert Pestet is akkor már bombázták, s kellett menekülni. Akkor visszavittek Nagykátára, ott voltunk egész karácsony másodnapjáig.”

BEVAGONÍROZÁS NÉMETORSZÁGBA

1. Bomhér Dénest újév hajnalán Hirschbergben³² szedték ki a vagonból.

„Arra ébredtem, hogy névsort olvasnak. Egyszer mondják, hogy Vitéz Ferenc... Az szentmártoni volt. Kiáltom, hogy gyere erre, legalább földiekül legyünk egyhelyt. Oda is jött, aztán egy szállodába kerültünk kétágyas szobába. Beszélgetünk az egészségügyiekkel, s hát keresztúriak, s a kolozsvári kórház volt oda menekítve. Aztán ott jó volt, mert az ételt úgy hozták fel tányéron, s abban jártak, hogy vajegy tányérral többet hozzanak, azt oda hozzánk tették le, s mikor az ételosztás lejárt, akkor együtt ettünk.

Amikor begyógyult a seb, azt mondták, ki a lágerbe, s melyik úgy van, vissza a vonalba. Elég rossz lágerbe vittek, hogy pontosan hol volt, arra nem emlékszem, de katonasággal tele volt alul, s válogatták az embereket, végül nekünk a padláson fenn a cserép alatt jutott hely. Vékonyan, mint a disznók alatt, egy kicsi szalma volt, ott kellett hálni. Ott összekerültem egy alsórakosival, Antal Árpádnak hívták, suszterlegény volt. Neki megvolt a köpenye és a pokróca is. Reggel, amikor felkeltünk, ő vette a köpenyt, én a pokrócot terítettem a hátamra, s mentünk ki az erdőbe, szedtük a bükkmakkot,³³ s ellegettük. Aztán mondták, hogy aki SS-es lesz, az visszakerül a vonalba, s vállalja, hogy tankokat robbant. Ez a Vitéz vállalkozott, s így elszakadtunk. Elég az, hogy a sok fázástól mellhártyagyulladás kaptam, aztán vittek egy másik kórházba (Die bolde Hausen³⁴), ott egriek voltak.”

2. Dáné Gábor alighogy kihallgatásra jelentkezett Kenézen, az egész zászlóalj felesküdt Szálasi Ferenc hungarista eszméire. Fogarasi százados vette át a zászlóalj-parancsnokságot, aki bejelentette: a székely híradó-zászlóalj áttelepül Németországba. Bár az első eligazításon

32 Település Németországban, azon belül Thüringiában.

33 A medvék kedvelt eledele.

34 Feltehetően Gieboldehausen alsó-szászországi városról lehet szó (a szerk. megjegyzése).

kérte, hogy a keleti frontra osszák be, 1944. december 21-én Németországba irányították.

„1945. február 6-án délelőtt 11 óraker, éppen amikor tantermi foglalkozásomnak vége lett – jegyezte fel Hindenburgban³⁵ –, megszóltak a szirénák, és lementünk a légópincébe. Tíz perc múlva az angolok megkezdték a bombázásokat, és telitalálat érte a laktanyánkat. Az egyik bomba az épület főbejáratát, a másik a kantinepület szakította teljesen ketté. Egy órai bombázás után feljöttünk a légópincéből, és úgy, ahogy voltunk – gázmaszkkal, sisakkal –, nekifogtunk a romok eltakarításához. Két óráig egyfolytában dolgoztunk, és sikerült lejutnunk a romokból elborított kantinba és a konyhahelyiségbe, ahol a legnagyobb meglepetésünkre a kész délebed épen megmaradt a sok száz éhes és megijedt ember részére.

A bombázások megkezdése után egy pár perccel megszakadt a központi világítás és a vízszolgáltatás. A villanyt már az első estére megjavították, azonban a vízszolgáltatást csak egy hét eltelte után kaptuk vissza. Egyszer én is voltam egy hatvan főből álló csoporttal a vasúthoz javítási munkálatokra. Itt körülbelül a németekkel és a foglyokkal együtt kétezren lehetünk, úgyhogy az aránylag elég nagy bombázás maradványait két és fél nap alatt közös erővel eltüntettük. Ez a bombázás volt életem második idegfeszítő pillanata. Az első Kolozsváron volt 1944. június 2-án.

Február 5-én ismét csak délelőtt 10 óraker légiriadó lett, és újból jöttek az angolok. A század a rörstorpi³⁶ nagy iskola óvóhelyére menekült. Egy félóra múlva megkezdődött a bombázás. Tőlünk 500 méterre hullottak le a szörnyű sorozatok, amelyek megreszkettették a pincében is a levegőt. Este kilenc óraker újból riadó lett, és tizenkét óráig állandóan zúgott a levegő a nagy légi csatától, amit a német vadászok vívtak az angol bombázókkal. Február 6-án a Rörstorpból menekülő rongyos, koszos, síró népek végeláthatatlan sorát néztem végig. Majdnem sírtam. Nem tudni, melyik percben ér el minket is ez a szomorú végzet, amelyik most a menekülő szegény német testvéreinket sújtotta.

35 A települést nem sikerült azonosítani.

36 A települést nem sikerült azonosítani.

Odalett minden reményünk, hogy ezt a háborút megnyerjük, és hogy majd hazamenjünk. Ráadásul elcsüggedésünket tetézte az, hogy rádióhallgatásaink közben a dolgok nem úgy kezdtek alakulni, mint ahogy azokat eleinte mi elgondoltuk. Ilyen érzések közepette kellett megérjem 1945. április 1-jét, húsvét első napját. Azon kívül, hogy gyengén voltam élelmezve, betegeskedtem is az utóbbi napokban. Húsvét után már »különös« eseményekre is vártunk. A rádiót állandóan hallgattuk, és az egész zászlóalj a tisztekkel egyetemben nagyon ideges kezdett lenni. Mert Magyarország területéről már csak Zala megyének a fele volt meg, és azt sem tudtuk, hogy mi miért és kiért harcolunk. Félelmünket és elkeseredésünket az is tetézte, hogy azt beszéltek: harcba vetésünk előtt beöltöztetnek minket is német ruhába. A heti »nemzetvédelmi« órákon kértük a mi tisztjeinket: hassanak oda, hogy vessenek be minket a keleti fronton, mert mi itt az országtól távol, idegen érdekeket harcolni egyáltalán nem fogunk.

Egymást érték a bombatámadások. Április 6-án már hallani lehetett a földi tüzérségnek a becsapódását. Ebből arra lehetett következtetni, hogy a front mindinkább közeledik. Az angol és az amerikai repülők állandóan röpködtek a fejünk fölött. 14-én is kivonultunk, mint előző nap, akadályt építeni. En egy 18 fős csoporttal Röschdolfnak³⁷ a dél-keleti kijáratánál dolgoztattam egy fontosabb útelágazás eltorlaszolásával.

Itt tartott az akadályépítésünk április 19-ig. Ezen a napon az angol tüzérek belőttek bennünket. Addig is volt a közelünkben kisebb-nagyobb becsapódás, de akkor már csak tíz méterre esett le mellém egy gránát. Szerencsére egy lövészteknőben feküdtem, és jobbnak láttam eliszkolni. Betámolyogtam az iskola légópincéjébe. Annyira megijedtem és ki is fáradtam, hogy ahogy beértem, azonnal el is aludtam. Amikor felébredtem, akkor mutatták a legények, hogy a hátam tiszta fekete a füsttől és a koromtól. És ezalatt, amíg én aludtam, a civilek már kétszer is kitűzték a lakásokra a fehér zászlókat, de a német hadsereg eddig még mindig leszerelte azokat.

Április 20-án tíz emberrel kimentem a falu határába fadöntögetni, amelyeket a tankakadályok építésére használtunk fel. Ez a terület az angol állásoktól körülbelül 3 kilométerre volt. Szép napsütéses délelőtt

37 A települést nem sikerült azonosítani.

lévén, az emberektől húsz méterre előremenve kifeküdtem a napra, és nyomban el is aludtam, mert éjszaka bizony nem nagyon lehetett aludni nyugodtan. Egy fél óra múlva egy nagy robbanásra ébredtem, az emberek kiáltottak, hogy őrmester úr, jöjjön, mert pont ide lőttek. Nekem már sok időm nem volt, csak azt tudtam kiáltani, hogy szaladjatok el, ekkor beugrottam egy kis árokba, és pár perc múlva tőlem tíz-húsz méteres körzetben vagy négy-öt lövedék csapódott le mellém.

Ma április 27-ét írunk, a napi munkálatok folynak rendesen. A körletünk még mindig a Chemnitz³⁸ mellett lévő Ebersdorf³⁹ falunak az iskolájában lévő légópincéje. Már egy hete, hogy az itteni erős harctéri tevékenység nagyon lecsendesedett. Nem tudni most pontosan ennek az okát, de alap van naponta egy-két tüzérségi becsapódás.

Sokat beszélnek arról, hogy itt az új Európa. Sőt, a világ újjászervezéséről is. De ebből nekem eddig nagy örömöm nem származhatott, mert Magyarországról vajmi keveset beszélnek, Erdélyről még csak egy mukkot sem említettek.

1945. május 5-én írom e sorokat. Április 17 óta, amióta utoljára jegyeztem volt pár sort, sok minden történt a nagyvilágban. Azóta meghalt Hitler, és mi mégis Németországban vagyunk. Várjuk a helyzet jobbra fordulását. Május elsejének az előestéjén, ahelyett, hogy a lányoknak zöld ágat igyekeztünk volna tenni, hát mi lövészgödröket ástunk éjjel három óráig, az angol állásoktól 500 méterre. Elgondoltam, mekkora nagy különbség van az ottani zöldágért menetel és az itteni lövészárokozás között.

Egy Jawa motorkerékpárral az utcán megjelent egy német főhadnagy, hátában egy fehér zászlóval. Elkiáltotta magát, hogy »Kamerad, hiate ales Deutschland recapitulat«. Bajtársak, ma egész Németország rekapitulált!⁴⁰ És erre mindenki örömujjongásban tört ki, földhöz vágunk mindent örömnkben, ami a kezünkben volt, és ezzel vége lett annak a hosszú és rettenetes háborúnak.»

38 Település Németországban, azon belül Szászországban.

39 Település Németországban, azon belül Szászországban.

40 A szöveg szerzője nyilvánvalóan helytelenül emlékszik az idézett mondatra, hiszen a rekapitulieren ige jelentése elismételni, összefoglalni. Az említett mondat így hangozhatott el: Kameraden, ganz Deutschland kapitulieren würde! (Szerk. megj.)

AMERIKAI FOGSÁGBAN

1. *Bomhér Dénes visszaemlékezése:* „Április 5-én a Die bolde Hausen-i⁴¹ kórházban fogtak el az amerikaiak. Átvizsgáltak, egyikük írta, amit mondtak, s hát másnap hozzák a kenyeret, s hoznak egy nagy sarkalat kalácsot is. Aztán annyi élelmet kezdtek hozni, hogy lassan nem is kellett a kenyér. Minden héten kettőnek adtak egy ötkilós csomagot. Adtak húskivonatot, eleinte azt gondoltuk, hogy cipőkrém, de aztán volt narancslekvár, baracklekvár, csokoládé, mazsola, s abban minden... 120 darab amerikai szivar is. Aztán én jól jártam, mert a társam nagy szivaras volt, így aztán a csomag az enyém, a szivar az övé lett. Jól éltem, de annyira gyenge voltam, hogy még a végéig se tudtam egyből elmenni.

Azt mondhatom, ha az amerikaiak nem fognak el, én akkor nem jövök haza, mert minden nap hússal éltem, s az fordította meg a betegségemet. Aztán még elkerültem a kórházból egy lágerbe, de ott is amerikaiak voltak, s a csomagot úgyanúgy kaptam. Ott szabadon lehetett járni, adtak is egy olyan papírt, hogy 100 km-es körzetben lehet bolyongani, s nem kellett se vonatra, se buszra fizetni. Ott annyi dolgunk volt csak, hogy jelenteni kellett, amikor a fánk elfogyott. Akkor adtak egy kocsit, s elvittek az erdőre, a legszebb fát kivágtuk, s csak annyit kellett vigyünk, hogy nekünk elég legyen.”

2. *Dáné Gábor naplójából:* „1945. május 9.: Körülbelül hetven kilométeres éjjel-nappali gyalogút után, megfeszített erővel elértük az első amerikai csapatokat. Wagner zászlós úr szóba állt az amerikai tisztekkel, és ők azt mondták, hogy jönni fog egy nagy tehergépkocsi, és abba dobjuk fel a fegyvereinket. Hát nem volt senkinél fegyver, csak a pisztolyainkat dobtuk fel.

*Owichau*⁴², 1945. május 12.: A szállásunk egy hatalmas lebombázott gépgyár. Kb. ötezren vagyunk benne, magyarok negyvenen, a németektől elkülönítve. Eddig a bombázás ette meg az idegeinket, most, hogy ennek vége, jön az éhezés... Az amerikai katonák velünk szemben eléggé udvariasak, de ez nem tesz semmit, ha állandóan éhesek vagyunk... Az az egy jó, hogy májusban vagyunk, szép az idő, és csendes, nyugodt helyen vagyunk...

41 Helyesen: gielboldehauseni (szerk. megj.)

42 A települést nem sikerült azonosítani. A napló szerzője szerinti leírás alapján – hogy Glauchautól 15 kilométernyire fekszik – talán az említett várostól 16,7 km-nyire fekvő Zwickauról lehet szó. (Szerk. megj.)

Owichau, 1945. május 14.: Most már csak az írás lett az egyedüli szórakozásom, amikor előveszem a szép kis vászontokból a már gyűröttté vált és sokat járt-kelt kis naplóm... Valahogy egy kicsit megnyugodva érzem magam, mintha egy kicsit odahaza is lennék...

Owichau, 1945. május 20.: A tegnap jött Magyarországról valaki, aki azt mondta, hogy megalakult az új kormány. Ekkor tudtuk meg azt is, hogy hazánk ismét csonkán maradt, nagyon csonkán. A kormány élére Dálnoki Miklós Béla, Serédi Jusztinián, Ravasz László, Echart Tibor és Károlyi Mihály került.⁴³ Még jobban elkeseredtünk, amikor megtudtuk azt, hogy Erdély újra csak Romániához lett csatolva. Bárcsak indulhatnánk hazafelé, bármi is vár ránk odahaza, mégis csak jobb lenne otthon...

*Glauchau*⁴⁴, 1945. június 4.:

Ma reggel 10 órakor váratlanul elhagytuk a Owichau-i tábort, és gépkocsival elszállítottak tizenöt kilométerre Glauchauba, egy másik fogolytáborba. Ezelőtt egy órával érkezünk meg.

Nagyon sokat gondolkozom azon, hogy mi lehet a helyzet odahaza. Mindjárt itt az aratás ideje, és vajon van-e, aki learassa a gabonát, ha egyáltalán az őszön és tavaszon vetni tudtak. Mert amikor én utoljára eljöttem hazulról, az apám is a fronton volt, és az anyám betegen az udvarhelyi kórházban feküdt, és a szegény érzékeny húgom mit is tudott odahaza egyedül csinálni. Nagyon sokat imádkozom, hogy a Jóisten segítse meg odahaza mindnyájukat, és nyugodjanak meg abban, hogy nemsokára haza fogok menni. Nem tudom, milyen is lehet most az új román megszállás alatt a helyzet. Hallottam, hogy az új miniszterelnök, Gróza Péter, talán azt ígérte, hogy az erdélyi magyarság részére biztosítja a jólétet. Adná a Jóisten, hogy igaz legyen.

Drezda, 1945. június 22.: Amikor fogságba kerültem, nem gondoltam, hogy 24. születésnapomat is idegenben fogom tölteni. Ma azonban jóforma hírt hallottunk, ami egy kicsit felvidített. Azt beszélik ugyanis, hogy két napon belül hazabocsátanak. A régi tapasztalatok alapján azonban nem lehet hinni ezeknek.

43 A napló szerzője feltehetően az Ideiglenes Nemzeti Kormányra gondol, ennek azonban sem Serédi, sem Ravasz, sem Eckhardt Tibor nem volt tagja. Károlyi Mihályt 1945 áprilisában valóban meghívták a parlamentbe képviselőnek, de ő csak 1946. május 9-én érkezett haza, és Magyarországon nem is töltött be jelentősebb pozíciót. (Szerk. megj.)

44 Település Németországban, azon belül Szászországban.

Berlin, 1945. szeptember 11.: Amikor Drezdából elindítottak, kiadtak három napi élelmet. Azt mondták, Berlinből azonnal indítanak haza. Amelyik vonatból kiszálltunk, abba ültek fel a Romániába menő foglyok, akik között volt a szentpéteri Máthé Ferenc is. Megüzentem a szüleimnek, hogy élek, és nemsokára haza fogok menni.

*Trebbin*⁴⁵, *1945. szeptember 22.:* Két napon át voltunk Berlinben. Ekkor láttam, hogy ez a hatalmas város mennyire tönkre volt bombázva.... A város ekkor már négy részre volt osztva: angol, amerikai, francia és orosz zónákra. És már távolról szembetűntek azok a nagy arcképek, amelyeket a zónák elválasztásánál a legmagasabb házak tetejére felfüggesztettek. Akkorák voltak a Sztálin-, Lenin- és Molotov-képek, hogy elképzelni sem tudtam, miként lehetett ekkora képeket megalkotni.

Temesvár, 1945. október 6.: Reggel négy órakor ébresztő volt: katonas és fogolykorszakom utolsó ébresztője. Zuhogó esőben mentünk ki az állomásra. Reggel nyolc órakor indult a vonatunk Arad felé. Egy ismerős családnál töltöttük a vasárnapot, és részt vettünk az aradi vértanúk napján. Ezen a napon vágtam le zubbonyomról a rendfokozatot.”

ÚJBÓL RECSENYÉDEN

„1945. október 9-én kora hajnalban érkezett meg velünk a vonat Kacára – írja Dáné Gábor.⁴⁶ – Itt leszálltunk Albert Lajossal, és gyors iramban jöttünk hazafelé a nagy sárban, hogy virradatig hazaérhesünk. Így fejeződött be nehéz küzdelmekkel, éhezésekkel, szenvedésekkel telítüzelt hároméves kirándulásom, amelyekhez hasonlót nem kívánok senkinek, még az ellenségeimnek sem.”

„1946. április 22-én húsvét másodnapján jöttem haza – fejeződik be Bomhér Dénes története – , akkor volt a hűgomnak a lakodalma. S még mentünk locsolni. Mindenki meg volt lepődve, hogy addig nem tudtak semmit rólam, s hogy lehet, hogy mégis hazajöttem. 1949. február 19-én nősültem meg, addig legénykedtem, vizitáskodtam, jártam minden faluba.”

45 Település Németországban, azon belül Brandenburgban.

46 Kaca községhez tartozik Homoróddaróc település, ahol édesapám határórként szolgált 1944 tavaszán, amikor mind Dáné Gábor, mind Bomhér Dénes megkapta katonai kiképzését.

Obrusánszky Borbála

A BABVETÉS KELETI PÁRHUZAMAI

Ababból való jövendölés, ismertebb nevén a babvetés széles körben elterjedt jóslási módszer volt a Kárpát-medencei magyarok körében, és máig ismert elsősorban a moldvai magyarok, a csángók között, ahol többnyire asszonyok negyvenegy babszemből próbálják kiolvasni a jövőt, vagy próbálnak választ adni a hozzájuk forduló kérdéseire. E jóslás eredetéről és külföldi párhuzamairól viszonylag kevés tanulmány látott napvilágot Magyarországon. Jelen tanulmányomban a magyarságtól keletre élő népek hasonló jövendölési módszereit gyűjtöttem össze, és választ kerestem arra is, hogy honnan eredhet ez a különleges szellemi örökség.

KORAI ADATOK A BAVETÉSRŐL

A *Magyar Néprajzi Lexikon* meghatározása szerint a babvetés, bobolás nem más, mint jóslás babszemek segítségével. Asszonyok, férfiak egyaránt gyakorolták, s nemcsak a jövőt, hanem az elveszett állapot, családtag, szerető hollétét is meg akarták tudakolni. A magyar nyelvterületen végzett gyűjtések alapján valószínűsíthető, hogy a babvetés egykor az egész Kárpát-medencében ismert volt, hiszen vannak adatok a Szigetközéből, Zalából, Erdélyből, Moldvából és Bukovinából is.¹ A Czuczor–Fogarasi-féle szótárban a következő meghatározással szerepel a babvető: „Babonás ember, jósnő, javas, ki a babszemek ide-oda hányásából jövendöl, vagy valamely titkot, rejtélyt föl akar fődni.”²

A jövendőmondás tiltott tevékenységnek számított a kereszténységben, maga Szent István király (1000–1038) rendelkezik arról törvénykönyvében³, hogy a bűbájosokat, ördöngösöket és a jövendőmondókat a püspök ostoroztassa meg. Úgy tűnik, hogy a tiltás nem volt elég hatásos, mert a kereszténység előtti babonák és jövendölési módok

1 *Magyar Néprajzi Lexikon* 1. Babvetés, bobolás címszó.

2 Czuczor–Fogarasi I. kötet. 1. rész. 374. p.

3 *Szent István király Dekrétomai...* 32. fejezet. A bűbájosokról, ördöngösökről és jövendőmondókról. 2. §. Ha pedig jövendőmondók találtatnának, a kik hamuban s más effélékben mesterkednek, igazítsa meg őket a püspök az ostorral.

fennmaradtak, majd ezekről az írásbeliség széles körű elterjedésével, a 16. századtól írásos feljegyzések is készültek. Tudományos leírása az 1900-as évek legelején kezdődött meg. Sebestyén Gyula 1900-ban a varázsdobok kapcsán írt a babvetésről. A magyar néprajzkutató úgy vélte, hogy írásban legelőször az 1734-es szegedi boszorkányperben fordult elő a neve, amikor az egyik tanú azt vallotta, hogy a boszorkánysággal vádolt asszony 41 babszemből jósolt.⁴ Csefkó Gyula 1946-ban azonban kimutatta, hogy a babvetés legelső említése jóval korábbi, a 17. század legelejéről származik,⁵ Magyarai István *Az országokban való sok romlásoknak okairól* (1602) című művében fordul elő, ahol a szerző a jövendőmondások közé sorolta ezt a tevékenységet: „bűbáj, babonáság, varázslás, bab szemén és egyéb ördögfi képen való jövendőlés...”⁶ Ezt követően a babvetés mint ördögi praktika többször előfordul a boszorkányperekben. Erdélyben is feljegyeztek hasonló eseteket, például az Apor család Benkő Anna ellen bűbájosság és boszorkányság miatt indított perében (1753–60) a tanúvallomások között olvassuk a babvetésről.⁷

E jövendölési móddal a magyar prózairodalomban is találkozhatunk már a 19. század elején, Perecsényi Nagy László *Szakadár esthonnyai magyar fejedelem bujdosása* című hőskölteleményében (1802). A műben a főhős, Szakadár tengerre száll, hogy új hazát keressen magának. Otthon maradt mátkája, Bugga keservesen bánkódik utána, mire Zombra, Bugga néneje azzal vigasztalja, hogy majd varázslással visszahozza kedvesét. A költeményben ezt olvashatjuk: „Avagy egy detteni Űkki rostát vethet, / Akárkit babjával vissza is kergethet.”⁸

A 20. század elején Kertész Manó röviden összefoglalta a babvetés lényegét: „A számtalan fajta bűbájoskodás egyik kevésbé ismert változata a babvetés, ennek emlékét őrzi a következő hasonlat: »Motyog, mint a babvető boszorkány.« Van még egy: »Beszél mindig, mint a babvető.« A babvető boszorkánynak egy ilyen »motyogását« közlik

4 „Több tanú látta, hogy hányta az asztalra a babot széjjel, ide s tova. Az egyik még azt is rábizonyította, hogy az hordóbul lévő darabocskát azért kérte, hogy a midőn 41 paszullyal babonás mesterségét hányta, az deszkák közé vetette az paszulyt.” Sebestyén 1900. 444. p.

5 Csefkó 1946. 136. p.

6 Magyarai István 1911

7 Csefkó 1946. 138. p.

8 Tolnai 1903. 159. p.

velem Tolna megyéből: Babot vetettem a Sinai hegyen – kukulj, vakulj!”⁹

A magyar népi jogszokásokat kutató és a híres *Babonaszótár* egyik szerzője, Szendrey Ákos tanulmányában nemcsak a babvetés folyamatát írta le, hanem megpróbált párhuzamokat keresni más népek körében is. Müllerre hivatkozva említi, hogy a hegyi cseremiszeknél élt muzsang sámán 41 gyümölcsmagból jósolt, majd hozzáteszi, hogy a votják sámánok is 41 babszemet használtak.¹⁰ Ugyancsak ő idézi Munkácsi volgai tatár adatait, amelyben szintén 41 babszettel jósoltak, amelynek neve nujet borcaji.¹¹

Diószegi Vilmos bejárta a Kárpát-medence magyarok lakta településeit és gyűjtéseket végzett. Azt találta, hogy a gyergyói székelyeknél (Ditró), a szlavóniai magyarok körében, a néhai boszniai magyar faluban (Vucsiják), valamint Torontál megyében és Zala megye több településén is nyoma maradt ennek a jóslási módnak. Dobrin, Letenyén, Homokkomáromban és Margitán bab helyett borsót vetettek.¹² Megfigyelte, hogy több Kárpát-medencei településen, de a moldvai csángóknál is, vagy közönséges dobon, vagy szitán történt a babvetés. Gajcsánában, Bergyilán a csángómagyarok megfordított szitán jósoltak, a bukovinai székelyek megfordított szitán vagy málélapító deszkán vetették a babot. A magyar sámánkutató a szitát és a rostát a sámándob egyik változatának, és az egész jövendölési módot sámánisztikus eredetűnek vélte. Monográfiájában felidézve a jól ismert magyar gyermekmondókát: „Szita-szita péntek, szerelem csütörtök, dobszerda”¹³, megállapítja, hogy sok helyen dobszerda helyett zabszerdát énekelnek, de a babszerda változat is előfordul, amely szerinte a babvetésre, mint elterjedt jóslási módra utalhat. Különös módon keleti kutatóútja során nem jegyezte fel az ottani párhuzamokat, csak a dobverő-jóslásról és lapocka-jóslásról írt műveiben. Diószegi a magyar néprajzi adatok alapján úgy vélte, hogy a babvetés egy ősi, sámánisztikus jövendőmondó tevékenység lehetett.¹⁴

9 Kertész 1919. 143. p.

10 Szendrey 1956. 126. p.

11 A kifejezésből a nujet perzsa eredetű név, a borcaji pedig rokon szó a magyar borsó és a mongol borcsag (borsó) szóval.

12 Diószegi 1958. 180. p.

13 Diószegi 1958. 178. p.

14 Diószegi 1958. 178. p.

Pócs Éva néprajzkutató istenítéleti eljárásnak tartotta a babvetést, vagy ahogyan ő emlegette ezt a jóslási módot, a bobolást.¹⁵ Ennek a párhuzamait azonban nem az eurázsiai sámánhitben kereste, mint elődei, hanem előfordulásait Kelet-Közép- és Dél-Európában találta meg, szerinte ez a módszer elért egészen a Kaukázusig.¹⁶ A magyar táltos és a sámánizmusról írt tanulmányában úgy fogalmazott, hogy „a babvetés vagy bobolás pedig – jóslás szitába vagy deszkára szórt bab- vagy kukoricaszemekkel – egész Kelet-Délkelet-Európában ismert, a késő ókori Bizáncig visszavezethető divinációs eljárás.”¹⁷ A babvetés ókori vagy késő-bizánci eredete nem igazolt a történeti források alapján. Való igaz, hogy a görög–latin kultúrkörben voltak különleges jóslási és jövendölési szokások: az ókori Hellaszban ismerték ugyan a lóbabbal¹⁸ való jóslást, jelesül a Delphoi jósdában is használták, de nem a magyarhoz hasonló módon, 41 szemmel végezték, hanem csupán két babszemet tettek egy üstbe, és a kihúzott babszem – általában egy fehér és egy fekete – igen vagy nem választ adott. Délkelet-Európában a bosnyákok között a babvetés csak a muszlim hitűek között található meg. Egyes kutatók, például Raif Esmerovic úgy vélte, hogy a bosnyák babvetéssel történő jövendölés legközelebbi párhuzama a török jóslási forma, amelyet kumalagnak vagy fasulja falli-nak neveznek,¹⁹ és valószínűleg az oszmán hódoltság idejében honosodott meg a Balkánon.²⁰

A fentiekből látható, hogy eddig egyetlen magyar kutató sem vizsgálta alaposan a babvetés eredetét és lehetséges párhuzamait, holott – ahogyan azt alább látni fogjuk – széles körben megtalálható a Kárpát-medencétől keletre lévő térségben is.

A mai Oroszország területén a babvetés első írásos említése a 17. század közepéről való, amikor kötetbe gyűjtötték össze az oroszországi jóslási módszereket. Ebben említik a 41 babból való jóslást, amely nagyon hasonlít mind a magyar, mind az alább ismertetésre kerülő

15 Pócs 2017b. 65. p.

16 Pócs 2017b. 65. p.

17 Pócs 2017a. 21. p.

18 A többi babfajta csak az 1530-as évektől jelenik meg Európában, ugyanúgy, mint a kukorica. Előtte egyéb hüvelyes növényekkel vagy kóvel végezhettek a jövendőmondást.

19 Esmerovic: <https://esmerovic.com/en/tag/beans/>

20 Esmerovic L. 19. jegyzet.

mongol és bosnyák babvetéshez. A kutatók többsége szerint ez a szokás nem orosz eredetű. Wigzell elképzelhetőnek tartja a keleti eredetet,²¹ míg Ryan a babvetést perzsa jóslási módszernek véli, ahol 53 borsót használtak jövendőmondásra.²² Tsapina szerint a jóslás az északnyugat-kaukázusi *ubych* törzstől terjedhetett el.²³ A perzsáknál a Fatima nevét viselő jóslást nem babbal, hanem borsóval végzik, és 53 szemet helyeznek el egy szitán, majd a jóslást végző személy behunyja a szemét, és a borsókat két részre osztja, majd a részeket ismét két részre addig, amíg el nem fogynak a szemek. Ekkor a jós kinyitja a szemét, megvizsgálja a borsók helyzetét, és megadja a választ a feltett kérdésekre.²⁴ Ez a módszer eltér a magyar és a fent említett bosnyák és orosz példáktól. Hormozgan-tartományban (Irán tartományainak egyike), Bandar Abbasban ismerik a 41 csicseriborsóból való jóslást, és az Iráni Enciklopédia szerint az irodalomban és a népi gyakorlatban is megvan még a csicseriborsóból való jóslás emléke.²⁵

A perzsáktól keletre is ismeretes a babvetés, de ott más alapanyagokat használnak, a sztyepei térségben ugyanis régen nem természetettek hüvelyeseket, helyette kővel, birkatrágyával jósolnak, amelyet a középzásiai kazakok kumalaknak hívnak. Ez a jóslási módszer – a kutatók szerint – több száz éve használatos a mai Kazahsztán térségében, Kirgizisztán és Szibéria török népek által lakott vidékein. A jóslást sámánok végzik, akik ezzel a módszerrel fürkészik a jövendőt, amikor éppen nem révülnek. A kazahok úgy tartják, hogy kumalak olyan spirituális eszköz, amely átjárókat nyit az őseikhez.²⁶

Közép-Ázsia és Belső-Ázsia határán egykor az ujgurok állama virágzott, ahol számos történetet jegyeztek le. Talán a középkori ujur irodalomban található a legrégebbi adat a babvetésre. Xuang Tsang²⁷ híres kínai buddhista szerzetes nyugati utazásának ujur nyelvű változatában az olvasható, hogy zarándokútja során Nalandában találkozott egy híres jóssal, egy dzsain aszkétával, Nirgrantával, akitől

21 Wigzell 1998. 43–44. p.

22 Ryan 2002. 113–114. p.

23 Tsapina 2002. 313–319. p.

24 Donaldson 1938. 197. p.

25 <https://iranicaonline.org/articles/divination>

26 Blau 2000

27 Buddhista szerzetes a 7. században, aki gyalog ment el Indiába, hogy tanulmányozza a buddhista iratokat. Utjáról egy terjedelmes beszámolót készített.

érdeklődött a jóslási módszere iránt. Nirgranta fehér köveket kért tőle, majd egy vonalat húzott, és megkezdte a jóslást. Yakovlev szerint ez a kumalak – vagyis a 41 kővel való jóslás – első említése lehet.²⁸

A babvetés legkeletibb előfordulása Mongólia, ahol nem babból, hanem a fentiekhez hasonlóan 41 kőből jósolnak a sámánok, esetleg a buddhista szerzetesek. A köveket 41 helyről gyűjtik össze, folyókból vagy hegyekből. Az ország nyugati részén hovlogo a neve, a középső és a keleti régióban 41 kővel való jóslásnak nevezik. A mongol népek babonásan hittek jövendőmondóiknak, amint az Plano Carpini, IV. Ince pápa követének feljegyzéseiből is kiderül. Carpini eljutott a mongol nagykanok udvarába, és a következőt figyelte meg útja során: „A jövendölésekre, jelekből történő jóslásokra, áldozatmagyarázásokra, ígézésekre, bűbájlásokra sokat adnak, és mikor a szellemektől választ kapnak, azt hiszik, hogy Isten szól hozzájuk.”²⁹

A belső-ázsiai sztyeppei nomád örökséget megőrző nép sok kővel kapcsolatos játékot is megőrzött.

A BABVETÉS MENETE

Botezatu Victoria, klézsei adatközlő azzal magyarázta a babvetés népszerűségét Moldvában, hogy régen a távol élő rokonok, hozzátartozók nem tudtak máshogyan információt szerezni egymásról, és a babvetés révén próbálták megtudakolni, hogy jól vannak-e. A szerelmek is sokszor vették igénybe ezt a jóslási módot.³⁰ Az emberi élet számos kérdésére választ adó babvetés gyakorlata talán azért maradt fenn ilyen hosszún időn át az egyházi tiltás ellenére.

Szendrey Ákos a fenti adatközlőhöz hasonlóan foglalta össze a babvetés szerepét: „Állatok elvesztése esetén a babok állítólag megtudták mondani, hogy hová tűntek a jószágok, elkóboroltak-e vagy valaki eltulajdonította őket. A moldvai csángóknál a jövendőt olvasták ki belőle. Azzal akarták megtudni, hogy valaki, aki elment otthonról, visszatér-e még, vagy az ellopott dolgot próbálják általa megtalálni.”

Csefkó Gyula Erdélyben az alábbi jóslási módot figyelte meg: „Erdélyi tanárkodásom idején számos esetben láttam a babvetés gyakorlását, de az én szemem láttára mindig cigány asszonyok foglalkoztak vele.

28 Yakovlev 2008. 1. p.

29 Plano Carpini Úti jelentése 1247-ből. III.10. Közli: Györffy 1986.

30 Botezatu Victoria (Klézse) szóbeli közlése.

Legtöbbször csakugyan babot vetettek, de szükség esetén megtette a borsó, a kukoricaszem, sőt az almamag is. Ez utóbbit csak egyszer láttam alkalmazni. Fel is tűnt nekem, hogy noha volt bab a háznál, a vén cigányasszony mégis az almamaghoz ragaszkodott, mert azt – ő tudja, miért – hasznosabbnak tartotta. A művelet kerek fadobozon történt. Tetejére különféle vonalak voltak rajzolva, s a jóslat szerint lett kedvező vagy kedvezőtlen, hogy a dobozra hintett magvak miként helyezkedtek el a vonalak között azalatt, míg a jósnő jobbkeze ujjával a doboz oldalát ütögette. Motyogott is hozzá, de nem értettem, mit.”³¹ Egy Torontál megyei feljegyzés szerint a „babvetéskor negyvenegy szem babból vagy kukoricából jövőt jósolnak akként, hogy a jósoló a 41 szemet hármásával szétosztja, miközben mondogatja: »essék ötre: örömrre, essék hatra: haragra, essék hétre: szerencsére«, és a maradványból jósol.”³²

Búzás Dezső művében egy Tolna megyei adatot idézett: „Tolnában ezt motyogja a babvető boszorkány: »Babot vetettem a Sinai hegyen – kukulj, vakulj.«” Kertész Manó ebből azt a következtetést vonta le, hogy a babvetéssel átkot is szórtak mások fejére, mert némaságot és vakságot hozhattak valakire. Csefkó azonban cáfolta ezt a következtetést és így érvelt ellene: „Ennek a következtetésnek azonban az általam ismert adatok ellentmondanak. De magam is azt tapasztaltam minden esetben, hogy a babvetés, akárcsak a kártyavetés, nem varázsolás, hanem jóslás, jövendőmondás, és azt akarja tudtul adni, hogy pl. megérkezik-e valaki, vagy sem; áll-e pénz a házhoz, életben marad-e a beteg, férjhez megy-e hamarosan az eladó, fiú vagy leány lesz-e a születendő, stb., azaz hogy mi fog történni, mi nem a közeli jövőben.”³³

Wichmann Györgyné 1907-ben a moldvai csángók között végzett megfigyeléseiről így írt: „Közönséges dobos vagy szita hátán 41 szem kukoricával szerencsét, jövendőt mondanak, »boboznak«. Vannak boboló asszonyok is, férfiak is. Mikor bobolnak, nem szabad senki másnak jelen lenni, csak a bobolónak és annak, akinek bobol. Nekem is, férjemnek is egy férfi »bobolt« szitán. Míg egyikünknek jóslott, a másiknak ki kellett menni a szobából. A boboló kiszámol 41 szem kukoricát s a negyvenegyediket kettőbe harapja: egyik felét a szájában

31 Csefkó 1946. 137. p.

32 Borovszky 1912. 147. p.

33 Csefkó 1946. 137. p.

tartja az egész jóslás alatt, másik felét oda teszi a többi negyven közé. Ezt a negyvenegy kukoriczát a szitán (dobon) taláalomra három csoportra osztja; mindegyik csoportból addig vesz el mindig 4-4 szemet, míg mindegyikben csak négy, vagy annál kevesebb marad; a maradékot mindegyik csoportból lehúzza egymás mellé egy vízszintes sorba. A többi kukoriczát, melyet négyesével kiszámolt, most összekavarja és megint három csoportba osztja taláalomra, megint kiszámolja négyesével mindegyik csoportot és a maradékokat megint lehúzza az előbbi maradékok sora fölé egy második vízszintes sorba. A többi, négyesével kiszámított kukoriczát újból három csoportba osztja, újból kiszámolja négyesével és a maradékokat egy harmadik vízszintes sorba húzza le. Aztán abból a három maradék sorból mond jóslást. Ezt az eljárást háromszor ismétli meg, mindig jósolva. Aztán a kukoriczát mind egy csomóba teszi a szitára (dobra) s azt mondja: »Te dob, mondd meg ez igazat, te vaj eszverontlak, vaj ezek elszertülnek!« – s akkor öklével rácsap a szitára (dobra), mire a kukoriczaszemek szétszöknek, s most azoknak az állásából jósol; kiindulópont mindig a fél kukoriczaszem, s ahhoz viszonyítja a többi kukoriczaszem fekvése a jóslásnál. Aztán a kezébe veszi mind a kukoriczát s azt mondja: »Te dob, mondd meg ez igazat, de moszt ütöm ki e fenekedet!« – akkor rádobja a 41 szem kukoriczát a szitára (illetve dobra). Azoknak az állásából megint jósol.³⁴

Hasonlóan vetették a babot az oroszoknál is, a 41 szemet véletlenszerűen három kupacba rendezték, majd négy-négy csoportot alakítottak ki három sorban. Addig rendezték a szemeket, amíg az el nem fogyott.³⁵

A votjákoknál a sámán vett 41 babszem, szétszórta az asztalon a segélykérők előtt, megcserélte a babszemeknek egymáshoz való helyzetét, jól megnézte őket, s azután megállapította az áldozat helyét, napját, az áldozat bemutatóit és azok nemét.³⁶

A kazakoknál, a kumalaki változatoknál negyvenegy szárított birkaürüléket, babot vagy követ helyeztek el a földre egy kendőre, majd egyenként hozzáérintették azokat a jósló homlokához, mert ez állítólag megnyitja a harmadik szemet, lehetővé téve a második látást és az

34 Wichmann 1907. 290–291. p.

35 Wigzell, 1998. 43. p.

36 Szendrey 1956. 126. p.

intuitív észlelést. Ezt követően a varázsigéket addig ismételték, amíg a szellemős le nem szállt a földre, hogy felfedje a válaszokat. Ez egy kicsit a sámán révüléséhez hasonló. Ezután a jósló a köveket három kupacra osztja, majd négy-négy kavicsot vesz el minden kupacból, amíg 1-4 kavics nem marad, és ezeket egy kilenc négyzetes rácsra helyezi. Az oszlopokat ezután szétválasztja és átválogatja, így minden négyzetben 1-4 kő kerül a természet négy elemének egyikéhez: 1 a tűzhöz, 2 a vízhez, 3 a szélhez és 4 a földhöz. A négyzeteket sorok és oszlopok is határolják, amelyek testrészeket, múltat/jelent/jövőt, fejet és szívet, távolságot és mentális állapotot jelentenek. A képzett kumalakolvasók állítólag képesek látni, hogy a gyöngyök valóban úgy mozognak, ahogyan a gyakorlatlan szem nem látja.

Mongóliában már a kövek kiválasztása is fontos: azt tartják, hogy ha valaki a köveket a folyó vizéből vagy a völgyből gyűjti, akkor még hatékonyabb lesz a jóslás. A kő kiválasztásánál ügyelnek arra, hogy a gyűrűsujj köröm méreténél ne legyen nagyobb. A jóslás kezdeténél a 41 követ találomra három csoportra osztják, majd 4-4 követ fognak és a legfelső sorba helyezik. Ez képezi a fejet vagy az 1. sort. Aztán az első sor kivételével, összerakja újra a többi követ, és vág még 3-at a középső sor kialakításához. Ily módon 3 oszlop, 3 sor és 9 cella jön létre egy lábsor létrehozásával.

ÖSSZEGZÉS

A fenti példákból láthatjuk, hogy Mongóliától a Kárpát-medencéig számos nép megőrizte az ősi babvetési vagy kővel történő jóvendőmondó módszert. Történelmi ismeretek nélkül nem is lehetne igazságot tenni, hogy vajon mely néphez lehet kötni a babvetés kialakulását és elterjesztését. Figyelembe véve viszont azt, hogy a hatalmas eurázsiai térséget az ókortól egészen a késő középkorig sztyeppei lovas népek uralták (ők végeztek hódításokat számos egyéb térségbe, például a Balkánra, a Bizánci Birodalom területére, stb.), s ezen a területen a sztyeppei műveltség és a sámánisztikus hitvilág dominált, vélhetően az ők különleges szellemi örökségük lehet a babvetés, amelyet más, meghódított népek is átvettek a középkor folyamán.

IRODALOM

Blau, Didier

2000 *Kumalak: Mirror of Destiny. Ancient shamanic wisdom from Kazakhstan to reflect your past, present and future.* Connections Book Publishing Ltd.

Borovszky Samu

1912 Torontál vármegye népe. In *Magyarország vármegyéi és városai.* Budapest, Apollo Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság

Czuczor Gergely – Fogarasi János

1862 *A magyar nyelv szótára.* I. kötet. Pest, Emich Gusztáv Magyar Akadémiai Nyomdásznál. Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-szotara-czuczorfogarasi-55BEC/b-57DFC/babveto-57E8D/> (Utolsó letöltés dátuma: 2023. január 31.)

Csefkó Gyula

1946 Szólásaink történetéhez és magyarázatához. *Magyar Nyelvőr*, LXX. évf. 129–140. p.

Diószegi Vilmos

1958 *A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben.* Budapest, Akadémiai Kiadó

Donaldson, Bess Allen

1938 *The Wild Rue. A Study of Muhammadan Magic and Folklore in Iran.* London, Luzac And Co.

Györffy György

1986 *Julianus barát és a Napkelet felfedezése.* Válogatta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Györffy György. Fordította Györffy György és Gy. Ruitz Izabella. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó

Kertész Manó

1919 Babvető boszorkány. Magyarázatok, helyreigazítások. *Magyar Nyelvőr*, XLVIII. évf. 143. p.

Magyar Néprajzi Lexikon 1 A–E

1977 Főszerkesztő: Ortutay Gyula. Budapest, Akadémiai Kiadó. Forrás: <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/1-456.html> (Utolsó letöltés: 2023. január 31.)

Magyari István

1911 *Az országokban való sok romlásoknak okairól. Sárvár 1602.* Régi magyar könyvtár (27). Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. Elektronikus kiadás: http://real-eod.mtak.hu/3593/1/MTA_Konyvek_245821_000818045.pdf

Pócs Éva

2017a A magyar táltos és a honfoglaláskori samanizmus. Kérdések és felvetések. *Ethnographia*, 128. évf./1. 1–46. p.

2017b A dob és a rosta. Újabb gondolatok a magyar sámándobokról. *Aranyhíd. Tanulmányok Keszeg Vilmos tiszteletére.* (szerk. Jakab Albert Zsolt – Vajda András) Kolozsvár, BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézet – Erdélyi Múzeum-Egyesület – Kriza János Néprajzi Társaság, 59–72. p.

Ryan, William Francis

2002 *The Bathhouse at Midnight: An Historical Survey of Magic and Divination in Russia*. Pennsylvania, Pennsylvanian University Press

Sebestyén Gyula

1900 A magyar varázsdob. *Ethnographia*, XI. évf. 433–446. p.

Szendrey Ákos

1956 Babvetés. *Néprajzi Értesítő*, XXXVIII. évf. 119–129. p.

Szent István király Dekrétomainak Második Könyve

Forrás: <https://mek.oszk.hu/01300/01396/html/01.htm> (Utolsó letöltés: 2023. január 31.)

Tolnai Vilmos

1903 Rostát vet. *Ethnographia*, XIV. évf. 158–159. p.

Tsapina, Olga

2002 Something Old, Something New: Continuity and Modernization in Eighteenth-Century Russia. In *Eighteenth-Century Studies*. Vol. 35, Number 2, Winter 2002, 313–319. p. John Hopkins University Press

Wichmann Györgyné

1907 A moldvai csángók szokásaiból. *Ethnographia*, XVIII. évf. 287–294. p.

Wizzell, Faith

1998 *Reading Russian Fortunes: Print Culture, Gender and Divination in Russia from 1765*. Cambridge, Cambridge University Press

Yakovlev, Victor

2008 Divination about the Way and the Way of Divination among the Turkic People. In *Permanent International Altaistic Conference (PIAC) 51*. Bucharest

Emlékek, 2022

(olaj, vászon, 20 x 34 cm)

Balogh László

NAPLÓ

A húsz éve elhunyt Balogh László író, újságíró, könyvtáros (Csíktaploca, 1946. május 21. – Sepsiszentgyörgy, 2003. február 5.) 1989-től haláláig vezetett – hosszabb-rövidebb megszakításokkal – naplót. Írása részben a kommunizmus és rendszerváltás kordokumentuma is, ugyanakkor egy alkotó ember belső vívódásának lenyomata. A kéziratot felesége, jogörököse, Molnár Lídia bocsátotta a Székelyföld folyóirat rendelkezésére. Ebből a Naplóból közlünk most részleteket. A naplóbejegyzések előtt álljon itt a szerző 1999-ben datálódott önéletrajza, ami a személyességen túl szintén egy hányatott korszak tükré. (A szerk.)

ÖNÉLETRAJZ

1946. május 21-én születtem Csíktaplocán. Középiskoláimat Sepsiszentgyörgyön, az akkor már 1-es számú líceummá lefokozott Református Székely Mikó Kollégiumban kezdtem, majd 9-ik osztálytól kezdve a mindközönségesen leánylicinek nevezett 2-es számú líceumban fejeztem be, 1964-ben. Egy év tanítás után – Sepsimagyaróson és Kálnokon –, 1965-ben felvételiztem a marosvásárhelyi Pedagógiai Főiskola román–magyar szakára. A Securitate gyakori zaklatása miatt otthagynva a főiskolát, átiratkoztam a látogatás nélküli tagozatra, és elmentem Szovátára könyvtárosnak.

Irodalmi tevékenységemet versek publikálásával kezdtem. Első versem 1967-ben jelent meg a bukaresti *Ifjúmunkás* című hetilapban. Végzettségemnél (tanár és könyvtáros) és szakmámnál fogva életem jórészt a könyv szolgálatában telt, emiatt egy időben keveset és ritkán közöltem, ritkán is közöltek különben, mivel nem tartoztam a hivatalos irodalom képviselői közé. (...) Első kötetem, a *Családi kép* (Kriterion, Bukarest) viszonylag későn, 1982-ben jelent meg, majd ezt követte 1986-ban a *Hajó a tárgyalóteremben* (Kriterion, Bukarest), 1995-ben a *Négerék a szekrényben* (Dacia, Kolozsvár), 1995-ben a *Szivárgás* (Pallas-Akadémia, Csíkszereda), 1997-ben *A Jóisten nem szállt le Bükszádon*. 1999-ben *Múltbirtokosok jövő nélkül – kilenc élettörténet a villogó jelszavak mögül* (Pallas-Akadémia, Csíkszereda), aztán a *Történelem a*

homlokráncban – *Gidófalva, 1950* (Charta Kiadó, Sepsiszentgyörgy), szintén ugyanebben az évben jelent meg a *Szelleminduló* – szocreál kocsmafreskó –, az Erdélyi Magyar Irodalomért Alapítvány 1999-es kisregénypályázatán díjazott kisregény a *Három díjnyertes kisregény* című közös kötetben, a csíkszeredai Pallas-Akadémia gondozásában.¹

Az első négy kötetem regény vagy kisregény, az azt követő három (*A Jóisten nem szállt le Bükszádon*, a *Múltbirtokosok jövő nélkül*, valamint a *Történelem a homlokráncban*) a múlt rendszer politikai meghurcoltjainak portrégyűjteménye, ugyanis elsők között voltam, aki folytatásokban, egyszerre több lapban is közöltem ezeket a történelmi dokumentumokként is felfogható és kezelhető „élettörténeteket”. Így aztán a szárazajtai bárdos magyarírtástól a kollektivizálásig, ötvenhat romániai utórezgésétől a kulákok kitelepítéséig széles paletta jelent meg ezekben az írásokban. (...)

Munkahelyem szerint dolgoztam eddig a szováta városi könyvtárban, majd a sepsiszentgyörgyi könyvtárban (1970–1985), ahol úgy érzem, hosszú éveken keresztül fontos tevékenységet végeztem az állomány feldolgozásában, valamint író-olvasó találkozók szervezésében és a községi, városi könyvtárak tevékenységének az irányításában.

A megyei könyvtárból 1985-ben a rám nehezedő nyomás miatt távoznom kellett, és az autóvillamosági gyárban helyezkedtem el, szintén könyvtárosi beosztásban, ahol az állomány szakszerű feldolgozása mellett sikerült jól működő könyvstandot, valamint író-olvasó találkozókat szerveznem.

1990-ben a sepsiszentgyörgyi Bon Ami Kiadó és könyvkereskedés élére kerültem, ahol sikernek könyveltem el a kiadói tevékenység beindítását, amelynek során több mint tíz kiadvány látott napvilágot. (...)

1999-től rokkantnyugdíjas vagyok és erőmhöz, meg lehetőségeimhez mérten írásaim révén próbálok megkapaszkodni a világban.

Sepsiszentgyörgy, 1999. október 20.

Balogh László

1 Ezt követte 2001-ben *...és te hol voltál, Szent György?* (Charta Kiadó, Sepsiszentgyörgy), 2002-ben a *Tiszt úr, a kezem* (Polis Kiadó, Kolozsvár), 2003-ban pedig a *Jeruzsálemben boldog lettem volna* (Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda). Ez utóbbinak a megjelenését már nem érthette meg, röviddel előtte elhunyt. Balogh Lászlónak ezt követően még egy posztumusz kötete jelent meg, 2013-ban, *Maroknyi Székely és más hátrahagyott történetek* címmel (Charta Kiadó, Sepsiszentgyörgy). (A szerk.)

NAPLÓ

Minden napló tulajdonképpen palackposta a maga nemében, mert rajta keresztül és általa próbálunk kitörni a szigetünkről, hiszen képtelenség és lehetetlen is átúszni a magány csendes óceánját.

Olyan ez, mintha az írás egy delejes kapcsolatot teremtene köztem és a Teremtő között. Ilyenkor aztán olyan biztonságban érzem magam, mintha ezen a delejes kapcsolaton keresztül bármikor eljuthatnék hozzá és a számomra fenntartott biztonságba. Isten ilyen hajnali közelsége már szinte templommá avatja a dolgozószobámat. Hát ezért mondom azt, hogy én csak tolmács vagyok. Nem vagyok zseni, eszköz vagyok az Úr kezében, amelynek az a dolga, hogy közvetítsen. És hogy ennek a feladatnak meg tudjak felelni, kaptam némi tehetség(et). De ez a tehetség sem az enyém. Olyan, mint egy munkaeszköz, amivel munkavégzés után el kell számolni.

Tulajdonképpen mindenki előtt ott van a boldogság, csak észre kell venni, és ez nem kívülről fakadó, valami idegen dolog, hanem az a harmónia, amit az ember kiépít magában, amivel kitölti az önmaga és szerettei közötti űrt, amivel megrövidíti vagy megnyújtja a társai közti kapcsolatot. És ez a harmónia nem lehet más, csak isteni eredetű, mert az optikaváltás, a megnyugvás Istenhit nélkül nem valósítható meg. Most már tudom.

Irtózom ettől a notesztől, akár az első hótól; félttem, hogy tisztasága, ártatlansága hiábavalóan vész el. Vele együtt magamat is félttem. Félttem a hiábavalóságtól, az elpazarolt energiától, a fölösleges léttől. Elolvadni értelmetlenül, mint a hó. De a hó nem értelmetlen, még csak nem is haszontalan. Ha így van, akkor a hasonlat sántít, hiszen a hó, ha nem is tesz egyebet, de eltakarja a nyár és az ősz szemetét. És akkor... Mégsem sántít a hasonlat. Tetszhalott fekszik a hó alatt. Tetszhalott vagy lassú halálra ítélt? A látszat az utóbbi mellett szól, de inkább mégis tetszhalotról van szó.

Ma azt mondtam a főnökömnek, hogy vannak körülmények, amikor az egyetlen hasznos cselekedet, ha átmentjük az emberségünket. Ha megmaradunk embernek, magunknak, annak, akik voltunk.

Furcsa jelenség – egyre inkább tapasztalom – az, hogy az alantas győzelem megszépíti a kisemberek kínkeserves nyolc óráját, amit

munka nélkül szeretnének átvészelni. Alantas győzelem, mert másként nem nevezhetem azt, ami arra kényszeríti a törpéket, hogy rávegyenek arra, hogy meggyőződésed ellen cselekedj. Miért? Mert akkor nem vagy különb náluk. Akkor nem nősz a középszer fölé, ha megalázhatnak, akkor elfogadnak. Hát nem szép! Világéletemben magányos voltam. Én nem fogadom el őket, s ők megalázottan elfogadnának engem. Nevetséges. Kisemberek és kis kor bosszúja, ha az értelmiség tehetetlen, nincs is szükség rá. Milyen író az, aki gyárban dolgozik, hajnalban kel, gyalog jár munkába és már a válása is elavult pletyka? Azt hiszi az a hülye, hogy ilyen helyzetben és körülmények közt törődik is valaki vele. Persze, hogy törődik, csináljunk tucatembert belőle is, olyant, mint mi vagyunk. (Dátum nélkül)

Egyik ismerősöm a napokban megkérdezett: „Írsz valamit?” Azt válaszoltam: „Még van, akinek?” A kérdés hirtelen olyan meggondolatlan, olyan költői kérdés volt, amit az ember jobb híján tesz fel. Jogosságáról és a tartalomról, amit takar, csak később győződtem meg, amikor már kezdett leülepedni a „búcsúkörut” élményanyaga.

Ha egyébre nem, de arra mindenképpen jó volt ez az út, hogy az ember rádöbbenjen a szivárgás intenzitására. Jelen pillanatban már olyan mértéket öltött ez, hogy nincsenek teljes családok, nincs egy família sem, amely ne aprózódott volna szét. Csak magam körül szétnézve, unokabátyám, unokahúgaim, nagynéném, két sógorom. De legbeszédeesebb a Szalontáról Váradra utazásom. Haton utaztunk, köztük három fiatalasszony, akik kitelepedésük útját egyengették. A hatból három egyetlen fülkéből. Állítólag több mint harminc ezren hagyták el az országot. Írjak? Kinek? Én ennek a közösségnek szeretnék írni, az, aki elment, ma talán még megért, de holnap, holnapután számára minden idegen lesz, amiről én szólhatnék.

Jóvá lehet tenni az elvetélt sorsokat a porba ragadt reményeket, fel lehet hevíteni annyira az érzelmeket, hogy a szétszakadt kapcsolat, barátság, rokoni szál újra összeforrjon?

És ki menti fel a kukoricatáblákat, amelyek hullákat teremnek? (Dátum nélkül)

(1989) Jan. 19.

Útlevel! Ablak a világra. De ennek az ablaknak a megszerzése komoly erőpróba. Olyan, mintha gránitból kellene kivágni. Már maga a nyomtatvány egy típuskérés (amit a vállalat vezetőjének kell benyújtani). De ez nem elég, mert újabban a sok aláírás mellé még kérést is kell írni, meg kell indokolni az utazást és csak igazán nyomós okkal fogadják el. Tehát ez nem jelent mást, mint kérést illeszteni a kérés mellé a nyomaték kedvéért.

A minap hallottam a rádióban, hogy nálunk hagyományos értelemben vett értelmiségről már nem beszélhetünk, mivel az értelmiség beolvadt az alkotó munkásosztályba és az értelmiség annak egy rétege. Tovább menve az is kiderült, hogy jelen pillanatban a munkásosztály olyan magas intellektuális szinten áll, hogy nyugodt lélekkel beszélhetünk **ÉRTELMISÉGI MUNKÁSOSZTÁLYRÓL**.

Kezembe került „egy új könyv”: Az észak-erdélyi katonai közigazgatás a címe. Alapos munka, jó ötszáz oldal, alapvető „tárgyilagossággal” és tárgyi bizonyítékokkal. Nem vitázom vele, mert nem ismerem a tényeket, és különben is a sorok mögül kiérződő gyűlölettel nem lehet vitatkozni. Mindenesetre a hangnem „tárgyilagosságát” cáfolja a mai valóság, az „érett kukoricatáblák”, a modernizálódó falvak, az iskolák, amelyek tágra nyitják kapuikat a jövőnek, a mindennél beszédesebb újságok, stb.

De feltételezem, a 18-tól addig eltelt időszakról egy szó sincs, mint gondolom, arról sincs, hogy a Tanácsköztársaság kinek a fegyveres beavatkozására bukott meg.

(1989) Febr. 20.

Olvastam, hogy a Szingapúrban fogvatartott ausztráliai és amerikai foglyoknak hetente adtak egy tojást. Ugyanebbe a témakörbe vág Örkény István: *Lágerek népe*, ahol többek között megemlékezik arról is, hogy a szovjet fogolytáborok lakói 60 dkg kenyert kaptak napjára. A lényeg Örkény fejtegetésében nem az étel mennyiségére tevődik, mivel józan számítása szerint a napi adag, ha nem is volt bőséges, de elégséges volt.

Érdekesen és találóan állapítja meg, hogy ha több lett volna a kaja, az éhség állapota akkor is felszínre tört volna, mert ez lényegében a

szabadságvesztésnek, a honvágnak, a semmibe vételnek a konkrét megtestesítője, vagyis a külvilágtól és saját világuktól elzárt emberek összes fájdalmai ebbe a csomópontba futottak össze. Ezért voltak állandóan éhesek.

Furcsa dolgokat tapasztalok magamon; evés után néhány percre csikaró és bénító éhségérzet fog el. Vajon a tudatalatti játszik titokban Örkény fentebb vázolt gondolataival vagy biológiai alapja is van? Nem hiszem, mert havonta gondosan megvásároljuk az öt tojást az egyebek mellett és a napi 30 dkg kenyér sem marad el. És a többi is mind megtalálható a napi sajtóban.

Hallottam, hogy a megyében tanító román ajkú tanárok között akad olyan, aki egyáltalán nem tart órát a magyar gyermekeknek.

Mi ez vajon?

A tanár megvetése a közösség iránt, aki nem érti meg a szavát és emiatt hiábavalónak tartja a fáradozást, mert tudja, hogy a betonra elszórt mag nem fog kicsírázni?

Vagy pedig egyfajta tiltakozás egy „értelmetlennek” vélt intézkedés ellen, ami megfosztja őt, mint tanárt, hogy anyanyelvi közegében végezze a dolgát, olyan közösségben, ahol minden kin és felesleges erőlködés nélkül is végezhetne jó és hasznos munkát?

Ebből a lehetetlen helyzetből mi származhat?

Az egymás mellé kényszerítettek a kényszer hatására feltehetően a könnyebbet választják, egymást fogják meggyűlölni.

A tanár megpróbálja és minden valószínűség szerint kibírja valahogy a 3 éves próbaidőszakot és utána elmegy a vidékről, az igazgató hallgatólagosan fejet hajt a probléma fölött, hogy ne okozzon fölösleges gondot, a gyermekek pedig három évig lubickolnak a könnyű életben, míg aztán valamilyen vizsgán rádöbbenek, hogy már a startot behozhatatlan hátránnyal kezdik.

(1989) *Március 31.*

Élek, mint akit kerülget a halál, s előszele, a várakozás lebénít, tetetlenségre kényszerít. Jó volna felébredni végre, mert veszélyes ez az állapot, hiszen egyenlő a beletörődéssel s testi, szellemi leépüléshez vezethet. Nem vagyok pszichopata, de már magamon érzem jeleit; maga a tespedés, a tunyaság is ezt igazolja, erre vall az is, hogy hagyom, mind jobban öleljen körül az iszap.

Rossz bizonytalanság határozza meg napjaimat. Már-már úgy érzem magam, mint egér a macska szemének bűvöletében, jöjjön már végre akármi, teljesedjen be a bizonyosság, ami az emberre vár, csak szűnjön meg ez a vizslató és bénító csend. Tudom, hogy tudnak rólam, figyelnek, számon tartanak, magamban érzem a készülődésük nagy lázas csendjét, és tehetetlen vagyok, a test és lélek lassú széthullása nem segít, csupán növeli a szégyenérzetet, a megalázást az egyre súlyosbodó leértékelődést. Nem képzeltés, M.-en mérem le mindezt. Napok óta kerülget, hűvös, tartózkodó, akár a rossz lelkiismeret. Nem mer szembenézni velem, mert tud, mert hallott valamit és „tudását” nincs bátorsága megosztani velem.

A napokban fiam tragédiájában átéltem az én ifjúkori megrázkódtatásomat. Fiam legjobb barátja végképp elment Ausztriába. Tudtam, hogy elmegy, hiszen többször is említette nekem, s én minden alkalommal szótlán maradtam, hagytam, hogy próbálja maga megoldani a gondját. Hiába! Az ember ilyen esetben tehetetlen. Sírva ült a sötét szobában, nagy, gömbölyű, hideg könnycseppek csorogtak le az arcán, mint megfáradt öregembernek, ha még a múltat sem tudja felidézni. Melléje ültem és hosszasan hallgattunk. Végül megtörtem a béna csendet. Tudom, hogy most vigaszt vársz tőlem – mondtam –, azt várod, hogy bölcs tanácsot adjak, az időre hivatkozzam, arra, hogy majd kötsz új barátságokat, ami majd feloldja a régit, de nem mondok ilyesmit, mert nem oldok meg vele semmit, és a te pillanati hangulatodra nem vigasz ez.

Talán jó is volt, hogy nem bonyolódtunk bele jobban, mert láttam rajta, nem is annyira a barát elvesztése fáj neki, mint az, hogy a társa megszabadul mindattól, amiben ő kénytelen lesz továbbra is maradni. Most utólag meggondolva, valószínű, azt is el kellett volna mondjam, hogy az ausztriai sors sem lesz éppen paradicsom, de hallgattam, mert az egésznek abban a pillanatban „savanyú a szőlő” hangulata lett volna.

Elmondhattam volna az én tragédiámat. Kb. olyan idős lehettem én is, mint ő, amikor életem nagy szerelme, a szép barna zsidó lány, V., egyik napról a másikra szó és búcsú nélkül itthagytott. Akkor leszűkült előttem a horizont és értelmetlennek láttam az életet. Azóta egyre nagyobbra nő az űr, ami a búcsúval vagy búcsú nélkül távozóknak után marad.

Lám, sógoroméék is elmentek. Számba kellene venni lassan minden távozót, de félek, mert vajon szembe tudok-e nézni a kötelességgel, amit rám testáltak.

Életem mélypontjára érkeztem, legalábbis ahhoz közeledek. Ennyire ólomszürke az ég még csak '84-ben volt fölöttem. Ez, azt hiszem, még azon is túltesz. Értelmetlenül és hiába szivárog el minden napom. Szeretnék dolgozni, de nem tudok. Nem tudok, mert félek. Félek nekifogni, hogy nem lesz erőm hozzá. Félek a hangvételtől, amit akaratomon kívül is megüthetek, hiszen testem bármely pontját sértem meg, azonnal kibuggyan a vérem.

Rettegek attól, hogy mikor néz(n)ek át a vállam fölött és olvasnak bele gondolataimba, hiszen már talán éve múlt a „szektorista” látogatásának.

Nem tudok dolgozni, mert a kenyérgondok komor felhőit nem tudom annyira sem félretolni, hogy bár egy korty eget lássak.

Nem tudok dolgozni, mert elnehezült és rozsdamarta agynak napi 1-2 gondokkal impregnált szabad óra nem elégséges.

Reménytelennek és kiábrándítónak látok mindent. Hogy magamat mentsem, szűkítem a kört; a jelen pillanatot és nem a perspektívát.

Mélyponton élek, mert személyi és családi kapcsolataim is romlanak, s mindig azokat bántom, akiket nem kellene. Csoda ez? Hiszen az ingerült kutya is néha felé kap az őt etető kéznek.

Mélyponton vagyok, mert idegen testnek érzem a szívem, s a ritkán jelentkező fulladás napi vendég lett. Nem merek orvoshoz menni, mert rettent a vizsgálatnál járó tortúra, ijeszt, hogy egy életre gyógyszert kell szednem, félek megtudni a bizonyosat, rémiszt az, ha a bizonyosságot vállalom is, majd gyógyszerekhez nem jutok hozzá. Talán jobb is volna észrevétlen eltávozni.

Mélyponton vagyok azért is, mert munkahelyem is fokozottan alázmeg. Nem elég, hogy csökkent fizetés miatt leértékelt értékűnek érzem magam, még mást is kimér naponta.

Mélyponton vagyok, mert hatványozottan fáj a mást ért igazságtalanság. A tetten ért hamis jelszó a dolgozó hátán csattan. Egy beteg munkást, mivel azt a munkadarabot csak ő tudja elkészíteni, behívják éjszaka is dolgozni. Hajnalban elromlik a gép, abban az órában nincs autóbusszjárat, amivel hazamehetne, s míg javítják a gépet, addig ő egy csendes zugban elnyújtja gyötört testét. Valaki vagy valakik alva találják. Jegyzőkönyv, kivizsgálás, nyilatkozatok. A részlegvezető nem javasolja a munkás megbüntetését, mert valóban tud a betegségéről,

mege erősíti a tényt, hogy soron kívül a sürgős feladat miatt hívták be. Ennek ellenére mégis büntetés a vége.

Mélyponton vagyok, mert hallom, hogy J. panaszkodik, hogy milyen kevés a magyar könyv. Ez az ember hülye? Képmutató? Vagy másokat tart annak? Most ébred? Hol volt eddig? P. mondhatná meg, hogy mennyit ettük az agyát, amikor még némák voltak a vészharangok.

(1989) Április 8.

Azt mondják, hogy a legtöbb, amit tehetünk, a túlélés. Túl kell élni mindenképpen. A túléléssel egyetértek, de nem mindegy, hogyan, mindenképpen ez sok mindent, sok veszélyt rejt magába.

Túlélni – és hogy lehet mindenképpen túlélni, hogy az ember embernek maradjon – úgy, hogy megőrizzük minden emberi értékünket, emberi valónkat, összetevőnket, becsületünket, etnikumunkat, erkölcsünket s ezen belül önbecsülésünket. Hogy lehet mindezt megőrizni a „mindenáron” való túlélésben. Hiszen ha csak a pusztára létre koncentrálunk, az azt jelenti, hogy lemondunk mindazokról az értékekről, amelyek ma még meghatároznak bennünket, és különbbé tesznek másokhoz viszonyítva. Nem lehet csupán a pusztára létről szó, mert ha ez a lét a megőrzésben elveszíti díszét, a túlélés után tartalmatlanná válik és semmiben sem lesz különbség a száz vagy félszáz éve kivándoroltakénál.

Meg kell őriznünk mindazt, amivel még rendelkezünk: emberségünk, emberi önmagunk s mindazt, ami magyarságunk által európai meghatározást nyer, hiszen teljes értékűként számíthatnak csak ránk.

Érdekes, hogy a történelem olyan, mint a diák, vagy a rossz szónok; önmagát ismétli. Furcsa módon a múlt századvég és a mostani rengeteg kölcsönvonást hordoz magában. Valószínű, a jelenkor történései erre már rég felfigyeltek. A múlt század nagy problémái:

– Kelet-Európa nagy birodalmi bomlás jezeit hordozták magukban, lásd az Osztrák–Magyar Monarchiát, de recsegett és omladozott a cári birodalom is. A többnemzetiségű birodalmak felbomlása „történelmi szükségszerűség” volt. (O. M.) Ezen belül (egyik nyilvánvaló ok) a nemzeti, nemzetiségi mozgalmak erősödése. (A Balkán problémája, kísérletek a nemzeti államok megalakítására; Szerbia, Bulgária, a csehek és más népek mozgalma a nagy karhatalmak háttérmanővereivel.)

- A munkásosztály öntudatra ébredése, az egyre erősödő munkásmozgalmak.

- A nemzeti kisebbségek tiltakozásai, stb.

S ha fordítunk száz év történelmének a lapján és a jelenkor oldalán olvasunk bele, majdnem ugyanazt találjuk, talán csupán a sorrend más. A munkásdemokrácia az, ami élénkebb színekben jelentkezik, azért, mert pozitívabb eredményeket ért el. Szinte tíz év szakadatlan harc után a lengyel szolidaritás elérte célját; törvényes státust kapott, s jogot, hogy beleszóljon az ország és a nép sorsába. Fél esztendővel ezelőtt még csak kilátásai sem voltak erre. Igaz, szerencsénk volt a magyar „kísérleti laboratórium” ilyen irányú eredményeivel, meg a szovjet kezdeményezésekkel. De ezek ellenére is a tény tény marad, s győzelmük vitathatatlan. Ez mindenképpen bizonyág, hogy Kelet-Európában egy egészséges erjedés van kibontakozóban. A magyar „kísérleti laboratóriumról” még korai beszélni, mert annyira felgyorsultak az események, hogy egyelőre még ők maguk sem látnak tisztán. Kiengedték a szellemet a palackból, de még nem birkóztak meg vele. A megalakult pártok csupán ellenzékiességüket hangoztatják, de nagyon kevés van, amely valamiféle elfogadható programmal vagy platformmal rendelkezik. Pontosan rugalmassága és programja miatt az MSZMP az egyetlen esélyes arra, hogy látszólagos népszerűtlensége ellenére is a többiek orra elől elhódítsa a pálmát.

A szerb nacionalizmus fellángolása ijesztő példa Kelet-Európában. A koszovói eseményeket rövid időre követi az állandóan megújuló örmény-azerbajdzsán villongás.

A peresztrojka csak egy szép ígéret, üres keret, mely nem tud feltelni tartalommal még a látszólagos eredmények ellenére sem (gondolok itt a Balti államokra, ha lehet őket „állam státusként” emlegetni), mert ott vannak a grúzai események: 18 halott és majdnem kétszáz sebesült csupán azért, mert a grúzok is azt akarják, amit a lettek és észtek. S mi lesz tovább? Halottakból rakják ki az oszlopot, amelyen a jelszó áll: „Peresztrojka”.

Már régen kétkedem a meghirdetett program eredményességében, hiszen József Attila szerint „nem fog a macska egyszerre kint s bent egeret!” Szépek az (olvashatatlan szó) elképzelt reformtervek, csak éppenséggel nem találkoznak az alulról jövő elvárásokkal. És nem is fognak találkozni, mert az ütem lassú, késleltetett és a köznapi

emberben 70-80 éve felhalmozódott keserűség, elfojtott vágy, kiábrándultság vár megoldásra. Megoldásra és nem a problémák halogatására. Már pedig a jelen fázisban a megoldások részletesek, a problémák érintőlegeseek és ebből nem származhat más, mint a súrlódó felület növekedése. Mire egy gond megoldódna, addigra másik száz jelentkezik. Olyan, mint az omladozó ház, félős a javításhoz hozzákezdeni, mert ha egy támasztó pillért elveszel, az egész összedől. Hazugságon épült társadalmat a legkisebb igazság is úgy megrázhatja, mint a Richterskálán 6-7-es fokkal jelzett földrengés, mert nem lehet „békés forradalmat” csinálni csupán egy adott pontig, csak addig, amíg konvenió, az úton végig kell menni, mert ahogy egyik hazugság a másikat szüli, úgy egyik igazság a másik után kiált.

„Békés forradalom” szépen hangzik, de volt már egy ilyen, igaz, azt úgy hívták, „alkotmányos forradalom”, s mi lett belőle? A nagy győzelem, a kiegyezés. Hát nem hasonlít a két szörnyeteg, amelyeket azonos anyák szülnek: a „reálpolitikusok”. Mindenki bizakodással fordul Lengyelország és Magyarország felé (akárcsak 1848-ban). A magyarok fűt-fát ígérnek, de mi lesz a gazdasággal? Azt hiszem, gazdasági érdekből rehabilitálták Nagy Imrét, Mindszentyt. Valószínű, arra számítanak, hogy az '56-os disszidensek, akik már nyugaton megszedték magukat, ebben vágyaik teljesülését látják, s kuporgatott dollárjaikat hazahozzák a hazába, amely zokogó könnyek és kokárdák közt öleli keblére őket. Hajlandó vagyok egy vak lóba fogadni, hogy ez a hátsó gondolat a mozgatórugó.

A lengyeleknél győzött a szolidaritás. Hurrá! Csak éppen azt nem értem, hogy Walesanak mi szüksége van a legfelső tisztségre jelöltetnie magát, hiszen tudnia kell, hogy ha netalán győzelmet arat, minden eddigi ideálját fel kell adnia, többé már nem lesz önmaga, hanem az, akivé a hatalom és a hatalom árnyékában meghúzódó erők gyúrják, mert valójában – sok esetben – hatalmasabbak az árnyékban meghúzódók, mint az, aki a jogot szorongatja markában.

(1989) Április 21. (Uo., kórház)

Nézzünk hát szembe!

Miért vagyok itt?

Hosszú história, mert emberek vesznek körül, mert ezek az emberek szeretnek, gyűlölnek vagy közömbösek irántam. Jó, de ez még nem

indok, sem magyarázat. De ez abban az esetben, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy mindhárom tényező, a szeretet, a gyűlölet és a közömbösség egyaránt leszűkíti az egyén életterét. És ez már valami, talán több is a valaminél, mert ezek miatt az ember kiszorul önmagából, többé nem azonos önmagával, olyanná válik, mint aki lekéssett egy nagyon fontos csatlakozást és nem tudja, hely és idő hiányában, melyik dolgát is számolja fel.

[...]

A gyűlölet [...] Itt magam és Josziv Viszarionovics párharcára gondolok. S ebben az esetben a gyűlölet csak 50%-os. Ő gyűlöl engem, én őt nem. Mert gyenge jellemű, félrevezethető embernek tartom, aki most már csupán azért nem akar szóba állni velem, mert akkor – s ezt tudja – arra kényszerülne, hogy megváltoztassa véleményét rólam, elsősorban, másodsorban pedig hitét vesztené az udvartartásában, és ez több évi gyakorlat revizionálását követelné tőle. Ez az élet amúgy is arra kényszeríti, hogy valahogy, valamilyen módon levezesse mindazt, ami megkeseríti az életét. És erre ott vagyok én. Persze, nem egyedül, hiszen még vannak rajtam kívül, akik „nem bírják kegyeit”.

A vele való viszonyomban bűnös az én gögöm is. Ember és művész vagyok. Nem engedhetem meg, hogy a neki szánt, dedikált könyvet – még ha ártatlanul is tette – nézetlenül kidobja a szemétkébe. És ha megtörtént, akkor legyen benne bár annyi megbecsülés, hogy szóljon személyesen, és kérjen mást, és ne diáklányos duzzogással próbálja megoldani a helyzetet.

Úgy érzem, köztünk a pannó kivételével (alá nem írt delegációim) még nem ért véget a harc. Hiszem, hogy eljön a pillanat, amikor megmondhatom neki, hogy ha engem aláz meg, a gyár 3000 dolgozóját alázza meg, mert nem tettem és teszek mást, mint munkámat akarom elvégezni.

S a közöny? Ott lebeg mindenütt, mint a kocsonyában a lé. Az én párharcomat nagyjából mindenki ismeri. Ha mondom, végighallgatnak, akad, aki időnként mentőövet dob felém, de lényegében ez a mentőöv nem más, mint alamizsna, amit azért dobnak a koldusnak, hogy letudják a lélek adósságát. Vagyis mindez magyarul azt jelenti, segítek rajtad, de ne próbálj bennem szövetségesre találni. Szövetséges vagyok veled egészen a gyűlöletig, de a harcra nem vállalkozom. Tudatában vagyok ennek, hiszen már rég magányosan élek, ennek minden

előnyével és hátrányával. S még most is azt vallom, ha B. gyávasága folytán, Molnár könnyei árán nem veszem le a pannót, L.-t előbb-utóbb nyílt harcra tudtam volna provokálni. Naiv elképzelés volt tőlem, hogy hónom alatt a pannóval és becsületességem hitével én magam állítok hozzá. Akkor, amikor próbálkoztam, ő már tudott róla, és azért nem fogadott, mert a nyílt harcot akarta elkerülni. Teheti, mert minden esélye megvan rá, páholyból löheti ki a már bevett vadat, akárcsak a Vezér. Úgy látszik, ez korunk stílusa. Ez a közöny egyik oldala, a másik meg az, ha bármely hülyeségről van szó, mindenki vállrándítással vagy fensőbbeséges vigyorral intézi el és hajtja végre: „Ez L. diri utasítása.” Apró szinten. És milyen lehet akkor országos vonatkozásban. Egy egész nép vitustáncban rángatja a vállát egy csobán furulya akkordjaira, s mindennek hangzatos neve, nevei vannak. Fölösleges és érdemtelen felszólalnom. Erre egyébként majd másutt és máskor visszatérek.

[...]

Miért vagyok itt?

Említettem néhány okot: a szeretetet, a gyűlöletet, közönyt. De van még más is, ami szintén olyan erővel hat rám, mint a földi gravitáció, a tehetetlenség.

Tehetetlen vagyok. Sem élni, sem írni, sem családomról méltóan gondoskodni nem tudok. S ez rettenetes. Én, úgy ahogy már megszoktam a nyomort, mint önmagamot, de azt már nehezen viselem el, hogy családom miattam él a létminimum alatt. Miattam, mert már közel egy esztendeje önhibámon kívül 70-80%-os fizetést viszek haza. Miért? Állami rendelkezésre. Állami rendelkezés, habár jómagam elvégzem a dolgom, a terv nem teljesítése miatt nem kaphatok 100%-os bért. Tehát csökkent értékű vagyok, mint dolgozó, csökkent értékű, mint állampolgár és csökkent értékű, mint kisebbségbeli. Iskoláink sorvadnak, könyveim nem jelenhetnek meg, lapjainkban csak hivatalos hozsanna, [...]. S mindezek közt én írni szeretnék, de nincs lehetőségem rá. Ha lenne, vajon miről írnék? És hol a garancia, hogy írásomat publikálnák?

Átvészelnem – hallom a bölcs biztatást –, mindenáron túlélni! Micsoda öncsalás, hogy lehet mindenáron túlélni, és mégis megmaradni embernek? Úgy, hogy a lélek ne roppanjon össze, úgy, hogy a gerinc ne törjön ketté? Nem okosságra van most szükség, és önmagunkat is becsapó biztatásra. Egészen másra. Arra, ami nem a gyáván meglapuló túlélést lobogtatja, hanem azt, amiért merni, vállalni kell.

De hallgatunk. És köztük én is. Hogy szégyellem már most magam, és hogy fogjuk szégyellni magunk majd később. S amíg mi szégyenünkben eltakarjuk majd az arcunk, a vitorlázók jó széllel magasra lebbenek.

Vesztőhelyen élek, állandó veszélyhelyzetben, s ráadásul, mint már említettem, totál a létminimum alatt.

Miért vagyok itt?

Mert az őrzöngésig dühít mindenféle nacionalizmus, sovinizmus. Hányinger fog el, ha bús magyarjaim száján meghallom a becsmérítő vigyorba csomagolt megállapítást: „A puliszka nem robban!” Hát mi ez? Ha nem a negyvenes évek nacionalista gőgjének a maradéka? Milyen jogon tudja magát különbnek az, aki jobban kussol, vagy szebben pitizik, mint a másik? S ez a fensőbbiségi tudat azon túlmenően, hogy kiéli magát ebben a becsmérítő kijelentésben, és a minden áron való túlélést lobogtatja, mit csinál? Semmit. Ez minden, amire képes.

De a nagyfőfájúak elfelejtik a Zsil-völgyi bányászokat, Brassót, hallgatnak Cornea asszonyról, a hatokról már pusmognak valamit, s a költőket éppenséggel jó heccnek tartják. Csak ennyi és semmi több. Pedig ezek az emberek többet érdemelnek ennél, mert értük, értünk is cselekszenek.

S elfelejtkeznek arról is, hogy ugyanabban a puliszkás üstben fortyog K. és K., s a többiek, kik már külföldön verik a mellüket.

A jelenkor tele van pozitív példával, csupán nálunk még nem érett meg a helyzet, de ez is engem igazol, hogy vannak olyan román barátaim, akik szégyellik magukat a bennünket ért sérelmek miatt. Nyilvánvaló, hogy a kérdés nem ilyen egyszerű, mert ott van a túloldal, amit a hatalom képvisel. Minden eszköze megvan rá, hogy hirtelen kábulást hozó mákonyt szórhasson szét, ami akár egy pokolgép, időzíthető a kellő pillanatra. S akad, van egy (kiolvashatatlan szó) képes réteg, amelyiknél (kiolvashatatlan szó) csupán a jelszót várják: „Üsd, vágd, nem apád!” De nincs más kiút, előbb – utóbb kezdet kell nyújtsunk egymásnak, még ha áldozatok árán is, és sorsunkat közösen kell rendeznünk, úgy, ahogy már József Attila megírta. De ezt nem lehet sem balázsfalvi gyűléssel, sem aradi találkozóval megoldani, hanem a két fél egyenlő partnerként való tárgyalásával s a magunk erejéből, mert más nem szólhat helyettünk.

Miért vagyok itt?

Nemrég olvastam Franka Tibor könyvét: *Most jöttem Erdélyből*. Lehangelő olvasmány több szempontból is.

Először azért, mert hamar kiderül belőle a szomorú valóság, hogy Grósz jöveteléig nagyon keveset tudtak rólunk, erdélyi magyarokról. Nemhogy nem tudtak, egyszerűen nem is törődtek velünk. Valami olyasmis lehettünk a számukra, mint egy távoli tájakon élő egzotikus növény vagy állat, amiről hallottak talán, de konkrét elképzelésük egyáltalán nincs róla.

Ez a könyv nem a miénk, jobban mondva nem nekünk szól, hanem saját lelkiismeretüket akarják megnyugtadni, s az által, hogy most már tesznek is valamit értünk (inkább a menekültekért), önmagukat próbálják hőssé magasztalni. Az egyetlen becsületes és tiszta írás benne, a könyv utolsó írása, s ez is egy erdélyi magyar szakos tanártól származik, s azt a címet viseli: *Miért maradok?* Emellett még érdekesnek találtam a Domokos Pál-Péterrel való beszélgetést. Ez talán bővebb is lehetett volna. Jónak találtam a magyarok térben és időben való szétszóródásának az összegzését. (Ez, ha jól emlékszem, egy csehszlovákiai történésztől származik.) Érdekesek és fájdalmasak a számadatok, a rájuk adott válaszok viszont csupán érintőlegesek és nem kimerítőek. A könyv egészén két dolgot figyeltem meg – kihasználni a helyzet kínálta lehetőséget és gyorsan megnyergelni a már vágtára váró sikert. S jogosan gondolom, hogy ez a nagy magyar általános lelkigyakorlatban sikerre számíthat. Hát, hogy az ördögbe ne, amikor a szerző személyes barátként, kollégáról beszél Bodor Pálról.

Másik az üzlet, ami mögötte rejlik, ugyanis maga a felhívás, hogy a könyv kiadásából begyűlt pénzen a menekülteket akarják segíteni, nem más, mint felhívás arra, hogy minél többen vásárolják meg. Tehát ott vagyunk, ahol voltunk: a sikernél.

Szép és nemes gesztus a segítség. Még azt is elhiszem, hogy a 24. órában teljes megbánással és őszinteséggel történik.

De ennek a segítségnek van egy másik oldala is. A házhoz szállított segítség. Hallottam, tudok olyan esetekről, hogy odaátról úgy landolnak, hogy segítséget nyújtanak az erdélyieknek. Valószínű, ez által a magyar vámtörvényeket is kihasználják, s itt pedig valóságos rablássá válik ez a segítség. Mert nem lehet más néven nevezni. Egyetlen példa bőségesen elégséges: ezek a segítő szándékú emberek, kihasználva az

itteni nincstelenséget és nyomort, 30-40 lejecket kérnek a 13 forintos szappanért, hogy egyebet, egyebeket ne is említsek.

Valószínű, ez is a lelki törlesztés egyik módja, csupán az árát mi fizetjük ki. Ocsmány becstelenségnek tartom.

Tudom, hogy nem lenne szabad általánosítanom, de mégis felháborít, hogy a nyomorunkból üzlet lesz és haszon. Az is igaz, hogy mindaz, aki kiment, nem szárnyas angyal, de kis sminkkel és megjátszással látványos hőssé alakul át. Ha rosszmájú lennék, erre azt kellene mondanom: „Na és! Ha ezt akarták!” De nem mondhatom, mert nem így van. A szándék becsületes volt és egyértelmű, nem akarták, hogy több magyar szóródjon szét a világban. S mi lett belőle? Az, hogy már most vannak helyek, ahonnan kiutálják az erdélyi menekülteket. Mi lesz ezekkel? Egyik hazájukat elhagyták, s a másik nem fogadja be. Szkizofrén helyzet alakul ki, továbbra is hátrányos helyzetűek maradnak.

S közben az önzetlen segítség leple alatt fél vagy háromnegyed fizetésünkből hatalmas összegeket fizetünk olyan tárgyakért, amihez helyben nem juthatunk hozzá.

Ez látszólag úgy hat, mintha a két kormány egyezsége kötött volna a mi jobb és hatékonyabb kirablásunkra. Egyik szabadságunkat veszi el, leértékeli munkánkat, a másik meg jó szándékú és segítőkész polgárai révén a maradék pénzünket is bezsebeli azért, mert egyáltalán élni akarunk, mert embernek tartjuk még magunkat s a látszat ellenére, európainak.

Miért vagyok itt?

Már említettem: gyávaságból. Azért, mert félek, hogy valamelyik pártgyűlésen felteszek néhány kérdést. Kérdéseim lényegében egy problémakör köré összpontosulnak. Miért vagyok csökkentett értékű? Miért vagyok hibás, ha a gyár nem teljesíti a tervét? Miért van az, hogy szabad eladásban *Tükört* nem lehet kapni, csak *Cuvîntul*?

S mit kellene tenni, hogy megkapjuk végre a pénzünket maradéktalanul?

A kérdéseket (ami az anyagiakat illeti) végül is csupán magamnak tettem fel és ma (25-én) meg is kaptam rájuk a választ. Molnár meséli, hogy a gyárban két részleg két napig sztrájkolt, mert a normakiigazítás miatt nem kapták meg a várt fizetést. Végül is nyertek, kifizették őket. De mit tehet ebben az országban a figyelte, besúgókkal átszótt és megfélemlített értelmiségi? Tehet egyáltalán valamit? Azt hiszem,

próbálkozásnál nem jutna tovább. Nem tudom, P-ék megtették-e (írtak-e a Minisztériumba) és ha igen, kaptak választ egyáltalán? Valamit tenni kellene végre, hogy az ember bár azt a nyomorult bért megkapja, amiből éppen csak megél.

Csak gondolatban futottam át az eddigi feljegyzéseimet, s máris rádöbbsentem, hogy mennyi minden kimaradt még belőle. Ilyen hevenyészett feljegyzések, csak utalások maradnak a teljességre törekvés nélkül.

Megfélemlítésemről, vagy arról, hogy tudnak rólam, még nem emlékeztem meg. De mi mással magyarázható, hogy két alkalommal is nálam járt a rendőrség mondvacsinált és átlátszó ürüggyel. Először arról akartak meggyőződni, hogy igaz-e, hogy feleségemnek (nem) külföldi állampolgár a férje. (Az ötlet annyira bizarr, hogy még a rendőrvicekbe is alig illeszthető bele.)

Második alkalommal a háztömbkönyv ürüggyén tette tiszteletét egy fiatal rendőr, akinek több gondja volt a könyvespolcokra, mint a háztömbkönyvre, s több alkalommal meg is jegyezte: „Ce de cărți. Domnu!” Végül is azzal váltunk el, hogy lekádereznek (véleményt kérnek a munkahelyemről) és ha megfelelek, rám bízák a háztömbkönyv kezelését. Ennek talán már egy éve, s azóta se háztömbkönyv, sem ők. Nem is hiányoznak.

Nyilvánvalóan tudnak a gyári udvartartásomról is, hiszen a tea-klub nem titok. És az sem, hogy Josziv Viszarionovics, aki közismerten „becsül engem” valószínűleg már régen tud róla, és mégis megtűri. Miért? Egyszerű, mert ott van köztük a beépített ember, aki első kézből, azon melegében szállítja a friss információt.

Itt a kórházban limitálom a mozgást. S a köreimet, mert boldogult V. óta tudom, hogy „lucrătorul nostru” itt is jelen lehet. Talán jelen is van, esetleg pontosan a közelemben. S akkor mi van? Az életem nyitott, nincs rejtegetnivalóm és félni nem bűnösségem miatt félek, hanem ártatlanságomért, azért mert annak születtem, aki vagyok, erdélyi író, értelmiségi, magyar és az ők szaknyelvükön „potenciális ellenség”. A kolozsvári Öregúr most rögtön replikázna, hallom is a hangját, ahogy mondaná: „Nem mi vagyunk az ellenség, hanem ők a nép ellenségei.”

Szava és hite megnyugtató, amikor nála jártam a tavaly, de azóta romlott a helyzet (számítottunk is rá), de továbbra is reménytelen és kilátástalan maradt, s a romlás sem gyorsult fel, ami siettetné a véget.

Ha ma találkoznék veled, megint ugyanazzal az optimizmussal fogadna, s talán feltöntené az én kimerült akkumulációt is. Tudom, hogy igaz van, életét tette fel egy eszméért s most azt várja, hogy annak bár egy kevés hányada valóra váljon. Tudom, hogy igaz lesz, hiszen nem történhetik másképp, de türelmetlen vagyok, mert időm véges és érzem, értelmetlen L.-csatákban pazarolom el magam.

*Örökös küzdelem, 2023
(olaj, vászon, 195 x 185 cm)*

Balázs Lajos

NÉPRAJZI REFLEXIÓK A CSALÁD- ÉS GYERMEKSZERETET KÖRÜL

– *Avagy a szívhang csíkszentdomokosi visszhangjai* –

Csíkszentdomokoson évszázadok óta az emberi sorsfordulatokat három alapelv szerint végzik: gyermek szülessen a családban, házasság köttessen két fiatal, két család, két nemzetség egyetértésével, a halál, az élet befejezte pedig történetük Isten rendelése szerint: az életet az Isten adja, csak ő veheti el. Eme elvekből kiindulva, illetve tiszteletben tartásuk okán a falu évszázadok hosszú során vált és minősült rendtartó székel faluvá. A születés könyvemnek címét¹, akárcsak a házasság, halál, nemiség monográfiák címét az adatközlőtől kölcsönöztem. A címek különlegessége a szokás- és rítusok csúcsmozzanatait, ezek elő-, ill. utórítusait, gondolatvilágát jelzik. A születés könyv címe azt jelzi, hogy a gyermek iránti vágy és küzdelem, a mindenáron a gyermek világra hozatala a vezérvonal, a szokás és rítusainak szövevénye.

Több mint 40 éven át Csíkszentdomokoson végzett kutatásaim és értelmezésük alapján megállapíthatom, hogy az APA–ANYA–GYERMEK–CSALÁD sorrendet mint elvet vallják és követik a mindennapi létükben abból kiindulva, hogy a gyermek a családhitelesítő, legitimáló tényező.

Tehát nem véletlen felsorolásról van szó. A gyermek szó a család szinonimája. Ha gyermek nem lett, akkor azt mondják, hogy „Család nincs, csak a feleségemmel ketten vagyunk, mert nem lett gyermekünk.” A van-e család? – érdeklődésre ha nincs válasz, akkor a gondok sokasága, próbálkozások sora, szovátai fürdőre járás, orvoshoz fordulás, titkolt kompromisszumok sora következhet, válasra is sor kerülhet.

1 Balázs Lajos: *Sorsfordulások rítusai a székel-magyaroknál, I. Szeretet fogott el a gyermek iránt*. Csíkszereda, 2013, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, II. kiadás; *Sorsfordulások rítusai a székel-magyaroknál, II. Az én első tisztességes napom*. Csíkszereda, 2014, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, II. kiadás; *Sorsfordulások rítusai a székel-magyaroknál, III. Menj ki én lelkem a testből*. Csíkszereda, 2015, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, II. kiadás

Viszont arra a kérdésemre, hogy hány gyermek kell szülessen egy családban, így válaszoltak: „Egy gyermek nem gyermek! Két gyermek gyermek. Mű úgy tarcsuk, hogy négy: egy az apának, egy az anyának, egy a hazának, egy pedig a halálnak.” Akár hagyományozódó szállóige gyanánt is értelmezhető, alapvető társadalmi, emberi (demográfiai) igénnyel számolnak Csíkszentdomoson. Az egy a hazának nem valami-féle csatába való bevonulást jelenti, bár abból is volt elég, hanem a falu határán túlmutató küldetés biztosítását: szakmát tanulni, értelmi-ségi küldetést szolgálni, vagyont, pénzt szerezni, aztán hazajönni, és itthon hasznosítani. Egzisztenciális szükségletek harmonizálását, humán erőforrások biztosítását látom és fedezem fel itt. A népben, nemzetben gondolkodás cselekvésre való konvertálását. Látszatra ellentmond a mesék képletének. Erre a válaszom az, hogy a mese a vágy költészete, ezért hiányzik a halál, de a harmadik fiú otthonról való elmenetelének realizmusa nem. Én viszont az élet vágyrealizmusát kutattam: a csíkszentdomokosiak közgondolkodását a gyermekről, családról, a működő létről. Ennek a falunak a népe sok gyermeket szült és nevelt az egész magyarságnak. Az 1945–1990 közötti² időszakban átlag 130-at, volt olyan esztendő, amikor 150 fölött, 1950-ben pedig közel 200-at. De meggyőződtem a falu affektív, lelki viszonyulásáról, valós gyermekkultuszáról, arról, hogy négy gyermek társadalmi szükséglet gyanánt való vállalása tudatos, beteljesedése öröm. Ezt illusztrálok néhány adatközlőm vallomásából idézve: szólásmondássá vált a harangozóné vágya, aki 18 gyermeket szült a világra és a 90. évét elhagyta, amikor azt mondta, hogy: „Úgy szeretnék a gyermekeim között még élni.”

„Én 14 gyermeket szültem ezen az udvaron. Az ikreket szültem csak Szeredába. S azokat mindenki kérte: Ágnes s Dénes vótak. De azt mondtam, ha a Jóisten kéri, egyszerre mind a kettőt adom, de embernek nem adok gyermeket oda. Amikor láttam azt a szép mosolyukat, annál szebbet el sem tudtam magamnak képzelni. Egyet se tetettem el, egyet se öltem meg magamba. Istenemmel tanúsítom.”

„Úgy is volt, hogy 16 gyermek lett. Úgyhogy jaj, mikor az édesapa meghalt, annyi volt a gyermek körülötte, egy se volt meghalva közülük.

2 Ezt az időszakot vizsgálhattam megbízhatóan az egyházi és állami anyakönyvek alapján.

Szépek vótak. Azt es mondta az öregasszony: »Én nem vétettem az Isten ellen, s az uram ellen sem, hogy szégyelljem magamot előtte, s féljek az Istentől, hogy eltettem.« „A szabályozás nem volt divatba’, mint most. Az önmegtartóztatás volt az egyedüli. Anyósomnak 17 gyermeke lett, de mind olyan békében éltünk, úgy szerettük egymást.”

Nagy Lajosné családja. „Mindeniket iskoláztattam.”

A fenti fényképek szereplői látható és nem látható gyorsleltára a család és gyermeknevelés rendezett harmóniájának, csendjének, rejtett, békés erejének: két pár lecsendesedett kéz, 9 rend ünnepi, 9 rend mies (hétköznapi) ruha, 9 pár ünnepi bakancs vagy csizma, 9 pár hétköznapi bakancs vagy csizma, 9 báránybőr sapka télire, 9 kalap nyárára... A fehérneműt nem is számítom. Hozzáadnám a „Megtettünk, megadtunk, amit lehetett” csendes békéjét, elégtételét, amit anyóka, apóka arca, testtartása, nyugalma sugall. (Sándor Edit könyvtáros gyűjteményéből)

„A mi időnkben szegénység volt, de azért nem hagytuk fogyni a magyarságot. Azért, hogy legyen az a szép gyermek, az az okos magyar, hogy tudjuk, hogy magyar.”

„A gyermekszerető emberek búsultak. Két évig még menyen a házaselet, ahogy menyen, de aztán kezd hiányozni a gyermek. Megszólták, akinek nem lett gyermeke.”

Fontos hangsúlyozni, hogy a meddőség, illetve a gyermekszülés nemcsak egyéni, hanem közösségi ügy, gond volt, és még ha csappant is az utóbbi években, most is az. Sem családi, sem falu szinten nem nyugtázzák könnyen, egyszerű tudomásvétellel. Az asszonyi meddőség, a férfiúi magtalanság beszédtema volt, szégyen volt. Ugyanakkor a gyermekakarás lelki, hitbéli, biológiai, egészségügyi erőfeszítései egyben terápiatörténetek is.

A gyermekszeretet konkrét és elvont megnyilatkozásainak gazdag példatárából egy-két esetet hozok előtérbe olyannyira, hogy azok már a metafizikai gondolkodási eszmerendszer, a földi béke, égi béke³ fogalompár ötvözését, szinkretizmusát jelenti. Az áldott állapotban levő asszony éjszakai óráira gondolok. Míg az embere alszik és horkol, ő imákat rögtönöz. Íme, egy variáns: „Édes Jóistenem, add, hogy ez a gyermek, akit a szívem alatt hordok, születne Isten dicsőségére s az emberek öröme, tetszésére.” Mi ez, kérdezem, ha nem egy embereszmény megalkotása, kívánása?

Egy 50 év körüli asszony azt mesélte el, hogy nem tudott magot fogni, amiért sokat veszekedtek a férjével. De azt sem értette, hogy miért szeretik a gyermeket. Mind próbálkoztak, csak próbálkoztak. Az emberének nem volt nyugta. És egyszer egy éjszaka arra ébredt, hogy – az ő szavaival mondom – „Valami megmozdult bennem. Nem tudtam visszaaludni. Attól a perctől szeretet fogott el a gyermek iránt.”⁴

Nem tudok nem gondolni Madách Imre *Az ember tragédiája* drámai sorára, Ádám és Éva vívódására: Éva: „a mi eddig kétséges vala, / Most biztosítva áll már: a jövő. / Ádám: Hogyan? / Éva: Tudom fel fog mosolygni arcod, / Ha megsugom. De jöj hát közelebb: / Anyának érzem, oh! Ádám, magam.”⁵

Csíkszentdomokos népének gyermekszeretetére írok, szociológusok is felfigyeltek. Kurkó Gyárfás úgy ítéli, hogy „Amilyen szegény mezőgazdálkodásra alkalmas területekben, olyan gazdag gyermekáldásban.”⁶ Venczel József, kolozsvári egyetemi tanár véleménye szerint: „Csíkszentdomokosnak nincs külön történelme: egy a csíki falvak közül, népe kemény és rendíthetetlen: századok óta küszködik a rossz termésű határral, viaskodik a szegénységgel, de bátran vállalja a nehézségeket, szereti a gyermeket...”⁷ Szabó Dezső (1879–1945) kolozsvári írótól idézek, aki a magyar nyelv kutatása céljából 1904-ben egy nyarat töltött itt, így ír a domokosiakról: „Erős testű férfiak, gazdag testű, szép nők, hívók a csókra és áldottak a családra.”

3 Ezeket Eliadét olvasva jöttem rá Csíkszentdomokoson.

4 Monográfiáim címeit az adatközlőimtől kölcsönöztem.

5 Madách Imre: *Munkái*. Budapest, 1904, Franklin-Társulat, 174. p.

6 Kurkó Gyárfás: *Nehéz kenyér*. II. kiad. Bukarest, 1970, Kriterion Könyvkiadó, 35. p.

7 Kiemelés általam.

CSALÁD ÉS GYERMEK ÖSSZEFÜGGÉSEI. MIÉRT?

Már a mindennapi szóhasználat válaszol erre a kérdésre, amivel gyermekcentrikus közhangulatot tartanak ébren. Ezek sokaságából idézek:

A család akkortól és akkor család, ha gyermek van: „Van-e család?” – van-e gyermek?; „Jó a család!” – jön a gyermek; „Megvan a család” – gyermek, gyermekek születtek; „Ott van a (nagy) család” – sokgyermekes család stb.

„Gyermek nélkül mit ér az élet, örökké azt mondták. Nem ér semmit. Kinek nem lett gyermeke, az bánatába azt se tudta, mit csináljon. Inkább örökbe vett, de magára úgy se ült. Hogy öregségikre legyen nekik valakijök, aki eltartsa, s aki eltemeti. Legyen, akire hagyni a vagyont. De a legfontosabb, hogy legyen, aki rendezze őket öregségükre.”

„Kell a gyermek, azért, hogy ne fogyjon ki ez a família. Én például már kifogyok! Én már erről az udvarról ha meghótam, többet ezen az udvaron Szabó nevűt nem keresnek. A Szabó nemzetségnek vége.”

„Azt es neztük, hogy a vagyont legyen kire hagyni. Ugye, az országok es így vannak. Ma nezik azt es, hogy legyen örömem, mert van, akit növeljek.”

„Szükséges a gyermek. Én annak tartom. Mi azt mondjuk, helyettünk legyenek a gyermekeink. Ugye mondják, hogy a Bara faj kihal, a Szócs faj kihal. Hát ne haljon ki!”

„Gyermek kell. Azt mondták, legyen családom, mert hát család nélkül nem érünk semmit. Például én es elvehettem vóna egy szebb, jó gazdag leányt. Igaz csángó leány vót. Oda hátra Gyimes fölött, ott hálogattunk, én mint legény. A leján es ott volt. De aztán a beszédeken keresztül kijött jól, hogy a lejánnak gyermek nem lesz. Az édesanyja mondta el, Erzsikének, aszondja, nem lesz gyermek. Én hátoltam Erzsikét eleget (ti. sokszor közösültek), de nem lett gyermek. S azt mondtam, ha nem lesz gyermek, nekem nem kell. Nekem gyermek kell.”

„De mennyire szükséges! Például nekem csak egy van, s úgy hiányzik a többi. Leánykoromban örökké azt mondtam, hogy nekem legyen sok. Mert én nagytátámnál nőtettem fel. Nekik gyermekek nem lett. Édesanyámat úgy vették el örökbe, s férjhez adták 17 éves korába, s akkor,

mikor akkora lettem, elvettek engem. Én láttam akkor nagytátámékon, hogy búsulnak, hogy nem lett gyermekek. Hogy mekkora aggodalomba voltak ezért. Láttam rajtik azt a nagy bánatot. Hogy nincs, akire hagyni a vagyont.”

„Gyermek nélkül áldás sincs. Isten áldása a gyermek. Azért vót ezelőtt annyi, mert Isten áldásának tekintették. A mű családunkba mindegyiknek sok gyermeke lett, édesanyámtól elkezdve.”

„Ahol nincs gyermek, ott semmi boldogság nincs. Most es így van. Úgy rosszak, s méges öröm s boldogság... Így veszekedünk miattuk, de méges örvendünk a gyermeknek. Ott, ahol nincs, csak egyfelől leélik az életjüket, semmi öröm nélkül.”

„Kellott a gyermek, hogy maradjon a háznál örökös, maradjon a nemzetség a háznál. Sőt örvendtek, ha előbb fiúgyermek lett. A menyecskét ilyenkor nagy tiszteletbe tartották. Megkereszteltették a nagytátája nevére. Az újszülöttnek most is úgy örvendnek, hogy arra gondol mindenki, hogy öregségire lesz, akihez támaszkodjék. Gondjikot viseli. Inkább az öröm nagyobb.”

„Nekem van, hál' istennek 5 gyermekem. De én úgy örvendek nekik. Mindegyik, amikor hazajő, új vendég. Mert ez van itthon, amellyikkel lakom s egy leányom Bánosba [falurész], a többi három mind idegenben van.”

„Mi örültünk nekik, a vagyonra nem akaszkodtunk. Szerettük őket s a mai napig es szeressük. Ha lássák, hogy betegeskedünk, futnak ide.”

„Mindegyik gyermekben valami megnyilvánul. Nekünk úgy vagyunk nem volt, csak örömet jelentettek a gyermekek.”

„Valami mindegyikbe van. S annak a szülő csak örvend. A gyermekek közt van ilyen is, olyan is. Ha ügyes s jó, örvend a szülő, ha bajt hoz, búsul a szülő. Vegyes az élet.”

„A régi időben, az én időmben a vagyon volt a szempont. De aztán jött ez a Csau-világ [ti. A Ceaușescu-éra], hogy vagyon nélkül maradtunk, s milyen jó volt, hogy volt gyermek. Szerettük a gyermeket.”

„Most lefokoltuk a gyermeket, mi, magyarok... Mondtam itt néhány fiatal menyecskének: akkor is volt szegénység, a mi időnkbe, de még milyen! De azért nem hagytuk fogyni a magyarságot. Azért, hogy legyen az a szép gyermek, az az okos magyar, hogy tudjuk, hogy magyar.”

„Most nem es születik annyi. Mi 9-en voltunk: 4 fiú s 5 leány. S édesapám korán meghalt. S édesanyám tiszta egyedül rendezett mindegyikünköt: a fiaknak legyen, hol lakjanak, s münköt bútórral, mindennel, mintha élt volna édesapám.”

Összegezve, miért kell gyermek a családba? A válaszokban, érvelésekben megtalálni az anyagi-vagyoni, társadalmi, szociális, vallási, nemzeti, érzelmi, életszemléleti szempontokat egyaránt. Szükség van a gyermekre, mert van kire hagyni a vagyont, mert öregségben támasz, betegségben gondozó, mert az apa nevét tovább viszi, a nemzetség nem hal ki, mert lesz, aki a szülőket eltemesse, mert a gyermek az élet értelme, öröm- és boldogságforrás, mert a család a magyarság fenntartója, mert a szülői büszkeség éltetője, mert van, akit hazavárni, szeretni, mert Isten áldása.

KÜZDELEM A MEDDŐSÉG ELLEN, A GYERMEKÉRT

Hogyan próbáltak változtatni, segíteni a meddőségen?

„Van olyan, amelyik böjtöt fogadott, s akkor lett. Nem lett előre, de sokat imádkozott, s akkor lett sok. Misérevalót adtak erre a szándékra, mert kívánták a gyermeket, mindent megtettek ők es, hogy nekik es legyen, s akkor aztán jött egymás után, de gyorsan. Az egyik még szopott, s a másikkal terhes lett. Aztán erre fel csúfolták. Addig könyörögtetett s imádkoztatott, s addig minden, hogy lett 3-4.”⁸

„Az asszony szokott imádkozni, hogy legyen gyermeke, de nem adta meg a Jóisten neki azt a kegyelmet, hogy legyen. Én nem tudok ilyen imádságot, met nekem öt lett. De az imakönyvek es elváltoztak, s a fiatalok pláne nem tudnak semmi ilyen imát.”

„Máriához szoktak imádkozni. Lehet, hogy Szent Erzsébethez, Szent Margithoz es. Hogy járjon közbe, hogy legyen neki es egy kicsike családja. Ezek családos szentek.”

8 A Grimm-féle *Csipkerózsikában* hosszú ideig várt a király és királyné arra, hogy gyermekük szülessen. „Élt egyszer egy király; szerették egymást..., de hiába volt meg mindenük..., a szívük tele volt bánattal, napestig csak azt sóhajtozták: – Ó, ha nekünk gyermekünk volna!” A *Csipkerózsika* című mese Perrault változata szerint a gyermek nélküli szülők „Elmentek a világ minden gyógyforrásához: fogadalmat tettek, zarándokútra indultak: egyszóval mindent megpróbáltak, de nem használt semmi sem. Azonban egy idő után a királyné mégis csak teherbe esett”. Lásd Bruno Bettelheim: *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek*. Budapest, 2000, Corvin Kiadó, 239. p.

„Van olyan, hogy elmentek Magyarországra, s ott ültettek belé, de az urától vették a magot ott frissibe. Ezen úgy csudálkozom. Itthon nem lett, s Magyarországon belérendezték. De az annyit tusakodott az a fiatalasszony a gyermekért! Lett egy ügyes kicsi fiacskája. Olyan pont, mint az édesapja. De a következőt es így kell beléültettesse magába.”

„Fordult orvoshoz es, akinek kellett a gyermek. A gyermekért harcoltak örökké. Hogy legyen! Mindenki bár kettőért rajongott. Ha a többiért nem es. Ha betegnek vélték az asszonyt, régen es elmentek. Hogy tudják meg, hol a hiba. Feredőre es eljártak. Hova az orvos elutalta.”

„Volt olyan asszony, amelyik más férfival próbálkozott, de rajtakapták. Ugye, kezdett reakapni, félrekambacsolni az asszony.”

„A. Á.-né, itt fenn... – volt nekem irrigátorom – idejött, s azt mondta, »Add ide, te, próbáljam meg, mert azt mondták, hogy meleg kamillással tizenhányszor...« nem tudom, kell megcsinálja, s akkor fogamzik neki gyermeke. Na, aztán lett gyermeke egymás után három. Hipermangás-kamillás vízzel melegítette magát. S úgy feküdt, amíg lehülepedett. Nem szabadott mozogni. Egyszer menyünk a templomba, s mondom, Tera néni, maga úgy megvastagodott!... Lehet?... S azt mondja, »Te, úgy maradtam, érted-e!« S mondom, na be jó! Hál' istennek! »András bátyód úgy örvend, úgy vigyáz. Nem engedi, hogy semmit megfogjak, nehogy valami bajom legyen.« S meg is lett. Csak annyi hipermangát kell tenni, hogy alig látszódjék a rózsaszínessége!...”

„A mostaniak sokat járnak az orvosokhoz, s próbálkoznak. Komámék es annyit jártak, s hát egyszer megszületett egy, meg a másik s hát meg a harmadik. S hát lett család mindjárt.”

„Régen voltak olyanok es, hogy búcsúra jártak, böjtöt fogadtak.⁹ De azt es mondták, nincsen magja, mondták azt es, hogy nincs jó szomszédod, s azért nem lesz gyermeked. Viccből. Eljártak az ilyen asszonyok templomba, s Báthoryhoz, s minden... [ti. a november 1-jei pásztorbükki engesztelő búcsúra].”

„Én Éltes doktorhoz jártam, hogy nem lett. S azt mondta, hogy lesz, csak még nem vagyok odakerülve. Azt mondta, ne búsulj, lesz.”

9 Mária, Szent Erzsébet, Szent Margit, akiket „családos szenteknek” neveznek.

„Más fiatalasszonyok jártak Szovátára. Sósfürdő-kezelésre, hogy legyen gyermekik. Innet a szomszédból kettő is. S mind a kettőnek lett...”

„Csak ez az egy született a feleségemnek. Fiatal vót, s úgy elhibázott evvel, hogy több aztán nem lett. Jártunk mi orvoshoz s mindenhova. Megcsináltam én hátulról es (!) az asszont, mert azt mondták, akkor inkább fog magot, de nem lehetett semmire se menni.”

„Mondták a meddünek, főzzél zabteát vagy akácvirág teát, met az nyítsa a szervezetet, s fogja a magzatot. Azt mondták, hogy a zabtea s az akácfa virág: essze kell főzni, s annak a teáját inni, s az a meddüséget szakítsa.”

A MAGTALAN FÉRFI HELYZETE: A GYERMEKTELENSÉG GYANÚSÍTOTTJA, VÉTKESE

„Megtörtént itt fent..., hogy a férfi örökké az asszont hibáztatta, hogy nem lesz gyermeke. Elmentek aztán Vásárhelyre, kivizsgáltatták magikot, s hát a férfi nem volt nemzőképes. Az ilyenek azt mondják, magtalan. Az asszony, ugye meddü.”

„Van olyan es, hogy felmerül, hogy a férfi nem alkalmas... arra.”

„Feltételezték azt es, s aztán kiderült, hogy melyik az oka. Egymás közt csak vitatták, s az orvos által-e, hogy-e, kiderült, hogy nem az asszony a hibás, hanem az ember. S aztán társaságba viccből es kimondták. Szemire vették viccből es. Csak kiderült! Úgy leveszik (ti. leértékelik) s csúfolják az ilyen embert. Nem veszik olyan emberiesnek, nem ember az olyan. Rosszabb, mint az asszony. Nem ember! Jobban kell szégyellje, mint az asszony. Magtalan. »Menj el, te magtalan! Még gyermeket se tudsz csinálni! Mit tudsz csinálni?!« – így vették a szemire.”

ERKÖLCSI TÖRVÉNY ÁTLÉPÉSE A GYERMEKÉRT, HA MUSZÁJ

„Az asszonyi meddőség, a férfiúi magtalanság beszédtema volt, szégyen volt. Volt eset, hogy inkább megbocsátották a félrejárást (ami amúgy súlyos erkölcsi vétségnek számított), ha ez volt a gyermekáldás megszerzésének az útja, mintsem gyermek nélkül maradjanak. Hiú férfiak hallgatták el az asszony (olykor ártatlannak is mondható) félrelépését, ha eredménnyel járt, és ha megtudta, hogy „nem szégyellni való embertől van az ő gyermeke.”

Önvigasz: „Nem baj, hogy ki kakasolta, de az én tyúkom tojta.” „Itt az egyik szomszédba így született egy olyan szép fiúcska, de az ember úgy szereti, nem adná semmiért.”

„Azt mondták, hogy a férfinak olyan az ízéje, hogy nem lesz gyermek. Nincs neki gyermekmagja. Úgy, mint az állat: megfutostassák, de attól a bikától nem lesz borjú. Magtalan férfi. Az asszonynak lenne, de nem fog a férfitől. Aztán segített más férfi. Olyan elég vót. Baj vót érte, de eltúrte az ember, csakhogy legyen gyermek. Az ember csak eltúrte a feleséginek. Az asszony csak hézafért a maghoz, s lett gyermeke. S az ember aztán magáénak vallotta. Olyan es vót, nem adta vóna semmiért se, csakhogy gyermek lett.”

„Mondok egy másik esetet. Annak se lett gyermeke az urával. Mikor a kollektíva megtörtént, akkor eszekeveredett a világ. Hítták a menyecskét, ment a menyecske, hítták az urát, ment az ura a kollektívbe. Közben aztán a menyecskét megpottyogtatták [suttogva] a fiatalemberek. S nem volt esztendeje, s egy szép fiúgyermeknek anyja lett. Na, hol vót a hiba? Férfihiba vót!”

A MAGZAT FELÜGYELETE

A magzatvédelem domokosi szellemi kultúrköréből kiemelkedőnek tekintem azt a tapasztalati tudást, mely szerint az anya mind az öt érzékszerve által kommunikál a magzattal. Ennek megfelelően vigyáznia kell a látására, hallására, tapintására, ízlelésére, szaglására (lásd a megkívánást). Más szóval, kialakult és hagyományozódott, ki tudja hány száz év alatt, az állapotos asszony viselkedési kódexe, a szabad-nem szabad rendszer, a magzat körüli védőháló, mely szerint az anyaméh nem „tenyésztelep”. Az intelmek közül több máig érvényes. Viszont az a tilalom, hogy ne tartózkodjon zajos, veszekedő, káromkodó környezetben és ő maga se káromkodjon, veszekedjen, mert idegbajos lesz a gyermek – nem hangzik el az orvosi rendelőben a várandós-ellenőrzések alkalmával. Eme, olykor mágikus szempontú felfedezésre az orvostudomány a múlt század hatvanas éveiben jött rá Amerikában és prenatális tudománynak nevezte.¹⁰

10 Bővebben Andrek Andrea: A kompetens magzat. In *A megtermékenyítéstől a társadalomig*. (Szerk. Hidas György) Budapest, 1997, Dinasztia Kiadó, 9–21. p.

Ebbe a fogalomkörbe sorolandó még a magzat világra jöttét, a szülő anyát előkészítő, a csecsemő és kisgyermek panaszaira reagáló népi medicina sokfélesége: a parasztbába mozgósítása, a könnyű szülés előkészítése és levezetése (nem az orvostudomány találmánya!), a köldökszinór elvágása, az otthoni szülemód választása, a nincs tej/sok a tej esetei, a baba álmának védelme, az igézés – népbetegségnek tartják – háritása, gyógyítása és egyebek. Az esetek sokasága közül az agos gyermek gyógyítását emelem ki, egyrészt mert a gyermekszületés és -akarási küzdelmének klinikai esete,¹¹ másrészt mert a gyermekszülés és nevelés kultúrájának mindent legyőzni akarása. Valamennyit a parasztasszony szülészeti általános műveltségének nevezem, ami a 10 osztályt végzett, illetve érettségizett asszonyi társadalom körében kevésbé tapasztalható.

Az agos gyermek gyógyítása: holdfogyatkozásra született gyermek ritka betegsége: testben fogy, mint a hold. Gyógyítása Csíkszentdomokoson kozmikus manipulációval történik. Kenyérésütésre időztetik. A babát a bevető lapátra kötözi az édesanyja, és mímeli a tűzbe vetés mozdulatát. A kemence mögül előjön a közreműködő asszony, aki azt kérdezi „Mit sütsz asszony?” Válasz: „Agost!” Ezt megismételik 3-szor, majd a kenyerek bevetése után egy kenyéértésztaból formázott lyukas peracet is bevetnek. Ha megsült, háromszor átbújtatják rajta a babát, majd a kihűlt peracet felhúzzák a kutya nyakába, háromszor átugratják az istálló küszöbén, és kikergetik a kapun, mondván: „Vidd el a leánykáról (gyermekről) a betegséget!” Este, amikor feljön a telehold (időztítés!), a két asszony háromszor feldobja a gyermeket a hold fele, mondván „Üreset kaptunk, telit várunk.” Holdfogytára fogyott, teleholdra vissza épült. A karcfalvi orvos lemondott róla, s a fenti mágikus, dramatikus, 24 órás művelettel két asszony visszahozta az életnek. A ritka betegségben szenvedő, fogyó beteg 1942. febr. 28-án született. „E velem történt. Édesanyámat tanyították erre. Ő valahogy így mesélte el nekem. Hogy mással csinálták-e, azóta se hallottam. Én egészséges lettem, kiteltem s felnőttem. Négy gyermekem lett, s lássa-e, itt vagyok.”

11 Az MNL szócikke szerint az agos „angolkóros, sovány, szőrös, öreges kinézésű újszülött”; Halász Péter forrófalvi feljegyzésében az abagos megnevezés szerepel, amin „gyenge, csökött, szőrös gyermeket” értettek.

A SZÍVHANG CSÍKSZENTDOMOKOSI VISSZHANGJAI

Valamikor a nyár derekán ütötte meg a fülemet a szívhang „hangja” egy közbeszéd közelében, ahol néhány fiatalasszony róla beszélt. Ki ilyet, ki olyat mondott. Annyit megértettem, hogy a gyermekeltevással függ össze a szó. Az emberi sorsfordulatokra 45 éve mind csak hegyezett fülemmel, elmémmel megértettem, hogy a szívhang valami sorsfordító jel lehet. „Magyarországon má rég használják, orvosi rendelőben csinálják s kötelező”. „Nálunk is csinálják, aki kéri” – mondja egy másik. Aztán néhány bizalmas beszélgetés során megtudtam, hogy a testből kivezetett szívhang számomra jelterminológia, fizikai hang, amit művileg hallatnak a nemi állapotában megváltozott nőszeméllyel. A nőszemély viszont maga tapasztalja sorsa, identitása fordulását diszkrétan hangolt vibráció (megmozdulás) által. Az előbbit finom műszerrel külső beavatkozással érzékeli/érezkelteti az arra szakosodott orvos, a „megmozdulás” jelváltozatot pedig a magzathordozó személy érzékeli szájhagyományból, közösségi kultúrából leszűrt, de saját, belső, intim jelrendszere által. A kettő nem ugyanaz.

Az első művi, a második tapasztalati alapon működő, ki tudja hány százéves tapasztalati tudás. Mindkettő érzelmi fordulatot idéz elő a hordozó tudatában. Az elsőt szakintézményben értelmezik, és döntéshozatalra készítetik a jelentkező személyt, a második helyzet pedig otthon, természetes környezetben és felügyelet által indul el és rendszerint diszkrét módon, aztán fokozatosan válik köztudottá, közhangulattá.

Az orvosi műszer jelzése a magzati életfunkciók működésére utaló jel és ezt nevezik orvosi nyelven is és újabban köznyelven is a magzat szívhangjának. Ehhez a hanghoz kötik az abortusz elvégzését. Ezzel azt kívánják elérni, így gondolom, hogy érzelmi ráhatással próbálják meggyőzni a magzatát abortálni szándékozó hölgyet, hogy mondana le szándékáról. Racionális argumentumként kerül be a statisztika, mely szerint „a magyarok csaknem kétharmada az első szívdobbanáshoz köti az élet kezdetét”. Ezért az állapotos nőnek a terhesség megszakítása előtt meg kell hallgatnia a gyermeke szívhangját. Azt a szívhangot, amit a korszerű eszközök már a várandósság korai szakaszában kimutatnak. Nekem nincs szakmai okom, hogy ezt tagadjam, de éppen

szakmai irányultságom, kutatásaim mélységeinek ismerete alapján nem tudok a kezdeményezésnek nagy sikert jósolni. Nem tudok, mert a leány- és asszonytársadalom jelentős része, mint hallom, nem hisz benne, illetve a személyi szabadság elleni támadásnak tekinti. Ezért, ha a NEM-re szánta magát, nehezen fordul az IGEN-re, és viszolyog is tőle. Mondom ezt a népi abortív, illetve a gyermekakarási praktikák gazdag tárházának ismeretében. A gyermek mindenáron akarása/nem akarása, jövetelének öröme/riadalma, késésének aggodalma, a családi, egyéni, közösségi örömrzés vagy döbbenet elindítója jár a vizsgált személy fejében, mint a régi faliórák ingája... A gyermekszív-anyai szív titokzatos áramkörének biztosítóka mintha egyre gyakrabban kiégne, egyre aggasztóbb jelenség. Ezért a hivatalosságok a magas emberi tudomány eszköztét veszik igénybe demográfiai állapotunk javítása érdekében. A bújócska gyermekjáték feszült izgalma indul el, fonákul. Az egyik jelzi, hogy rejtkehelyében várakozik. A másik, a hunyó teszi magát: mintha tudná is meg nem is, hogy játszótársa van, aki Vele akarna játszani, de az „Itt vagyok!” hangot, mintha hallja is, meg nem is. „A játszótársam akarsz-e lenni?” – sóvárgó kérdésre fanyalog Igent mondani.

A törvénybe iktatott rendelkezés arra hivatott, hogy a szakember az ingadozó, állapotából, küldetéséből visszalépni akaró személyt meggyőzze afelől, hogy a titkos és rejtélyes szívhangot kizárólagosan most csak ő hallja, noha mindannyian hallani akarjuk, az ő és mindannyiunk gyönyörűségére, hogy létállapotának távlata van. A szívhang vágyát orvosi rábeszéléssel tolmácsolják az állapotától szabadulni akaró, a 21. században élő nőszemélynek, hogy szavazzon, döntsön az alig vibráló hangocska megmaradása, megtartása mellett, hogy lenne a maga és egész közösségünk, magyarságunk öröme, hogy az a belső tompa hang, amit csak Ő hall most, a maga számára, erősödne fel és első sikolyával legyen közösségünk hangjának erősítője. Ilyennek képzelem a szakemberek küldetését, a szívhang tolmácsolását annak, aki „még nem érti, hogy nem elég”, amit eddig tett azért, hogy a mesterségesen felerősített „szívhang” mindannyiunk által hallott emberi hanggá erősödjön.

„PONT MIRE ELEGEM LETT VOLNA A DOLOGBÓL, ARRA LESZERELTÜNK”

– Magyarosi Sándor beszélgetése Váta Lóránddal –

Váta Lóránd 1972. szeptember 19-én született Sepsiszentgyörgyön. Az elemit az akkori 2. Számú, ma Várad József Általános Iskolában végezte, majd – mivel második osztályos korától hegedű magánórákra járt – ötödik osztálytól átfelvetelizett az akkori 1. Számú Általános Iskolába, a mai zenelíceumba. Kilencedik osztálytól a Matematika–Fizika Líceum matematika–fizika osztályába járt, 1991-ben itt is érettségizett. Középiskolai tanulmányai után, 1991 és 1995 között a Marosvásárhelyi Színművészeti Egyetemre járt, ez követően pedig tizennégy éven keresztül a sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színházban dolgozott. Jelenleg a Kolozsvári Állami Magyar Színház színésze. Az alábbiakban az 1995 októberétől 1996 márciusáig letöltött katonai szolgálatáról szóló beszélgetés szerkesztett változatát adjuk közre. (A szerk.)

– *Hogyan került kapcsolatba először a hadsereggel? Hogyan sorozták be?*

– Azt már nem tudnám megmondani pontosan, hogy tizenegyedik vagy tizenkettedik osztályban történt-e, de azt tudom, hogy felvittek bennünket valahova a szentgyörgyi poliklinikára, egy terembe vagy hova, már nem emlékszem, de mi, fiúk együtt voltunk egy mellékhe-lyiségben, ahol le kellett vetkőzni, és alsógyatyában be kellett sétálni egy terembe, ahol elvégezték rajtunk a megfelelő vizsgálatokat. Eléggé halványak az emlékeim, de valamikor tizenegyedik vagy tizenkettedik osztályban volt ez.

– *Mi történt ezután?*

– Akkor még nem történt semmi. Ugye, 1990-ig ez úgy volt, hogy amennyiben egy fiú bejutott egyetemre, kilenc hónapra vitték katoná-nak, ha pedig nem jutott be, akkor tizenhat hónap volt a katonaság. Tehát még nem az volt a szokás, hogy egyetem után mentek el katonának. Bár ha jól tudom, ilyenre is volt példa: ha elintéződött, hogy valakit ne vigyenek el egyetem előtt, akkor utána kellett túlesnie

rajta. Akkoriban az Arad megyei Lippa volt a híres, az úgynevezett terés¹, vagyis csökkentett időtartamú, egyetem előtti katonaságnak a helyszíne. 1990 után viszont ez a szokás változott, és egészen 2007-ig – amikor beléptünk az Európai Unióba, és megszűnt a sorkatonaság – már csak egy évre vittek el katonának, ha nem jutottál be egyetemre. Ha viszont bejutottál, hagyták, hogy elvégezd, és csak utána vittek el hat hónapra. Ebben az említett időszakban viszont már nagyon ki lehetett játszani a rendszert – többnyire orvosi papírokkal kellett igazolni, hogy valamiért alkalmatlan vagy, és ha volt némi ismeret-séged, ezeket nem is volt olyan bonyolult megszerezni. Mivel mindig érzékeny gyerek voltam, édesanyám meg is kérdezte, nem akarom-e, hogy valamit intézzen, de mondtam neki: „Ő, hagyd el, anyuka, valahogy kibírom.”

– *Mikor kellett bevonulnia?*

– '95 októberében, mégpedig egy olyan egységhez, aminek Arad Gáj nevű külvárosában, a nagylaki úton volt a kaszárnyája. Nem voltam itthon, a szüleim kapták meg a behívót, de a bevonulás előtt volt még egy sorozás, az biztos.² Erre a katolikus plébániával szembeni, a mai Mikes Kelemen Líceum melletti katonai központban³ került sor. Megkaptam a behívót, és azzal kellett odamenni. Amikor ez az eljárás véget ért – itt tulajdonképpen újra megvizsgáltak –, szóval ahogy ez véget ért, akkor már közölték is, hogy engem Aradra fognak vinni. Nem voltak elvárásaim, meg nem tudtam, hova vihetnek, de ugye az ember akkor is abban gondolkodott, hogy valószínűleg Lippára viszik, mert ott volt ez az egység, ahová az egyetemet végzett fiatalembereket általában vinni szokták.⁴ Szentgyörgyről én voltam az egyedüli, akinek Aradra kellett mennie. Máig nem tudom megmagyarázni, hogy miért, milyen logika alapján.

1 A TR (kiejtve tere) a román serviciul militar cu termen redus, vagyis a csökkentett időtartamú katonai szolgálat megnevezés köznyelvben használatos változata volt.

2 Tulajdonképpen nem sorozásról, hanem a bevonulás előtt történő alkalmassági vizsgálatról van szó. Ezt követően a behívott fiatalembert nem csupán egy adott fegyvernemhez osztották be, hanem azt is pontosan közölték vele, hogy mikor és melyik katonai egységnél kell jelentkeznie, illetve a menlevelét/szabadjegyét is megkapta.

3 A kerületi parancsnokságról van szó.

4 Az egyetemet végzettek valójában az ország számos más laktanyájában is teljesíthették szolgálati idejüket.

- *Akkor berúgás sem volt az indulás előtt?*

- Én nem voltam az a típus. Akkor még léteztek a katonabúcsúztatók - ez most már csak egy emlék, vagyis igazából egy népszokás, egy halott népszokás -, de én nem szerveztem ilyet. Az úton se volt semmi. Szerintem az volt a gond, hogy abban az időpontban Szentgyörgyről egyedül én mentem Aradra - azt hiszem, október 17-én éjszaka kellett elindulnom -, de hogyha a sorozóközpontban kiderül, hogy valaki még megy ugyanoda, szerintem mi is ittunk volna.

- *Hogyan érkezett meg az Ön számára kijelölt alakulathoz?*

- Amikor megtörténik a sorozás és elmondják, hogy hova mész, akkor már a kezembe is adnak egy vonatjegyet. Ezek nagyon pontos dolgok: megkapod a papírt, amivel jelentkezned kell, és kapsz egy vonatjegyet, amivel felszállsz a vonatra. Ez a rész nagyon egyszerűen működött: éjszaka a szüleim bevitték Brassóba a katonabőröndömmel⁵, anyámra ráparancsoltam, hogy ne sírjon, nem haltam meg - anyám nagyon érzékeny, ugye, ez mindig hozzátartozik a körítéshez. Ezúttal nem sírt. Szóval felültem a vonatra, és egész éjszaka üldögéltem, aludtam. Valamikor reggel érkeztem meg.

Nagyon furcsa volt az a hely, ahol jelentkezni kellett. Tudni kell egyébként, hogy Aradon a főparancsnokság, a fő katonai hadiszállás⁶ a várban van. Ahová én mentem, az egy kisebb egység volt a nagylaki úton, vagyis ahogy Aradról mész kifelé, Magyarországra, a határ felé. Ha jól értettem, maga a laktanya a '70-80-as években női börtön volt, és csak azután helyeztek el ott egy katonai egységet. Nagyon meglepődtem, amikor láttam, hogy az épület alatt hemzsegnek a patkányok, a fák pedig hatvan fokos szögben nőnek - ez az utóbbi azt jelentette, hogy itt nagyon fúj a szél. Elég furcsa érzéseim támadtak, és az is megfordult a fejemben, vajon itt hogy lehet kibírni hat hónapot - de sokkal egyszerűbb volt, mint ahogy gondoltam.

- *Milyen fegyvernemhez tartozott ez az alakulat?*

5 A román hadseregbe bevonuló katonának rendelkeznie kellett egy bőröndszerű kialakítású, fából készült ládával, amit népiesen kufernek, kúfernek mondtak.

6 Az aradi vár a kommunizmus időszakában - és valószínűleg akkor is, amikor Váta Lóránd katonai szolgálatát töltötte a városban - egy harckocsizó ezred laktanyája volt.

- A gyalogsághoz. Sima gyalogos alakulat volt.
- *Tehát megérkezett a laktanyába. Mi történt ezt követően?*
 - Mi negyvenen voltunk akkor ilyen rövid [időtartamra behívott – szerk. megj.] katonák, akiknek hat hónapot kellett letölteniük. Ez azt jelenti, hogy a vállunkra kaptunk egy piros csíkot, amely gyakorlatilag megkülönböztetett mindenki mástól, így a legnagyobbképp káplár sem mert belénk kötni. Ugye, a káplárról tudjuk, hogy a közönséges katonák közül emelik ki, és a katonaságban mindenkivel mindent megtehet: kimosathatja fogkefével a vévét a közkatonával, meg minden egyéb ócskaságot is elkövethet. Egyikük velem is megpróbálta egyébként, mert azt történt... ugye, nagyon fontos, hogy milyen bakancsot kap az ember. Mikor bemegy, leadja a civil ruhákat – de nála marad a katonabőrönd –, és megkapja az alsógatyát, a két rend inget, a törölközőt, mindent. Egyébként nagyon-nagyon egyszerűen, ugyanakkor nagyon pontosan működnek ezek a dolgok. Fontos, hogy milyen bakancsot kapsz. Én egy passzent bakancsot, pontosan az én méreteket kaptam, és az első tíz kilométeres gyaloglás után rájöttem, hogy ez nem lesz jó hosszútávon. Szóltam az őrnagyomnak, aki azt mondta, menjek be a raktárba, cseréljem ki a bakancsomat. A raktárfelelős egy aradi magyar nevű káplár volt, aki nem szólt hozzám egy szót se magyarul. Közben tudtam, hogy ő is magyar. Mondtam, jöttem kicserélni a bakancsot, mire azt mondja, takarodj innen. Abban a pillanatban – az én igazságérzetem is működött –, visszamentem az őrnagyhoz, és mondtam, hogy kikergetett a káplár, nem engedi, hogy kicseréljem a bakancsot. Az őrnagy visszaküldött: „Na, még egyszer mondd meg neki, hogy ne kelljen én bemenjek, mert akkor annak rossz vége lesz!” A katonaságban ezek a dolgok megszokottak. Így kezdődött, aztán szerencsésen kicseréltem a bakancsom egy nagyobbra, és azután minden rendben volt.
- *Miből állt, hogyan zajlott maga a katonai szolgálat?*
 - A katonaságnál az első egy hónap kiképzéssel telik. Ha nevezhetem kiképzésnek az 1995 őszén történő vagy folyó katonaságot, akkor az valóban az első egy hónapban történt meg, mielőtt az esküt letettük. Az úgy történik, hogy berukkolsz, és rá egy hónapra van a hivatalos

eskütétel felvonulással, kimenővel, díszbéddelel, piával, mindenfélével. Addig piát nem szabadott inni – vagy legalábbis nem volt lehetőség, mert egyáltalán nem engedtek ki a kaszárnyából. Tehát hogyha komoly kiképzésről beszélhetünk, az az első egy hónap volt, ami gyakorlatilag menetelésekből, egy-két-három ilyen tíz kilométeres, városon kívüli menetelésből állt, egy-két lövészetből, olvastunk a nem tudom, milyen könyvből, piros könyvből, hogy mondják ezt, instrukcióból...

– *Ezek különféle szabályzatok voltak?*

– Igen. Jaj, és tanultuk a menetelést: megállni, fordulj jobbra, fordulj balra, a hátra arcot meg ilyesmit. De a mi esetünkben ez – hát mondjuk úgy, hogy hetven-nyolcvan százalékban véget is ért az eskütétellel. Azután csak a szabadságot... erről szívesen beszélek még két mondatot majd, mert a legszabadabb ekkor voltam. Azután az ember csak azt kereste és azon gondolkodott, hogy honnan mikor tudjon lelépni, és mit tudjon megúszni, és ez a legcsodálatosabb érzés. Mert ezt meg is lehet tenni a katonaságnál.

– *Voltak rendes, egyéves szolgálatra behívott katonák is az egységnél?*

– Igen, voltak a rendes katonák, kiskatonák. Mi gyakorlatilag az egész egységben negyvenen voltunk rövidkatonák, és a többiek... Létszámot nem tudnék mondani, de szerintem úgy kétszáz, kétszázötven, háromszázan voltak. Nem egy kis egység volt, és tele volt gyakorlatilag kiskatonával, mindenféle szerencsétlen gyerekkel – nem tudom, hogy mondjam ezt másként. Annyit el tudok mondani, hogy nagyon sokszor szedtem ki a káplárok kezéből kiskatonákat, akikkel mindenféle gazemberséget megpróbáltak elvégeztetni. A rövidkatonával, vagyis olyanal, aki egyetemet végzett – ez volt a fontos – nem nagyon mertek ellenkezni. Csak mondtam, hogy hagyja abba azonnal, és vittem is tovább a kiskatonát.

– *Az egyetemet végzettek külön hálóteremben voltak?*

– Mi egy felújított kaszárnyának a legelőször elkészült kis részében voltunk, de csak mi negyvenen. Ez – azt hiszem – három vagy négy hálót jelentett. Megvolt a külön hálónk, aztán volt még egy külön helyiség, ahol a fegyvereket tartottuk, és gyakorlatilag ennyi. A zu-

hanyzó máshol volt. Ott voltunk az ottlétünk utolsó két hónapjáig. Az utolsó két hónapban megnyitották több alegység előtt is ezt a felújított kaszárnyarészt, akkor már többen lettünk, de nekem ebből az utolsó két hónapból tíz nap – majdnem két hét – egy sítáborban telt. Ez van a fotókon is. Ez azért is érdekes, mert mi gyalogosok voltunk, de mégis elvittek a Țapu-hegységbe⁷ – ez a Nyugati-Kárpátokban van – síapplikációba⁸. Az egységnek voltak ott katonai menedékházai. Igazából ez volt a legszébb része az egész katonaságnak.

– *És megtanították rendszeren sítani?*

– Megtanítottak... hát rendszeren nem, nagyjából magunktól tanultunk. A sílécek fából voltak, nem voltak minőségi darabok, de megtanultam valamennyire sítani.

– *Hány magyar volt az egyetem utáni katonák között?*

– A negyvenből négyen voltunk magyarok: hárman Csíkszeredából, én Szentgyörgyről. Voltak még erdélyiek úgy tízen, két-három oltyán, a többi moldvai. Én akkor ismertem meg a moldvai embert, konyhanyelvüket, ételeiket... Ugye mindig pakkot kaptunk, és majdnem minden délutánunk – az esti jelentésadás előtti egy-két óra – azzal telt, hogy kibontottuk a csomagokat, és mindenki mindenkit kínálgatott, és

*Sítanfolyamon a Nyugati-Kárpátokban.
Váta Lóránd a jobb oldalon térdel.*

7 A Cibói-hegycsoport (Munții Țibău) két csúcsa a Țapu Mare és a Țapu Mic. Ezek valamelyikéről lehet szó.

8 A román aplicație szó szerinti fordítása alkalmazás; a hadsereg vonatkozásában általában hadgyakorlatot, tanfolyamot jelent.

ettünk. Nagyon finom moldvai ételeket kaptak, hatalmas fokhagymákat... Ott ettem először rózsaszemmet, vagy olyan tepertőt, aminek teljesen más az íze, mint nálunk. Mindent másképp csinálnak, de nagyon-nagyon finom.

- *Volt ellentét magyarok és románok között?*

- Volt, de nem olyan, amire nekem intelligens emberként oda kellett volna figyelni. Ott a negyvenünk közül is volt olyan, hogy valamelyik megharagudott rám, és azt mondta: unguur înpuțit.⁹ Sőt, ilyen szempontból a legérdekesebb élményem éppen az őrnagyommal volt. Ez az Istrate őrnagy egy nagyon rendes ember volt – bár szigorú volt, mint amilyennek lennie kellett. Ebben a sítáborban, ami az utolsó két hónapban történt, valamikor március elején, nagyon laza volt a hangulat: a tiszték nem borotválkoztak, nem volt ellenőrzés, piáltak folyton az őrnagyaink, a kapitányaink... Tehát tényleg nagyon laza volt. Emlékszem, egy este leült az ágyam szélére – ott jött-ment a pálinka, beszélgettünk, s az őrnagy is ült egyik ágyról a másikra –, szóval egyszer odaült mellém, s beszélgettünk, természetesen miután ő elsütötte a szerinte legintelligensebb viccét, hogy „Știi, Vata, care-i cel mai bun săpun din lume?”, mondom: „Nu, domnu maior.” Azt mondja: „Să pun pula pe tine.”¹⁰ Miután elsüti ezt a katonaviccet, azt mondja (ezt most már magyarul mondom): „Te, Váta, én megmondom neked őszintén...” Zárójelben megjegyzem, nem kell elfelejteni, hogy kilencvenes éveket írunk, amikor a román intolerancia sokkal erősebb volt. Szóval azt mondja nekem: „Te, Váta, megmondom neked őszintén, hogy én gyűlölöm a magyarokat. Gyűlöltem a magyarokat. De megismertelek téged, és egy ilyen embert ismertem meg benned, hogy én már nem így gondolom ezeket a dolgokat. Nem úgy gondolom, hogy nekem kéne gyűlölni egy magyart.” Ugye, Aradról beszélünk, ahol tíz százalékban magyarok élnek. Szóval volt magyar-román ellentét, és éppen az ő részéről, de burkoltan, és ez a dolog is egy bizalmi viszonyban hangzott el. Azt hozzá kell tennem, hogy amikor a moldvai

9 Jelentése: büdös magyar (román).

10 Egy kérdésből és egy feleletből álló trágár vicc. Jelentése: „Melyik a világon a legjobb szappan? Ha a farkam rád teszem.” Poénját az adja, hogy románul a szappan (săpun) és a rád tenni (să pun) szavak ugyanúgy hangzanak.

kollégám azt mondta nekem, unguur împuțit, akkor én azt rögtön jelentettem az örnagyomnak. Nem büntette meg az illetőt, de félrehívta és azt mondta neki, hogy nemzetiségi cirkszokot nem csinálunk ebben az egységben. Tehát nagyon határozottan rászólt arra a fiúra, és nekem azt mondta, jelentsem, hogyha még ilyen probléma van, mert ő ilyesmit nem akar. És akkor egyszer csak négyszemközt elmondta nekem ezt, amit ő gondol. Szóval korrektség volt. Viccek voltak természetesen, de olyan alapon, hogy mi négyen magyarok vagyunk, nem volt gyűlölködés vagy magyargyalázás, sőt, tulajdonképpen kíváncsiság volt, főleg a moldvaiak részéről.

Akkoriban még nem volt Duna Televízió, hanem magyar adás volt minden hétfőn, másfél óra. Mi összepótoltunk, vásároltunk egy ilyen régi fajta lámpás tévét, amit folyton néztünk esténként. Én minden hétfő délután odaültem, és néztem a magyar adást, és ezek a kamerádok, ezek ültek mellém, és folyton kérdezték, hogy: „Traduce bine, traduce bine?” Hogy jól fordítja?¹¹ Jól fordítja, jól fordítja. Kelltt fordítsak is nekik időnként egy-egy műsört.

De még tovább megyek. Szombat-vasárnaponként tizenkét-, huszonégy- vagy negyvennyolc órás kimenők voltak. Nekünk ez rendszerint azzal telt, hogyha szombat reggel vagy vasárnap kiengedtek, elmentünk templomba. Elindultunk együtt, felültünk a villamosra, be a városközpontba, és ott én indultam a katolikus plébániatemplomba. Másodjára már a moldvai barátaim is jöttek velem a katolikus templomba. Mondtam nekik: „De hát ez magyarul megy. Menjetek ti is a ti templomotokba, azután majd mise után találkozunk és sörözünk.” Azt mondták, nem, mert egy isten van, és nem fontos, hogy értsék, de legyünk együtt. Azután többnyire az volt, hogy hárman-négyen beültünk a katolikus templomba. Nem voltak konfliktusok.

– *Beszéltek a csíkszeredaiak románul?*

– Beszéltek, igen, mind jól beszéltek. Jancsó Ernő, Szabó János, és volt egy olyan szeredai, akit úgy hívtak, hogy Musca Cristian. Vele pont a napokban beszéltem Kolozsváron; valamit meg akart kérdezni.

11 Az egykori állami tévé magyar adását hagyományosan román feliratozással közvetítik.

Ő vegyes családból származott – román édesapa és magyar édesanya. A román tekintette az anyanyelvének, de anyanyelvi szinten beszélt magyarul is.

Nem tudom, hogy ez érdekes-e, de mi például nagyon különböző végzettségűek voltunk. Tehát én színművész voltam, volt egy bábszínész, aki Iași-ban végzett, volt három-négy zenész, de többnyire technikai jellegű egyetemekről jöttek a többiek. Volt filológus is vagy kettő, aztán mezőgazdasági mérnök, aki agronómiát végzett... Egy idő után felkértek bennünket – nem engem, hanem a kollégákat –, hogy tartsanak órákat a kiskatonáknak. Volt ilyen délutáni tanítás a kiskatonák számára, merthogy nagyon nagy arányú volt az analfabétizmus. Most '95-ről, '95 teléről beszélünk, és akkor is sokan voltak még olyanok, akik egyáltalán nem tudtak írni és olvasni. Azoknak tartottak olvasás-írás órát, számtanórát – gyakorlatilag ennyit. Vagy ha jól emlékszem, valaki angolórát is tartott. Ez így be volt osztva. Azért kerültem közel ehhez az egészhez, mert időnként megtörtént, hogy a filológus kollégám és a reális kollégám sem tudott valamiért elmenni – valami más dolguk akadt. Ilyenkor megkérdezték, hogy ki tartaná meg az órákat. Ugye, én mindig kíváncsi ember voltam, és mondtam, elmegyek szívesen. Így volt esélyem tartani számtanórát, volt esélyem tartani írás-olvasás órát, de nagyon nagyon furcsa élmény volt, hogy fogtam a katonának a kezét és írtunk. Gyakorlatilag teljesen analfabéták voltak, és elemi szinten sem tudtak összeadni-kivonni.

– *Őket honnan sorozták, honnan kerültek oda?*

– Többnyire oltyánok voltak, abban a kaszárnyában nagyon sok oltyán volt, moldvaiak inkább a terések, ezek a rövid katonák voltak. Most ezt nem mondom már biztosra, de úgy emlékszem, így volt. Sok volt a szökés is, meg nálunk volt lógás. Ehhez hozzátartozik az, hogy egy idő után, az eskütétel után átvonulsz az úgynevezett *corpul de gardába*, vagyis az őrséget adók szállására, és őrségben kell állni. Azt mondták, hogy kétszer kötelező, amíg katona vagyok, de én sokkal többször csináltam meg. Mások viszont megúszták ilyen-olyan papírokkal meg hazautazásokkal, és akkor mindig minket rángattak elő, akik nem ellenkeztünk, vagy nem találtunk ki valamit. Ez úgy zajlik, hogy

négy napra teljesen beköltözöl az őrszobára. Ott kapod a reggelit, ebédet, vacsorát, és gyakorlatilag a programod három óra alvásból, három óra tanulásból, három óra őrségből áll. Ez megy négy napon keresztül. Természetesen a három óra tanulást senki nem veszi komolyan, és így lesz hat óra alvás, három óra őrség, vagy négy óra alvás, két óra lötyögés – a lényeg az, hogy a tanulást nem vette komolyan senki. Nagyon furcsa helyzet ez: egy idő után így nagyon összerosódik minden, tehát már nem tudod, milyen nap van. Egy ilyen érdekes flowja van a dolognak. Én élveztem, nem volt probléma, azt leszámítva, hogy tele volt a hely patkánnyal. Pont ezt láttam akkor is, amikor megérkeztem, hogy az épület alatt a lyukakból jönnek-mennek a patkányok – na, ez volt az a *corpul de gardă*. Ott volt az úgynevezett börtön is, ez gyakorlatilag egy szobácska volt, románul *áresztnek* hívják. Tehát hogyha valaki valami csúnya dolgot csinált, akkor egy órára, két órára – de olyan is volt, hogy több napra – oda, az *áresztbe* tették. Amikor január 4-én visszajöttünk a karácsonyi és szilveszteri szabadságról – úgy hazamentünk december 22-én, hogy január 4-én jöttünk csak vissza –, szóval amikor visszajöttem, valamiért visszafel-leseltem az őrnagyomnak, és három vagy négy órára beküldtek ebbe az úgynevezett *áresztbe* engem is. Ott találkoztam egy olyan fiúval, aki hazaszökött – már nem mondom meg pontosan, hogy Craiovára vagy Râmnicu Vâlceára –, valahova oda Havasalföldre. Szóval meglógott, hazaszökött. Az őrmesterek hozták vissza, és egy vagy két hétre az *áresztbe* zárták. Na, erről az *áresztről* tudni kell, hogy nem voltak ablakai. Én három-négy órát simán kibírtam, de ő már körülbelül öt-hat napja ott volt, és gyakorlatilag alig tudott járni, úgy begyulladt a veséje a hidegtől. Voltak azért ilyen embertelen dolgok. Akkor például azt gondoltam, hogy ezt szóvá kéne tenni. Az egy dolog, hogy valakit zárkába teszel rossz magaviselet miatt, de az, hogy ilyen körülmények közt... Szerintem ezt ma már nem mernék sehol megcsinálni, de '95 telén még megcsinálták.

Aztán voltak vicces dolgok. Ugye, volt a *foișor*, azaz az órtorony, ahová felálltál, és abban a hidegben fel kellett húzni ezeket a hatalmas nagy gyapjúcsizmákat – amiknek *pâslari* volt a neve, ha jól emlékszem –, de mégiscsak volt a kabát és a csizma között egy rész, ami azért nagyon fázott. Télen mínusz fokok voltak, és emlékszem, hogy

éjszaka háromtól hatig vagy tizenkettőtől háromig ott álldogálni... hát, azért igencsak hosszú volt. Persze megvoltak ott is az egyezségek: például volt, aki tudta pontosan, hogy én kilenctől tizenkettőig leszek őrsgben, és akkor nekem leadták a hírt, hogy nagyon szépen kérlek, majd X-t engedd ki, mert megy haza, és hajnali hatkor jön – vagyis hogy aradi, és megy haza éjszakára. Tudtam, hogy ki az, és mikor ment ki, oda is köszönt. Volt olyan is, hogy akartak pénzt adni, kenőpénzt, de én mindig mondtam, hogy nem kérem. Tehát voltak ilyen apró disznóságok. Természetesen voltak ott kurvák is a kaszárnya körül, tehát voltak, akik erotikázni szöktek ki. Rengeteg ilyen tevékenység volt, ami a lehető legnagyobb fegyelem közepette történt, ugyanakkor mindenki be volt avatva. Emlékszem, már március eleje volt, hazajöttünk abból a síapplikációból, és én megint őrsgbe kerültem, hajnali háromtól hatig. Egy magyar gyerek mondta, hogy ő majd jön haza három és hat között, majd figyeljek, de én közben elaludtam. Egyszer csak arra arra riadtam fel, hogy valami mozgás van, valami történik. Majdnem felordítottam. Azt tudni kell, hogy mindig éles fegyver van az őrsgben álló katonánál. Mondta: „Én vagyok!” Az egy szentgyörgyi fiú volt, akivel utolsó pillanatban ismerkedtem össze. Szóval mondta: „Én vagyok!” Én pedig, hogy „Szóljál, de ne így utolsó pillanatban, mert megijesztesz.” Egy picit elkezdtünk beszélgetni és kiderült, hogy ő volt az étkezési raktárnak a főnöke. Kérdem, mióta? Azt mondja, amióta itt vagyok, október óta. Annyi konzervet adtam volna, amennyi kellett volna. Mondom, hát nem tudtam. De kár!

– *Lövészet milyen gyakran volt?*

– Azt hiszem, havonta egyszer kellett volna legyen, de már nem mondom biztosra. Volt nappali és éjszakai lövészet is – valahogy tematikailag be voltak osztva. Volt, hogy közel kellett löni, máskor meg messzi célt kellett eltalálni. Mikor éjszaka lősz, valamivel bekenik azokat a kis... nem tudom, hogy hívják, de azokat az elemeit a fegyvernek, amikkel célzol, szóval bekenik ilyen foszforeszkáló anyaggal, mert csak úgy látod őket. Ugye, ezeket össze kellett hozni, és emlékszem, az éjszakai lövészetén mondtam: „Őrnagy úr, nekem nincs jól bekenve, nem látom, nem tudom összehozni a célt.” Erre azt mondta az őrnagy: „Lőjed, Váta, lőjed, menjünk haza minél hamarabb!” Volt

Sítanfolyamon a Nyugati-Kárpátokban. Váta Lóránd jobbról a második.

gránátdobás is, külön defenzív és külön offenzív gránát. Ezeket mind végigcsináltuk, de igazából nem éreztem azt, hogy komolyan vették volna. Már nagyon rosszul volt felszerelve a katonaság, nem volt ez már komoly.

Ugye, általában úgy zajlik a nap, hogy felkelsz, tisztálkodsz, megeszed a reggelit, és ezután van az a jelentésadás, ami van aztán délben és este is, napi háromszor. Miután megtörténik a reggeli jelentésadás – ott mondják a mindenféle hülyeséget, a napi programot meg mindenfélét –, akkor az őrmestereddel elvonulsz, négyszögbe állsz, és gyakorlatilag el kéne hogy kezdődjön a kiképzés. Ez nálunk legtöbbször úgy történt, hogy kinyitotta azt az úgynevezett instrukciós piros könyvét, és abból olvasgatott valamiket – a mínusz öt fokban, ugye, télen, decemberben–januárban. Így eltelt egy óra, mondjuk hogy volt fél tíz, és akkor az őrmester azt mondta, tizenkettőig úgy menjetek el, hogy ne is lássalak. Mi akkor elindultunk a mezőben. Most már nagyon be van építve az a rész, ott halad el az autópálya meg mindenféle, de akkor puszta volt, lerobbant gabonaraktár meg ilyesmik voltak ott. Emlékszem, elindultunk, kerestünk gübéket, mélyedéseket, kórókat,

tüzeket raktunk, vittük az ételünket a zsákban... Gyakorlatilag erről szóltak ezek az idők, és ez folyt délután is. Vagy ha nem, akkor bementünk a kaszárnyába és akkorákat aludtunk, hogy azt se tudtuk, milyen nap van. Ez volt az, amiről én azt mondtam az elején, hogy a szabadság. Arról szólt minden, hogy valahogy tudjuk kitalálni, hogy lépünk le, hogy hagyjanak békén. Szóval ezt a fajta szabadságot, ezt nagyon-nagyon élveztük.

Az is érdekes, hogy milyen ez a bajtársi viszony, hogy kikkel tartod a kapcsolatot a katonaság után. Ezzel a négy szeredai magyar fiúval elég sokáig tartottam, aztán a Szabó János nevű barátom egyszer csak elköltözött Argentínába, Bolíviába vagy Columbiába. Most ő is visszatért Európába, hegesztőmérnök volt, járta a világot. Jancsó Ernő meg Cristi most is Szeredában lakik. Igazából velük tartottam azután a kapcsolatot. Közben aztán a telefonszámok megváltoztak az évek során, és a Facebook meg a virtuális valóság beköltözött az életünkbe – szóval a lényeg az, hogy a többiekkel nem tartom a kapcsolatot.

Emlékszem, amikor leszereltünk, kimentünk az állomásra, leültünk a katonabőröndökre, vettünk parizert, kenyeret, piát, s vártuk a vonatot. Eltelt két-három óra, amíg mindenkinek a minden irányba induló vonatja megérkezett. Emlékszem, hogy... a leszerelés miatt nagy boldogság, nagy lazaság volt, és mondtuk, hogy aztán majd tartunk találkozót, és majd összejövünk. Mondtam nekik, hogy az élet mindenkinek intézi tovább, mi csak hat hónapot voltunk együtt, most beszéljünk és most nézzünk egymás szemébe, mert nem fogunk találkozni többet. És így is volt: tehát gyakorlatilag a bajtársak kilencven százalékával azóta sem találkoztam.

- *Milyen volt az élelmezés?*

- Ez érdekes téma. Egyébként nem vagyok ilyen szempontból kényes. Nagyon jók voltak a reggeli ételek, aminek azt mondták, hrana rece, tehát hideg reggeli. Nagyon finom volt: egy tányéron kaptál egy főtt tojást, egy darab kolbászt, egy kis dzsemet, egy darab vaját, sajtot, esetleg tepertőt, hogyha úgy volt – tehát mindenféle apróságot, azzal nagyon jól lehetett lakni. Volt tea, és folyamatosan ment a rémisztgetés, hogy brómozott, mert attól az embernek nincs merevedése. Én inkább arra lettem figyelmes, hogy ilyen cukrozott vizek voltak

csak időnként, nem nagyon volt abban tea, de nekem ezzel nem voltak problémáim. A hideg kajával folytak a cserék: odaadom a kolbászt, adj egy tojást. Volt még egy nagyon érdekes étel, amit úgy hívtak: pesmet.

- *Keksz alakú kétszersült-féle.*

- Igen. Állítólag nagyon kalóriadús volt, nagyon tápláló. Emlékszem, ilyen hosszú papundekli dobozokban volt. Az roskadásig volt, azzal mindig tele volt a zsebünk. Mikor jöttünk ki a reggelitől, három-négy olyan kekszet a zsebünkbe tettünk, és azt állandóan majsoltuk. Az ebéd mindig kétfogásos volt, és időnként voltak ünnepi ebédek: december elsején, hazautazás előtt, karácsony előtt, eskütétel után, amikor leszereltünk... ezek is finomak voltak. Természetesen erdélyi jelleggel főztek, nem ezek a savanyított ételek voltak. Az is volt, de ritkábban, és ez nagyon nehezebbre esett a moldvaiaknak, mert ők a savanyított levesekhez meg minden ilyesmihez voltak szokva. Akkor például állandó étel volt a paszulyfőzelék, a tört paszuly és a szemes-paszuly is. Jellemző volt, hogy délben profi szakács készítette az ételt, reggel vagy este pedig katonai szakács. Például ha paszulyfőzelék volt reggelre vagy estére, az nem volt olyan ízű, mint délben. A katonák nem figyeltek oda: például az esti paszulyfőzelékben elég gyakran lehetett kavicsot találni. Többször volt paszuly- vagy káposztafőzelék, de én nem voltam kényes. Persze az erdélyi ételekhez hozzátartozott a rántott hús is, tehát jó ételek voltak. Volt krumplifőzelék is, amit ott ettem először: ilyen eresztékes, fehér krumplifőzelék, benne a krumpli karikákra vágva. Az én anyám nem csinált ilyet, de nagyon jó. Nagyon finoman főztek, nem volt ezzel baj.

- *Voltak-e furcsa vagy szokatlan dolgok a laktanyában?*

- Talán az, hogy két olyan ember – katona – is volt velünk – és erről beszéltünk is egymás közt –, akiket nem szabadott volna besorozni. Egyik szellemileg ha nem is volt fogyatékos, de problémás volt. Mi berukkoltunk októberben, és januárban hoztak egy újabb rend sorkatonát – terés nem volt, csak egyéves katonák voltak –, és ott volt egy csávó, aki a reggeli jelentésadásnál gyakorlatilag hisztériarohamot kapott, vágta földhöz magát. Emlékszem, elvitték, és nem is tudom, mit csináltak vele. Köztünk viszont volt egy – még a nevére is

emlékszem, M. Bogdannak hívták -, magas, kétméteres fiú, aki gyakorlatilag púpos volt, és húzta a lábát. A kiképzést végigcsinálta, de el lehet képzelni, hogyan. Amikor volt az eskütétel, az felvonulással járt a főparancsnokságon, a várban, és ezt a fiút megkérte az őrnagy, hogy amíg mi végigvonulunk, addig ő menjen az épület mögé: tehát amikor közeledtünk a főépülethez, ő kerülje meg a főépületet, és amikor végighaladtunk a fősétányon, akkor csatlakozzon hozzánk, hogy ne lássák. A kiképzést még megcsinálta velünk, az esküt is letette... Az apja valami bukaresti nagyúr volt, valamilyen elit családból származott. Valószínűleg végül valami orvosi papírt intéztek neki, és elég korán, az eskütétel után kevés idővel hazakerült Bukarestbe. Tehát volt egy-két ilyen helyzet.

- *Volt-e olyan, hogy valaki megpróbált volna csúszópénzzel könnyebb beosztást kapni vagy egyéb előnyökhöz jutni?*

- Igen. Nem tudom, hogyan történtek ezek a dolgok, de én például elég ritkán kaptam eltávozást, ilyen negyvennyolc órást, de voltak olyanok, akik közelebb kerültek az őrnagy kegyeihez. Nem tudom, hogyan. Vittek, adtak... Én nem vittem, nem adtam, és próbáltam a szüleimet is teljesen kirekeszteni ebből az egészből. Úgy gondoltam, elég erős vagyok, hogy kibírjam ezt a dolgot, de volt olyan például, aki rövid időn belül az egész egység parancsnokhelyettesének lett az írnoke. Hogy ő hogy lett írnoke, én azt nem tudom, de gyakorlatilag azt csinálta, hogy reggelizett velünk, négyszögbe állt, aztán elment, s egészen délutánig, amíg ott volt az az ezredes, addig ott üldögélt egy irodában. Nem tudom, ezek hogy történtek, én ezekből kimaradtam, és nem is érdekelt.

- *Milyen nyelven beszélt a többi magyarral?*

- Mi természetesen egymás közt magyarul beszéltünk, és ez zavarta a többieket. Azt gondolták, róluk mondunk valamit. Én próbáltam ennek a végére járni, hogy miért zavarja őket. Meséltem nekik, hogy értsék meg, nekünk ez így természetes. Tehát Jancsó Ernővel és Szabó Jánossal nekem az a természetes, hogyha magyarul beszélek, mint hogyha te is elkerülsz a nem tudom melyik barátoddal Olaszországba, egymás közt nem olaszul fogtok beszélni, hanem az anyanyelveteiken,

mert ez a természetes. Én nagyon sok energiát fektettem ebbe, és megértették egyébként. Ők arra gondoltak, hogy mi azért beszélünk magyarul, mert azt akarjuk, hogy ők ne értsék, amit mondtunk. Tehát ott voltak ilyen dolgok.

- *Említette, hogy az őrmagynak korábban nem volt magyarokkal kapcsolatos személyes tapasztalata. Mi volt a helyzet a többiekkel?*

- A moldvaiaknak sem volt. Ők nagyon kíváncsiak voltak, azt mondták Erdélynek, hogy Ungaria¹², ahogy átjöttek a Kárpátokon, nekik ez egy furcsa helyzet volt, mintha egy más országba érkeztek volna.

- *Az oltyánoknak nem volt ilyen gondjuk?*

- Oltyán kevés volt, azokkal nem annyira volt nexusom. A magyarokra visszatérve, ezekben az években nem nagyon voltak magyarok a katonaságban. Na, hát ott volt egy hamisítatlan... egy fordíthatatlanul szép magyar nevű alezredes, egy locotenent colonel, akire felkaptam a fejem. Ugye, mivel kevesen is voltunk magyarok, és főleg azért, hogy hű, van itt még valaki, aki magyar. Azt hiszem, hogy egyik alparancsnoka volt a kaszárnyának. És eljátszottam a gondolattal, hogy milyen jó lenne egyszer szóba állni vele, váltani pár szót, elmondani, hogy honnan jövök – mit tudom én –, de hát erre nem is kerülhetett sor. Olyan nagyon távolinak tűnt az az ember. Mindig ott volt a gyülekezéseken, ott állt középen, de nem tudtam vele soha szóba állni. Volt egy alkalom – születésnapja volt, vagy karácsony előtt, már nem is tudom pontosan –, valami buli volt ott a főparancsnokság épületében, és csak arra emlékszem, hogy zengett a kaszárnya: az „Az a szép, az a szép / Akinek a szeme kék”-et énekelték ennek az alezredesnek.

- *Hogy viselte a bezártságot? Vagy nem gondolkozott ezen?*

- Nem, mert tudtam, hogy nem tart sokáig, tudtam, hogy csak hat hónap. Nem igazán volt idő foglalkozni ezzel. Október huszadika körül berukkoltam, jött november, december – ott már volt két hét szabadság. Majd jött január, február, aztán március elején elvittek síelni, és

12 Magyarország (román).

utána már ott volt a leszerelés. Tehát kétszer két hónap volt gyakorlatilag. Jaj, és azt elfelejtettem hozzátenni, hogy volt külön elfekvő, ilyen klinikaszerűség – én nem kerültem be soha, de egyszer meg voltam hűlve, és akkor azért kiderült, hogy nagyon hiányos volt a gyógyszerkészlet. Volt orvos, aki rendszeresen bejárt – lelkiismeretes volt egyébként –, de mindenre csak aszpirint adott. Semmi más gyógyszere nem volt. Visszatérve a bezártságra, emlékszem, úgy fogalmaztam: pont mire elegendem lett volna a dologból, arra leszereltünk.

- *Köszönöm a beszélgetést.*

Cím nélkül, 2022
(olaj, vászon, 34 x 43 cm)

Bodó Ágota

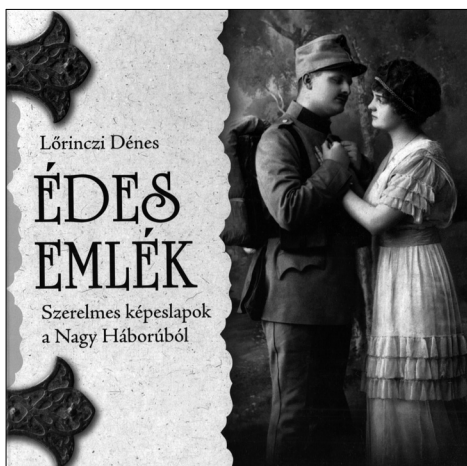
MIT ÍRTAK A BÉLYEG ALÁ?

A múlt század képeslapküldési lehetőségei és udvarlási szokásai tárulnak fel Lőrinczi Dénes *Édes emlék – Szerelmes képeslapok a Nagy Háborúból*¹ című művében. A szerző az előszóban azzal a közhelyszámba menő, régi kritikai hozzáállással indít, miszerint *bezzeg régebb másképp volt*. Hogy valójában mi volt másképp az udvarlási szokások terén és hogy miben nyilvánult meg a levelezés varázsa, az egy hagyaték feltárásából derül ki, mely a könyv fő részét képezi.

Lőrinczi Dénes kutatásának előzménye egy történelemóra, amelyre 2016-ban került sor, és amely során történelemtanárként a családi örökség megbecsülésére buzdította diákjait. Ennek megfelelően felajánlotta, hogy plusz pontokat kaphat az a diák, aki régi családi dokumentumokat mutat be az osztálytársaiknak az elkövetkező órák valamelyikén. A lehetőséggel élve egy ötödik osztályos tanuló képeslapokat hozott be. Ezekről az derült ki, hogy egy nagyobb gyűjtemény részét képezik, és egy házfelújítás során kerültek elő. Nem sokkal később az említett képeslapok Lőrinczi Déneshez kerültek, és gyakorlatilag ezzel vette kezdetét Demeter Annuska hagyatékának feldolgozása.

Ezekről az derült ki, hogy egy nagyobb gyűjtemény részét képezik, és egy házfelújítás során kerültek elő. Nem sokkal később az említett képeslapok Lőrinczi Déneshez kerültek, és gyakorlatilag ezzel vette kezdetét Demeter Annuska hagyatékának feldolgozása.

A kutatás során kiderült, hogy a lány 1901. május 28-án, egyszerű kispolgári családban született Kőkösön, ami azonban személyét számmunkra igazán érdekessé teszi, az a több mint kéttucatnyi udvarló,

1 Lőrinczi Dénes: *Édes emlék – Szerelmes képeslapok a Nagy Háborúból*. Barót, 2021, Tortoma Könyvkiadó.

akik az első világháború idején voltak katonák, és akik szerelmes képeslapokat küldözgettek neki. Ez tulajdonképpen Annuska hagyatéka: egy jelentős, több mint ezer darabból álló képeslapgyűjtemény, melynek legtöbbször az első világháború idejéből származik.

Lőrinczi könyve felépítését tekintve két nagyobb részre osztható. A bevezető részben a levelező- és képeslapok rövid történetéről olvashatunk, kezdve az írásbeliség elterjedésétől egészen a modern képeslapok megjelenéséig. Az írásbeliség elterjedése báró Eötvös Józsefhez, a Magyar Királyság vallás- és közoktatásügyi miniszteréhez köthető, aki 1868-ban nyújtotta be a kötelező népiskolai oktatásra vonatkozó törvényjavaslatot, amelynek hatására egyre nagyobb mértékben csökkent az analfabetizmus, ez pedig maga után vonta a postai reformot és a levelezés iránti igény növekedését is. A modern kori levelezőlap megszületése mindössze néhány évvel Eötvös törvényjavaslata előtt vette kezdetét: az ötletet először dr. Heinrich Stephan porosz tanácsos vetette fel 1865-ben, a Karlsruhéban szervezett 5. német postakongresszuson. A tanácsos boríték nagyságú levelezőlap bevezetését javasolta, melynek egyik oldalára a címzést és a bélyegzést tervezte, a másik oldalra pedig a szöveges üzenetet. Javaslatát ekkor még a levéltitok sérülésére hivatkozva elvetették. Végül dr. Emanuel Hermann bécsi közigazdász állt elő az új találmány melletti érveléssel: aki felad egy levelet, vélekedett, az eleve vállalja az általa írt üzenetet is. Ez vezetett ahhoz, hogy 1869. október 1-jén a Monarchia kiadta a világ első postai levelezőlapját.

Ami az illusztrált, képes levelezőlapot illeti, feltalálásának jogáért több nemzet – például az angol, francia, német és szerb – is verseng. Ez az érdem azonban egy oldenburgi porosz könyvkereskedőt, August Schwartzot illeti meg, aki a levelezőlap címzési részének felületére rányomtatott egy ágyú mögött álló tüzért. Erre a módszerre felfigyelve nem sokkal később a Nemzetközi Posta Unió az 1885-ös lisszaboni kongresszusán hozott határozata szerint a címzés és a szövegrész egyik oldalra került, így a teljes másik oldal az illusztrációnak maradt. A szerző külön kiemeli a képeslapok különböző változatait, melyek többnyire egy-egy városrészt, tájat, turisztikai attrakciót vagy stúdiókban megörökített pillanatot ábrázoltak. A képes levelezőlap így az üzenet mellett egy illusztrált hangulatot is át kívánt adni a címzettnak.

A bevezető rész második felében, a levelező- és képeslap megjelenése után Lőrinczi Dénes a képeslapnak a háborús körülményekhez igazodó új típusát mutatja be. Az első világháború kitörésével, írja, a fronton szolgáló katonák és az otthonmaradottak közötti kommunikáció a levelezés útján volt megvalósítható. Ennek következtében már 1914. augusztusában beindult a tábori posta. A távolság és a bizonytalanság szülte nyomás, valamint a személyes kapcsolatok hiánya arra készítette a katonákat, hogy írásban közöljék tartózkodási helyüket, tevékenységüket, illetve egészségügyi állapotukat ismerőseikkel, szeretteikkel. Ezek mellett természetesen az ismerkedés és az udvarlás sem maradt el. Az újságok apróhirdetéseit férjhez menni akaró lányok címeit is tartalmazták, akik harctéren levő katonákkal szerettek volna levelezni. Az ismerkedés egy másik módja a háttországokban szervezett jótékonyági bálókhoz köthető, melyeken a közelben szolgálatot teljesítő katonák is részt vettek. Lőrinczi Dénes a hagyaték feltárása során csak az utóbbi ismerkedési lehetőségről talált említést. Noha feltételezhető, hogy Demeter Annuska az udvarlói egy részét a bálók során ismerte meg, a lány és több udvarló kapcsolatának kialakulásáról a képeslapok nem hordoznak információt – de hát éppen ettől válik rejtélyessé a történet.

Az átfogó bevezetés után a szerző Demeter Annuska gyűjteményét veszi górcső alá. A kéttucatnyi frontkatona által küldött több mint ezer képeslap a korszak írott udvarlási szokásaiba nyújt betekintést. A háborús időszakból származó képeslapok illusztrációin jól érzékelhető a háborús propaganda hatása. A szerző ennek megfelelően igyekszik elkülöníteni a különféle képeslaptípusokat, melyeket részletes magyarázattal lát el, és gazdag képmellékletekkel illusztrál. Külön kategóriába sorolható például az egyenruhás katona és kedvesének idilli ábrázolása, ami a vágyakozás és a szerelem érzését közvetíti. Gyakori a bajtársak és a szövetséges katonák ábrázolása is – ez a hazafiságot és az egységet testesíti meg –, míg az uralkodó portréja a politikai stabilitást jelképezi. Ezek mellett fontos üzenetet hordoz az otthonmaradt nők ábrázolása is: az ő esetükben a lapok főként a magányt, a várakozást emelik ki, ugyanakkor megjelenik a különféle illusztrációkon a férfiszerepet átvevő erős nő, valamint a sebesült katonát gondozó ápolónő is.

Jellemzőek még az ünnepi képeslapok, melyekhez gyakran társultak a gyermekábrázolások, végül pedig a saját készítésű, különböző formákkal, mintákkal ellátott képeslapok.

Mivel a katonák vágyai nemcsak a választott képeslap illusztrációiban jutnak kifejezésre, hanem az általuk írt sorokban is, a szerző a képeslaptípusok elemzését követően a lapok hátoldalára írt verses üzenetekre is kitér.

„Édes Nusika! Kedves lapját megkaptam, forró köszönetet mondok érte. Írjon sok mindent! Sokszor csókolja kezeit Árpi.” (1916. június)²

A képeslap tartalma, amíg eljutott a feladótól a címzettig, nyilvános volt. Belenézhetek például a postai alkalmazottak, a lány szülei, a feladóval együtt szolgáló katonák – igazából bárki, akit érdekelt, miről szól a szöveg. Emiatt a levelezésben jártasabbak igen furfangos megoldást találtak ki annak érdekében, hogy személyesebb, titkos üzeneteik csak Annuskához jussanak el: így a fontosabb mondanivalójú sorok gyakran a bélyeg alatt kaptak helyet. A szerző által megvizsgált bélyeg alatti üzenetek legtöbbször az udvarlási szándékról tesznek tanúbizonyságot. Jó példa erre egy Károly nevű katona üzenete 1916-ból, aki a bélyeg alá a következőt írta: *„Csókollak számtalanszor messziről hűszeretőd Károly.”*³ Az udvarlás azonban nem mindig csak pozitív élményekkel járt, legalábbis ez derül ki egy Sanyi nevű udvarló által küldött képeslapból. A feladó még érdeklődik Annuska hogyléte felől, ír a saját állapotáról, majd udvariasan elköszön, a bélyeg alá írt sorokban pedig csalódásának ad hangot: *„Sose fogok megbocsátani, megbántott a történetekkel, míg ott voltam, gondolja meg jól a dolgokat.”*⁴

A bélyeg alá írt üzenetek mellett Lőrinczi Dénes a hagyatékban fellelt episztolákra is ad néhány példát. Ezek a rövid, verses formában íródott üzenetek szerelmi levelező füzetekből, naptárakból származtak, melyekhez alkalmanként a kedvenc népdal vagy egy ismert költemény néhány sorát is hozzácsatolhatták:

*„Édes Emlék
Gondolatban téged látlak,*

2 Lőrinczi D.: i. m. 85. p.

3 Uo. 94. p.

4 Uo. 127. p.

*Szüntelenül nézlek.
Tudja az Ég, hogy majd mikor
Ölelhetlek téged.*⁵

Végül a naptári évhez kapcsolódó ünnepek szimbólumainak megjelenéséről, illetve a képeslapokban megfogalmazott jókívánságokról olvashatunk a könyvben. A szerző kifejti, hogy miként került be a köztudatba a húsvéti tojás és a nyúl, továbbá, hogy mi vezetett a karácsonyfák széleskörű elterjedéséhez. Ezt a részt is gazdag képanyag illusztrálja. Végül munkája utolsó részében a szerző az Annuskának küldött versek és nóták típusait veszi számba.

Lőrinczi Dénes könyve több okból is számot tarthat az olvasó figyelmére. A szerzőt idézve, „a hagyaték makrotörténeti nagysága abban mutatkozik meg, hogy egyaránt fontos és érdekes információkat hordoz a néprajz, az irodalom, a művészet és a (had)történet tudománya számára.”⁶ A munka ugyanakkor kommunikációtörténeti szempontból is számottevő, hiszen a levelező-, majd a képeslapok kialakulását és hazai elterjedését foglalja össze, másrészt egy olyan szeletét vizsgálja az első világháború történetének, melyet eddig kevesen vettek górcső alá. Demeter Annuska hagyatékának feldolgozása jó példája annak, hogy a körülöttünk lévő örökséget hogyan kezelhetjük, adhatjuk át az utókor számára. Végezetül meg kell említenünk a könyv grafikai kivitelezését is; Kolumbán Hanna munkájának köszönhetően egy gyönyörű, albumszerű kiadványt vehet kézbe az olvasó, amelynek minősége jelentősen hozzájárul a feldolgozott téma, illetve a tárgyalt időszak sajátos hangulatának közvetítéséhez.

5 Uo. 161. p.

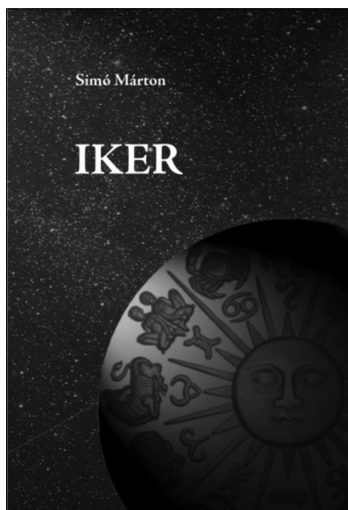
6 Uo. 215. p.

Zsidó Ferenc

AZ IKREK ÉS A NAGY: MIND SZÉKELY

Keretes szerkezetű mű Simó Márton legújabb regénye¹: azzal a metaforikus mozzanattal indul és zárul, hogy az énelbeszélő kezébe veszi a családi, örökölt Bibliát, mely „az idők során megannyi javításon és újrakötésen átesett”, és amelynek végén több üres oldal állt, melyekre az elődök felvették a család legfőbb történéseit – születés, házasodás, halál, stb. „András fijamnak és feleségének, Rózáliának 24 december 1970ben született két egészséges iker gyermeke, kiket Hunor Ádám és Magor Tamás kereszteltünk 971 február 12én.” (15. o.) Ebből a bejegyzésből bomlik ki a történet, melynek narrátora az ikreknél négy évvel idősebb testvérbáty. A könyv ugyanakkor legalább annyira az ő története, mint az ikreké. És legalább annyira a székelység története ebből a korszakból (előzményeivel együtt), mint hármuké. Ez egyszerre jelenti a könyv erősségét és gyengeségét. Erősségét azért, mert e három személy életútja révén betekintést nyerhetünk az elmúlt ötven év erdélyi magyar valóságába – különböző kataklizmákkal, kommunizmussal, rendszerváltással, emigrációval, mindennel együtt, tehát társadalmi keresztmetszetet kapunk, szociografikus mélységűt. Gyengeségét azért, mert a narráció talán túl szerteágazóvá válik, talán túl sok a mellékvágány, a lábjegyzetes apropó, talán túl sok a narrátor azon igyekezete, hogy megértse és az olvasónak is megmagyarázza ezt a világot.

Apropó, lábjegyzetek: a kötet sajátos stílusjegyeivé válnak, kiegészítenek, árnyalnak, pontosítanak, olykor önálló életre kelő kis sztorikat

1 Simó Márton: *Iker*. Csíkszereda–Budapest, 2022, Hargita Népe Kiadó – AB Art Kiadó.

is tartalmazzanak. A szerzői szándék szerint vélhetően az utókornak szólnak, akik már nem ismerhetnek bizonyos kifejezéseket, személyeket, jelenségeket.²

Megjegyzendő, hogy a kötetben a lábjegyzeteken kívül másfajta kitérők, apropók is vannak, ezeket szögletes zárójellel jelöli a szerző: egy részük szétfeszíti a mű keretét, más részük érdekes, izgalmas színpoltot hoz, lásd pl. kultúrtörténeti kuriózumként az öszvérről szóló eszmefuttatást.

Fejlődésregényről beszélhetünk, hisz nyomon követhetjük az ikrek gyerekkorát, kontrasztként pedig az énelbeszélőét. Hangsúly tevődik a köztük lévő versengésre, féltékenységre: „...a családban, a faluban, az iskolában, majd a munkahelyeiken ők váltak fontossá és emlékezetessé. Én csak egy gyermek voltam. Esetleg a nagy. Ők pedig az *ikrek*.” (22. o.) A szembenállás az évek teltevel csak fokozódik, az ikrek egyre inkább különböznek a narrátortól: „mintha másik környezetben nőttek volna fel”. (99. o.)

Ez nem bontja meg teljesen a családi harmóniát, de feszültségeket generál. Ezzel együtt a narrátor plasztikus, szeretetlenti képet rajzol a szűkebb környezetről, családról, szülőkről, a gyermekek életében kiemelt szerepe van a nagyapának, papónak. Ugyanakkor szigorú és kijózanító az ezzel az érzéssel való számvetés, leszámolás: „...létezik valamiféle összehangoltság, valami közös hullámhossz, valami telepátia a nagyszülő és az unoka között. Egy ideig. Mondjuk úgy, hogy a kamaszkor felső határáig. Akkor már olyan, mintha fölöslegessé válna. Vajon véget ér a szerepük?” (68. o.)

Apropó, szétfejlődés: az elbeszélés jól érzékelteti ennek időbeli változó dinamikáját, az erőviszonyok megváltozását. A serdülőkor múltával megkezdődik az ikrek egymástól való eltávolodása, illetve az énelbeszélő-testvérbátyhoz való új kapcsolódások kialakítása. Ekkortól egészen eltérő értékrend szilárdul meg bennük, más-más utat kezdenek járni és kölcsönösen lenézik egymást. És ha már dinamikáról beszélünk: a narrátor ugyanakkor arra is utal, hogy később, az érésnek egy következő fokán mindhárman közelebb kerülnek egymáshoz. „Később *értünk* össze. Később váltunk alkalmassá arra, mi hárman, testvérekül, hogy valamennyire tudatosan éljünk együtt az időnkben...” (136. o.)

2 Megjegyezném, stílszerűen lábjegyzetben, hogy e lábjegyzetes technikát véleményem szerint E. T. A. Hoffmann járatta csúcsra (funkcionalitás és a hozzáadott művészi érték szempontjából): *Murr kandúr életszemlélete* című művében.

Magor az 1990-es változásokat követően külföldre távozik, Kanadában telepszik meg. Jellemét gyökeresen megváltoztatja az emigráció, a kanadai jóléti társadalomba való viszonylagos betagozódás: „A pénz olyan magabiztosságot képes nyújtani, amely jórészt pótolja az elveszett hazát, és valami szabadságfélével ruházza fel az embert.” (228. o.)

Hunor pedig mindinkább a konzervatív székely életmodellt testesíti meg: miután az 1990-es években rövid ideig kipróbálja magát kábeltelevíziós vállalkozóként, hazaköltözik a faluba, megvásárol egy parasztházat, és nekifog autentikusan felújítani. Ez jelképes gesztus: éli és élteti a hagyományt. A narrátor ugyanakkor nem teszi le egyértelműen a garast emellett sem, jelzi, hogy ennek az életformának is megvannak a buktatói, anakronizmusa, hisz a sok vendégmunka, külföldön való forgolódás révén olyan sokat változott a székelység, hogy a tradicionális lassan idegenné kezd válni számára, így Hunor mindinkább elszigetelődik a faluban, különcnek tűnik.

Ezzel párhuzamosan Magor a hedonizmus felé hajlik, világutazóvá válik, aki élvezni akarja a megszerzett pénzt, de akit az élvezetek lassan pusztítani kezdenek (jelképes momentum, amikor hosszú évek után győnni próbál, de már nem jutnak eszébe a formulák).

És ott az énelbeszlő, akit szintén kötnek a gyökerei, mint Hunort, de a szülőfalunak búcsút int, igaz, nem megy messze, csak a legközelebbi centrumba: ő az iparosítás révén faluról városra beköltöző székelység útját testesíti meg.

Adott tehát három eltérő életmodell, három archetípus: lehetséges székelyföldi életutak? Ezek az életmodellek konfrontálódnak, vibráló játékban állnak egymással: „Állandóan vitatkoztam az Új Világba kitántorgott öcsémmel” (194. o.), mondja egy helyütt a narrátor: a monologikus vitatkozás, az önmagunk ellen való érvelés egyik sajátosága a könyvnek.

Ami a regény közéleti, társadalmi vonulatát illeti: a narrátor megpróbálja megfogni időben, hogyan változott a székelyföldi uralkodó életmodell. Némi nosztalgiával tekint a régi világba, a jelenből hiányolja a székely falu megtartó erejét, frusztrálja az ideiglenesség, átmenetiség. Lesújtó véleményt fogalmaz meg a közelmúlt és jelen morális állapotáról, anyaországiak és az elszakított területeken élők meghasonlásáról: „A székely táposnak csúfolta az anyaországit, rommagyarként csonka-

magyarnak tartotta, miközben az ő gyermekei idehaza még inkább felzárkóztak a posztindusztriális korszak idiotizmusához.” (234. o.)

Ugyanakkor azt is érzékelteti, e népcsoportnak olyan kvalitásai vannak, amelyek életképessé teszik rendszerektől, országhatároktól függetlenül: „A székelynek tartása van az országban. Ebben. Vagy abban. Ahogy vesszük. Mind a kettőben.” (24. o.)

A kötet azzal zárul (apropó, keret!), hogy az énelbeszélő ül a családi Biblia előtt, és nem tudja, mit jegyezzen fel az elmúlt ötven év krónikájából: „Mert a mai állapot nem tűnik olyannak, hogy érdemes volna bármit feljegyezni. Vagy vegyük úgy, hogy szomorújáték, s emlegessük a végét? Hogy ennyi volt? Hogy marad ennyi meg annyi, de az egyenleg végül nulla lesz. Hogy ezennel be is fejeztük...?” (403. o.)

Három életút, három lehetséges forgatókönyv, de egyik sem üdvtörténet. A szerző nem mondja meg a tutit, nem mutatja meg a helyes irányt. A hármójuk közül a Magor élete tűnik leginkább zsákutcának az emigrációval és világpolgársággal (ilyen értelemben szimbolikus lehet viszonylag korai halála is). De Hunor élete sem példaértékű, mert hiába tette fel az életét a hagyományápolásra, a gyermekei kiléptek ebből a körből, külföldre mentek, ő kettesben maradt a feleségével: „alig ötvenévesen olyanok, mint holmi félretolt öregek” (404. o.).

Önmagáról sem alkot megszépítő, illuzórikus képet a narrátor, nincs az elbeszélésben öngazolás: „...ülök magányosan városi garzonomban és töprengék...” Ez a tépelődő gesztus lehetne a regény legjellemzőbb magatartása: hogy miért nem lehet, nem lehetett jobban? A külső körülmények, a társadalmi determinizmus miatt, mert annyi ellentétes hatás érte az elmúlt ötven évben ezt a kisközösséget? A könyv tehát leképezi azt a külső-belső nyugtalanságot, amit a székelység az elmúlt ötven év változásai közepette folyamatosan megtapasztalhatott.

Amint jeleztem, a regény egyik vonulata társadalomképként is értelmezhető (egyreszereknek kimondottan szociografikus jellege van), a másik viszont bildungsroman, amely az egyéni életutak és habitusok vizsgálata felől próbál választ találni a közösség fontos kérdéseire. Pontosabban: mindkettő inkább csak kérdéseket vet fel, melyek tovább zakatolnak az olvasóban. Ez mindenképpen a könyv erényei közé sorolható.

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Andrási Ilona - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Angi Gyula - Marosvásárhely
Antal Attila - Csíkszereda
Antal István - Székelyudvarhely
Antal Margit - Csíkszereda
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely
Árway Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csíkszereda
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakcsi Anna - Madéfalva
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Bakó Botond - Nagyenyed
Balázs-Bécsi Emília - Gyergyóremete
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda
Balázs Zsuzsanna-Erzsébet - Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel - Csíkszereda
Bálint Csaba - Csíkszereda
Bálinth Erzsébet - Csíkszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Bán Árpád - Alsóboldogfalva
Barabás Imre - Gyergyóremete
Baracsi Levente - Arad
Bardócz Ferenc - Gyergyóditró
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászonújfalva

Bartha György - Csíkszereda
Bartha Imre - Székelyudvarhely
Bartók Melinda - Kézdivásárhely
Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyarvista
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlok
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
Bíró Sándor - Gyergyószentmiklós
Blénassy Jolán - Székelyudvarhely
Bocskay Vince - Szováta
Bodó István - Csíkszereda
Bodor Antal - Csíkszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt - Kolozsvár
Bogos Zsolt - Csíkszereda
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda
Borbély László - Csíkszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csíkszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Bölöni Domokos - Marosvásárhely
Bölöni Ildikó - Bikafalva
B. Tomos Hajnal - Négyfalva
Burus János Botond - Csíkszereda
Czikó László - Búzásbesenyő
Czoppelt Julianna - Kovászna
Császár Vilmos - Csíkrákos

- Csávossy György - Nagyvárád
 Csatlós Mihály Levente - Kézdivásárhely
 Cseke Péter - Kolozsvár
 Ft. Msgr. Csíki Dénes - Nyárádköszvényes
 Dr. Csiszár Anna - Marosvásárhely
 Csiszer Imre Csaba - Csíkszereda
 Csúcs Mária - Csíkszereda
 Daczó Katalin - Csíkszépvíz
 Dánél Sándor - Csíkszereda
 Damó Csaba - Kézdivásárhely
 Darkó Béla - Marosvásárhely
 Daróczi Béla - Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József - Csíkszereda
 Darvas Mária - Gyergyóalfalu
 Dávid Katalin - Székelyudvarhely
 Dávid Péter Pál - Sepsiszentgyörgy
 Dávid Zoltán - Kolozsvár
 Deák Botond - Réty
 Deák Ferenc - Csernáton
 Deme László - Csernáton
 Demeter Edit - Kézdiszentlélek
 Dénes Balázs - Csíkszereda
 Dénes Emőke - Homoródalmás
 Dénes Erzsébet - Homoródszentpál
 Doboly Beatrice - Vajdahunyad
 Dobos Sándor - Nagyvárád
 Dimény János - Nagybacon
 Dr. Dombi Csaba Ábel - Felsőbánya
 Domokos Éva - Arad
 Ft. Drócsa László - Nyárádszereda
 Egyed Emese - Kolozsvár
 Dr. Elek Sándor - Csíkszereda
 Elekes András - Csíkpálfalva
 Elekes Antal - Temesvár
 Elekes-Józsa Márton - Gyergyóújfalu
 Elekes Károly - Sepsiszentgyörgy
 Elekes Péter - Kászonaltíz
 Elekes Zsuzsanna - Gyergyóújfalu
 Farkas Ambrus - Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal - Székelyudvarhely
 Farkas László - Gyergyócsomafalva
 Farkas Miklós - Segesvár
 Farkas Réka - Sepsiszentgyörgy
 Fazakas Zoltán - Sepsiszentgyörgy
 Fekete Albert - Csíkszereda
 Fekete István - Csíkszereda
 Ferencz Edit - Gyergyóremete
 Ferencz Éva - Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella - Kézdivásárhely
 Ferencz Imre - Csíkszereda
 Dr. Ferencz László - Marosvásárhely
 Ferencz-Nagy Zoltán - Brassó
 Dr. Finta Ella - Szilágysomlyó
 Fodor György - Székelyudvarhely
 Dr. Fodor István - Csíkszereda
 Fodor István - Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál - Sepsiszentgyörgy
 Forró László - Bukarest
 Fuják Gyula - Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
 Funariu Éva - Szeben
 Fülöp Dénes - Székelyudvarhely
 Fülöp Géza - Marosvásárhely
 Fülöp Lajos - Székelykeresztúr
 Fülöp László - Csernáton
 Fülöp Sándor - Gyergyóalfalu
 Fülöp Tamás - Majlát
 Fülöp-Török Réka - Kézdivásárhely
 Gábor Emőke - Csíkszereda
 Gagyi József - Csíkszentlélek
 Gajdó Albert - Csernáton
 Gál Katalin - Gyergyóújfalu
 Gálfalvi György - Marosvásárhely
 Dr. Garda Dezső - Gyergyószentmiklós
 Gáspár Sándor - Marosvásárhely
 Gazda Árpád - Magyarfenes
 Gazda József - Kovászna
 Geréd Gábor - Székelyudvarhely

- Gergely Borbála – Csíkszereda
 Dr. Germán Salló Márta – Marosvásárhely
 Gulácsi Gizella – Marosvásárhely
 Györfi Jenő – Nyárádmagyarós
 Dr. Györfi Sándor – Csíkszásó
 Haáz Sándor – Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza – Farkaslaka
 Hantz András – Kolozsvár
 Hegyi Sándor – Székelyudvarhely
 Hertz Mikola – Csíkszereda
 Dr. Holló Attila – Csíkszereda
 Hubert Sándor – Bukarest
 Illyés Ferenc – Székelykeresztúr
 Imecs Márton – Kolozsvár
 Incze Szabó László – Marosvásárhely
 Istvánffy Katalin – Torda
 Izsák Balázs Árpád – Marosvásárhely
 Jakab Attila Árpád – Székelyudvarhely
 Jancsó Miklós – Kolozsvár
 János Julianna – Csíkszereda
 Jánosi Bertalan – Csíkszereda
 Jánosi Csaba – Csíkszereda
 Joikits Attila – Szilágyosomlyó
 József Álmos – Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde – Csíkszereda
 Kacsó Elemér – Temesvár
 Kacsó József – Hármásfalva
 Kakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István – Marosvásárhely
 Kánya József – Csíkszereda
 Kassay Vilmos – Csíkszereda
 Katona Gizella – Kolozsvár
 Kedves Béla – Gyimesközéplak
 Kelemen Hunor – Csíkszereda
 Kémenes Bernadette – Gyergyószentmiklós
 Kerekes Ágnes – Nagyvárad
 Dr. Kerekes Jenő – Maksa
 Keresztes Éva – Brassó
 Dr. Kikeli Pál István – Marosvásárhely
 Király Gyöngyi – Marosvásárhely
 Király László és Edit – Nagyenyed
 Király Zoltán – Kolozsvár
 Kiss Jenő – Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva – Kézdivásárhely
 Kocsis László – Marosvásárhely
 Kolbert Tünde – Borszék
 Kolumbán-Antal József – Zetelaka
 Kolumbán Gábor – Énlaka
 Kolumbán László – Székelyudvarhely
 Koncsag László – Szentegyháza
 Konsza Vilmos – Sepsiszentgyörgy
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kónya-Hamar Sándor – Kolozsvár
 Kopacz Péter – Sepsiszentgyörgy
 Koszta Gabriella – Marosvásárhely
 Dr. Kovács Albert – Bukarest
 Kovács Barna – Marosvásárhely
 Kovács Béla – Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos – Szatmárnémeti
 Kovács Eszter – Gyergyószárhegy
 Kovács Katalin – Csíkszereda
 Kovács Mária – Székelyudvarhely
 Kovács Piroska – Márafalva
 Kovács Zsuzsanna – Bukarest
 Dr. Kozma Dezső – Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes – Zetelaka
 Köllő Éva – Borszék
 Kürti Miklós – Kolozsvár
 Laczkó-Albert Elemér – Gyergyóremete
 Laczkó Szentmiklósi Endre – Gyergyóremete
 László Attila – Jászvásár
 László Bakk Anikó – Kolozsvár
 László Csaba – Csíkszereda
 Lászlófy Pál István – Csíkszereda
 Dr. László Ilona – Marosvásárhely
 Lázár Lilla – Csíkszereda

- Lázár Pál – Marosvásárhely
 Lehoczky Ferenc – Arad
 Léstyán Dénes – Csíkszereda
 Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
 Loghin Gizella – Brassó
 Lőrincz József – Székelyudvarhely
 Luka Klára – Sepsikőröspatak
 Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
 Dr. Makai Magoss Csaba –
 Felsőbánya
 Markó Béla – Marosszentkirály
 Markó Ilona – Csíkszentgyörgy
 Marton Erzsébet – Marosvásárhely
 Dr. Marton József – Gyulafehérvár
 Márton Ferenc – Temesvár
 Maštaleriu Erzsébet – Gyergyóremete
 Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
 Mátyás Endre – Szováta
 Mester János – Marosvásárhely
 Mester Zoltán – Szováta
 Mihály János – Lövéte
 Mihály Orsolya – Kolozsvár
 Miklós István Csongor – Csíkszereda
 Mikola Éva – Torja
 Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
 Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
 Mirk László – Csíkszereda
 Molnár Csaba – Csíkszereda
 Molnár Endre – Marosvásárhely
 Murányi János – Székelyudvarhely
 Nádudvary György – Brassó
 Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
 Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
 Dr. Nagy Béla – Székelyudvarhely
 Nagy Benedek – Csíkszereda
 Nagy József – Gyergyóremete
 Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy
 Nagy Melinda – Nagyvárad
 Nagy Sándor – Székelyudvarhely
 Nemes Előd – Sepsiszentgyörgy
 Novák Sándor – Marosvásárhely
 Oláh Sándor – Csíkszereda
 Orbán Gábor – Gyergyószentmiklós
 Orbók Ilona – Csíkszereda
 Pál Tibor – Kézdiszentlélek
 Pál Zoltán – Csíkdánfalva
 Pálffy József – Csíkszereda
 Papp Zoltán – Zilah
 Pásztor Ferenc – Sepsiszentgyörgy
 Péntek János – Kolozsvár
 Péntes Jenő – Bereck
 Péter Éva – Csíkszereda
 Péter Gergely – Csíkszereda
 Péter Péter – Székelyudvarhely
 Petres Sándor – Csíkszereda
 Dr. Piros György – Csíkszereda
 Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete
 (8 darab egyéves előfizetés)
 Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely
 Dr. Rácz Katalin – Marosvásárhely
 Ráduly János – Kibéd
 Rákosi István – Sepsiszentgyörgy
 Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Rancz Árpád – Csíkszereda
 Rancz Gyárfás Zsuzsanna –
 Kézdivásárhely
 Rokaly József – Gyergyószentmiklós
 Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
 Sata Lóránd – Voluntari
 Sántha Emese – Marosvásárhely
 Ft. Sárközi Sándor – Csíkszereda
 Sárosi Csaba – Kézdivásárhely
 Sárosi Teréz – Kézdivásárhely
 Sata Kinga Koretta – Magyarvista
 Sata Klára – Csíkszereda
 Ft. Sebestyén Péter – Marosvásárhely
 Seprődi József – Dicsőszentmárton
 Silye Béla – Székelyudvarhely
 Siklódi Olga – Székelyudvarhely
 Sipos László – Felvinc
 Sóbester Klára – Marosvásárhely
 Sófalvi László – Székelyudvarhely

- Dr. Soós Szabó Klára - Csíkszereda
 Straub Etelka - Nagyvárad
 Szabó-Bíró Brigitta - Csikjenőfalva
 Szabó Attila - Nagyalambfalva
 Szabó Enikő - Szentegyháza
 Szabó Ferenc - Gyergyóditró
 Szabó József - Székelyudvarhely
 Szabó Judit - Kézdivásárhely
 Szabó Judit - Csíkcsicsó
 Szabó Magdolna - Csíkcsicsó
 Szabó M. Barna - Székelyudvarhely
 Szabó Nándor - Csíkszereda
 Szabó Piroska - Nagyvárad
 Dr. Szabó Sándor - Székelyudvarhely
 Szalai Attila Örs - Székelyudvarhely
 Dr. Szász Éva - Gyergyóalfalu
 Szász Zoltán - Székelyudvarhely
 Szatmári József - Marosvásárhely
 Szathmáry János - Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén - Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs - Marosvásárhely
 Szávai Márton - Énlaka
 Szebeni Norbert - Sepsiszentgyörgy
 Szekeres Adorján - Csíkszereda
 Székely Ágnes - Balánbánya
 Székely Szabó Zoltán - Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna - Kolozsvár
 Szentés D. Gáspár - Madéfalva
 Szentés Gábor - Madéfalva
 Szilágyi István - Kolozsvár
 Szilágyi Németh Éva - Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd -
 Sáromberke
 Szöcs István - Szentegyháza
 Tamás Béla - Csíkszereda
 Tamás Dénes - Réty
 Tamás Géza - Székelyudvarhely
 Tamás Huba - Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára - Csíkszereda
 Tánzos Vilmos - Kolozsvár
 Tankó Gyula - Gyimesközéplek
 Tapodi Zsuzsa - Sepsiszentgyörgy
 Tatár Irénke - Maroszentgyörgy
 Tiboldi István - Csíkszereda
 Tódor Béla - Kézdiálbis
 Tódor Gábor - Homoródmás
 Tófalvi Zoltán - Marosvásárhely
 Tóth Mária - Arad
 Tötös Katalin - Zilah
 Török Áron - Sepsiszentgyörgy
 Török József - Lövete
 Török István - Koronka
 Török Mária - Csíkszereda
 Tövissi Zsolt - Csíkszereda
 Tuross Judit - Marosvásárhely
 Ütő László - Székelykeresztúr
 Ványolós A. István - Székely-
 udvarhely
 Varga Lőrinc - Gyergyószentmiklós
 Varga Edit - Gyergyóremete
 Vén Ferenc - Kézdiálbis
 Veres István - Szatmárnémeti
 Dr. Veress István - Szilágysomlyó
 Veress János - Kovászna
 Vetró András - Kézdivásárhely
 Víg Zsolt - Kolozsvár
 Vitályos Réka - Marosvásárhely
 Vorzsák Margit - Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila - Csikkarcfalva
 Zrinyi István József - Mangalia
 Zöld János - Salamás
 Zsigmond Győző - Sepsiszentgyörgy
 Zsók József - Sepsiszentgyörgy
 Zsók László - Sepsiszentgyörgy
- INTÉZMÉNYEK*
- Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza - Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 - Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet -
 Szováta

- Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár – Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség – Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvédelmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egyesület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár – Csíkszereda (2 db. egyéves előfizetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum – Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont – Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsiszentgyörgy (2 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsiszentgyörgy (5 db. egyéves előfizetés)
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csíkdánfalva
 Községi Könyvtár – Csíkkozmás
 Községi Könyvtár – Csíkmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csíkpálfalva
 Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csíkszentmárton
 Községi Könyvtár – Csíkszentmihály
 Községi Könyvtár – Csíkszentsimon
 Községi Könyvtár – Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás
 Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószárhegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplak
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszentmárton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalva
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászon
 Községi Könyvtár – Kézdi-polyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Komandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kőkös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövete
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon

- Községi Könyvtár – Nyáradmagyarós
- Községi Könyvtár – Oklánd
- Községi Könyvtár – Oroszhegy
- Községi Könyvtár – Ozsdola
- Községi Könyvtár – Parajd
- Községi Könyvtár – Réty
- Községi Könyvtár – Románandrásfalva
- Községi Könyvtár – Sepsibodok
- Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
- Községi Könyvtár – Siménfalva
- Községi Könyvtár – Székelyderzs
- Községi Könyvtár – Székelyvarság
- Községi Könyvtár – Szentábrahám
- Községi Könyvtár – Szenterzsébet
- Községi Könyvtár – Torja
- Községi Könyvtár – Újszékely
- Községi Könyvtár – Uzon
- Községi Könyvtár – Váralja
- Községi Könyvtár – Vargyas
- Községi Könyvtár – Zabola
- Községi Könyvtár – Zágon
- Községi Könyvtár – Zetelaka
- Kulturális Központ – Gyergyószentmiklós
- Magyarország Főkonzulátusa – Csíkszereda
- Manpres Distribution Kft. – Bukarest
- Nagy István Művészeti Líceum – Csíkszereda
- Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
- Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kolozsvár
- Nemzeti Színház – Marosvásárhely
- Petőfi Sándor Általános Iskola – Oroszhegy
- Polgármesteri Hivatal – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
- Polgármesteri Hivatal – Gyergyószentmiklós
- Polgármesteri Hivatal – Kápolnásfalu (2 db. egyéves előfizetés)
- Polgármesteri Hivatal – Oroszhegy
- Polgármesteri Hivatal – Tusnádfalu (2 db. egyéves előfizetés)
- Római Katolikus Plébánia – Túr
- Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége – Csíkszereda
- Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége Erdővidéki Szervezete – Nagybacon
- Sabi Team Biztosítási Ügynök Kft. – Csíkszentlélek
- Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
- Sapientia Egyetem Könyvtára – Csíkszereda
- Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
- Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
- Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
- Tarisznyás Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós
- Temesvári Római Katolikus Püspökség – Temesvár
- Turisztikai, Ifjúsági és Külkapcsolati Iroda – Gyergyószentmiklós
- Unitárius Parókia – Marosvásárhely
- Városi Könyvtár – Barót
- Városi Könyvtár – Borszék
- Városi Könyvtár – Gyergyószentmiklós
- Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
- Városi Könyvtár – Kovászna
- Városi Könyvtár – Maroshévíz
- Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
- Városi Könyvtár – Szentegyháza
- Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
- Városi Művelődési Ház – Barót

Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár - Kézdivásárhely
Zetelaka Község - Zetelaka

Magyarország

MAGÁNSZEMÉLYEK

Abafáy-Deák Csillag - Budapest
Ágh István - Budapest
Alföldy Jenő - Kecskemét
André András - Martonvásár
Dr. Antal Balázs - Budapest
Bakos József - Budapest
Dr. Balássy Péter - Szombathely
Bálint Gábor - Dabas
Dr. Baricz Zsolt - Szeged
Barta László - Budapest
Dr. Bartók Gergely - Budapest
Báthori Csaba - Budapest
Beke Mihály András - Budapest
Bereczky Gábor - Budapest
Bertha Zoltán - Debrecen
Bíró Miklós - Budapest
Birtalan Ferenc - Budapest
Dr. Botz Lajos - Pécs
Bodor Ádám - Budapest
Borbás János - Veszprém
Boga Tamás László - Szeged
Burján Pál - Pécs
Czakó Gábor - Budapest
Császár Zoltán - Budapest
Csender Levente - Üröm
Csontó Lajos - Pilisborosjenő
Dávid Ferenc - Szentes
Dávid Gyula - Szigetszentmiklós
Dr. Demeter Béla - Szikszó
Demse Márton - Budapest
Dr. Dobos László - Budapest
Dr. Erdei Antal - Gyöngyössolymos
Farkas Zoltán - Veszprém
Fazakas Lehel - Gödöllő
Fazekas Edit - Cegléd
Dr. Fazekas Márta - Budapest
Dr. Fázsy Szabolcs - Budapest
Fejér Istvánné - Szentes
Fekete Béláné - Budapest
Fekete Miklós - Szeged
Ferenz Ernő - Páty
Dr. Ferenczi Tibor - Budapest
Dr. Ferencz Csaba - Budapest
Ferencz I. Szabolcs - Budapest
Fritsch László - Budapest
Dr. Füleky György - Budapest
Fürjesi Csaba - Budapest
Füzi Michael Stephan - Budapest
Dr. Gál József - Budapest
Gálffy Attila - Budapest
Gátay István - Devecser
Dr. Gottwald Péter - Győr
Guba Pál - Miskolc
Dr. Gönczi Béla - Nagykőrös
György Tünde - Budapest
Gyurka Eta - Budapest
Hankó Zoltán - Kistarcsa
Harmath Ilona - Baja
Dr. Hartványi Tamás - Győr
Dr. Hegedűs Imre János - Budapest
Herman Levente - Budapest
Horváth Zoltán és Imecs Emese - Budapest
Ilia Mihály - Szeged
Iancu Laura - Velence
Jámбор Zoltánné - Makó
Grófné Jancsó Zsuzsanna - Kalocsa
Ifj. Jancsó Gyula - Budapest
Jancsó Klára Katalin - Biatorbágy
Dr. Jánosy Ildikó Kinga - Szeged
Jánosiné Dandui Gyöngyi - Budapest
Juhász Béla - Abasár
Kántor József - Baja
Karap Ágnes - Budapest

- Dr. Kata Mihály - Szeged
Keppel Gyula - Budapest
Kézdi Anna - Battonya
Király István - Mezőkovácsháza
Dr. Kiss András - Pócsmegyer
Kiss Anna - Budapest
Kiss Bálint - Budapest
Kiss Éva - Budapest
Dr. Kiss Ferenc - Csereszegtomaj
Kis Krisztián Bálint - Szolnok
Kisslaki László - Kéthely
Kollár Albin - Dunakeszi
Kósa Lajos - Debrecen
Kosztá Csaba - Sukoró
Kovács Árpád - Ugod
Dr. Kovács Klára - Császáz
Kökényessy Szilárd - Budapest
Kőfalvi Magdolna - Budapest
Dr. Kőrös Erzsébet - Győr
Dr. Kukorelly Pál - Keszthely
Kulcsár Júlia - Budapest
Dr. Kussinszky Péter - Budapest
Kuti József - Tura
Láng Gusztáv - Táplánszentkereszt
László János - Debrecen
Lezsák Sándor - Budapest
Lezsák Tibor - Budapest
Dr. Lukács Csaba - Fonyóó
Dr. Lukácsy József - Székesfehérvár
Maczkó Gergő - Pogány
Makai Judit - Budapest
Máriás József - Nyíregyháza
Márkus Béla - Debrecen
Marosi Gábor - Budapest
Márton Károly - Hőgyész
Márton Lajos - Budapest
Dr. Medgyessy István - Debrecen
Mészáros János - Gödöllő
Miakich Gábor - Budapest
Miklós András - Miskolc
Dr. Molnár Jenő - Budapest
Molnár Levente - Szigetmonostor
Molnár Sándor - Balatonfüred
Murányi Sándor Olivér - Budapest
Dr. Nagy-Major Gábor - Pápa
Dr. Nám Lóránt - Szombathely
Németh István - Százhalombatta
Németh Zsolt - Budapest
Dr. Nyakasné Lázár Anna - Budapest
Dr. Obrusánszky Borbála - Mende
Dr. Oszoly Tamás - Budapest
Pados József - Sárszentmihály
Pálfi Sándorné - Berettyóújfalu
Pappné Németh Andrea - Eger
Pappné Pongrácz Csilla - Dunabogdány
Papp Péter - Budapest
Pataki Gábor Zsolt - Budapest
Paulovics Tamás - Szentes (4 darab egyéves előfizetés)
Péterfy Lajos - Bakonyzücs
Péter László - Szeged
Pintér Henriett - Budapest
Dr. Pocsay Gábor - Gyula
Polóny Levente - Budapest
Pomogáts Béla - Budapest
Dr. Porcza Antal - Mosonmagyaróvár
Prohászka Géza - Balatonfüred
Ragályiné Jeager Veronika - Budapest
Dr. Sándor Pál - Simontornya
Silay Ferenc - Szeged
Simai László - Veszprém
Dr. Szabó Béla - Göd
Szakolczay Lajos - Budapest
Szász Miklós György - Budapest
Szarka Gábor - Pomáz
Szarvas László - Tura
Szathmári István - Zsadány
Szász-Fejér István és Katalin - Mosonmagyaróvár
Dr. Székely András Bertalan - Isaszeg

Székely László - Budapest
 Szeles András - Encs
 Szepessy Béla - Nyíregyháza
 Szigeti Lajos - Budapest
 Dr. Szőnyi László Pál - Budapest
 Dr. Tekes Kornélia - Budapest
 Tiffán Zsolt - Villány
 Tóth Erzsébet - Budapest
 Tóth Wessely László - Budapest
 Tornai József - Érd
 Tök János - Kecskemét
 Dr. Udvarhelyi Olivér - Veszprém
 Ungváry Rudolf - Budapest
 Dr. Varga István - Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál - Budapest
 Vargha György - Tápióbicske
 Dr. Várszegi László - Pécs
 Dr. Vass Ágnes - Budapest
 Vass Szabolcs - Parád
 Dr. Veress Gábor - Balatonfüred
 Vincze Gábor - Deszk
 Vitályos Ágnes - Budapest
 Vörös István - Budapest
 Zalán Tibor - Budapest
 Zsolnai József - Hernád

INTÉZMÉNYEK

Algyói Faluház és Könyvtár
 - Algyó
 Baka István Alapítvány - Szeged
 Bouchal Kft. - Budapest
 Eötvös Loránd Kutatóhálózat Titkár-
 sága - Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület - Szolnok
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 - Budapest
 Könyvtárellátó Kht. - Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
 László - Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT - Budapest

Magyar Patrióták Közössége - Buda-
 pest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont - Budapest
 MTA Titkárság - Budapest
 Mogyoróssy János Városi Könyvtár
 - Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület - Algyó
 Országgyűlés Hivatala - Budapest
 - 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-
 gatóság - Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület - Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
 - Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület - Pécs
 Péterház Panzió - Szentés
 Robinson Tours Kft. - Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyete-
 mi Könyvtára - Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
 gyógyászati Központ - Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Borbély Melinda - Laguna Beach
 Farkas Szabolcs - Milwaukee
 Fodor Albert - New York
 Kirják Attila - New York
 Kiss István - Hawley
 Kovács Árpád - Maryland
 Ozsváth Ildikó - New York

Ausztrália

Leontine von Rheinberg - Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós - Leopoldsdorf
 Csipkó László - Bécs
 Csutak Magda - Bécs

Dr. Forbáth Klára – Bécs

Gellérd Andor – Bécs

Franciaország

Buna István – Antony

Dènes-Pichot Hanga – Chécy

Langrand-Escure Tünde – St. Pêray

Párizsi Magyar Intézet – Párizs

Horvátország

Péter Irén – Várdaróc

Németország

Dr. Dobó Attila – Rheine

Dr. Dobó Tibor – Demmin

Gaál Julianna – Aalen

Haáz Katalin – Braunschweig

Juliana Johrend – Buchen

Kisslaki László – Steinbach

Schultz Orsolya – Rostock

Szabó Kristóf Imre – Düsseldorf

Szakács-Konnerth Mihály –

Friedrichshafen

Száva Péter – Krefeld

Dr. Wieser Györgyi – Starnberg

Svájc

Gödri Zsolt – Benglen

Svédország

Antal Imre – Ljungby

Csata Attila – Västra Frölunda

Szentkirályi Csaga – Vällingby

Szerbia

Apró József – Topolya

Benda Török Lívia – Moholgunaras

Csáki Edina – Topolya

Lengyel Emese – Topolya

Nagy Majláth Ágota – Topolya

Nyirádi Hajnalka – Topolya

Pressburger Kucor Blanka – Topolya

Rancz Károly – Pancsova

Surányi Roland – Óbecse (4 darab egyéves előfizetés)

Tari István – Óbecse

Vajda Annamária – Topolya

Vastag Gázsó Hargita – Topolya

Zolcer Andrea – Topolya

Zsiga Dávidházi Judit – Topolya

Szlovákia

Fehér István – Komárom

Kiss Mónika – Órös

Pallér Péter – Komárom

Selye János Gimnázium – Komárom

SZÉKELY KÖNYVTÁR

1111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. <i>Székely népdalok</i>	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. <i>Régi székely költők</i>	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hilárius</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej

35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. <i>Régi székely írók</i>	35,00 lej
57. Nagybacsoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej

73. Szőcs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. Kőrösi Csoma Sándor <i>az újabb kutatások tükrében</i>	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. Székely költők <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyar Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
81. <i>Látom az életem nem igen gyönyörű – A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764</i>	35,00 lej
82. Székely írók <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
83. Paál Árpád: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
84. Székely János: <i>Három dráma</i>	35,00 lej
85. Egyed Péter: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
86. Bartalis János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
87. Tamási Áron: <i>Négy dráma</i>	35,00 lej
88. Fábíán Ernő: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
89. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar I.</i>	35,00 lej
90. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar II.</i>	35,00 lej
91. <i>Bethlen Gábor leveleiből</i>	35,00 lej
92. <i>A székelyek (Rólunk írták)</i>	35,00 lej
93. Szabó Gyula: <i>Gólya szállt a csúrra</i>	35,00 lej
94. Zágoni Attila: <i>Válogatott paródiák és humoreszkek</i>	35,00 lej
95. Tompa Gábor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
96. Benkő József: <i>Transsilvania specialis (A székelyek földje)</i>	35,00 lej
97. Földi István: <i>Századelő az udvartereken</i>	35,00 lej
98. Gazda József: <i>A XX. század, ahogy megéltük</i>	35,00 lej
99. Király László: <i>Kék farkasok</i>	35,00 lej
100. Egyed Emese: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
100+ Siklódy Ferenc: <i>Könyujegyek II.</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében
vagy online a www.szekelyfoldfolyoirat.ro oldalunkon.

